

RUCH FILOZOFICZNY

KWARTALNIK

z a ł o ż o n y p r z e z

KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO

WYDAWANY PRZEZ POLSKIE TOWARZYSTWO FILOZOFICZNE

T R E Ś Ć

J. Reutt, Stefan Błachowski (1889 - 1962).
A. N. Prior, — Współczesna logika w Anglii.
Recenzje i sprawozdania. — Polemika — Autoreferaty z odczytów i wykładów. — Przegląd czasopism. — Zapiski bibliograficzne. — Wiadomości bieżące

TOM XXI

NUMER 3

T O R U Ń 1 9 6 2

WYDANE Z ZASIŁKU POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Komitet Redakcyjny
Zarząd Polskiego Towarzystwa Filozoficznego

Redaktor:

Tadeusz Czeżowski

Sekretarz Redakcji:

Leon Gumański

Adres Redakcji i Administracji: Toruń, Uniwersytet, Zakład Logiki.

Rachunek czekowy PKO Toruń nr 24-9-170.

Cena tomu XXI w prenumeracie 80 zł. — Cena niniejszego zeszytu 30 zł.

SPIS RZECZY

Józef Reutt, Stefan Błachowski (1889—1962)	245
A. N. Prior, Współczesna logika w Anglii	251
Recenzje i sprawozdania	257
Hans Reichenbach: Powstanie filozofii naukowej (Cz. Znamierowski), s. 257.	
Andrzej Malewski i Jerzy Topolski: Studia z metodologii historii (Cz. Znamierowski), s. 259. Leon Gumański: Elementy sądu a istnienie (A. Stepień), s. 261. Paul Lafargue: Pisma wybrane (J. S.), s. 265. Paul Ferdinand Linke: Niedergangerscheinungen in der Philosophie der Gegenwart (M. Pieczyński), s. 267. Richard H. Popkin: The History of Scepticism from Erasmus to Descartes (I. Dąbska), s. 270. Ernest Nagel: The Structure of Science. Problems in the Logic of Scientific Explanation (J. Giedymin), s. 271. Ernest Gellner: Words and Things (B. Wolniewicz), s. 276. Hans Joachim Schoeps: Was ist der Mensch. Philosophische Anthropologie als Geistesgeschichte der neuesten Zeit (M. Pieczyński), s. 278. E. Barker: Principles of Social and Political Theory (J. S.), s. 281.	
Polemika	283
Leon Gumański: W odpowiedzi Recenzentowi, s. 283	289
Autoreferaty z odczytów i wykładów	289
Antoni Korcik: O sześciu figurach sylogistycznych u R. J. Lichtenfelsa, s. 289. Antoni Korcik: Karinskiego klasyfikacja wnioskowań, s. 293. Antoni Korcik: O tak zwanych sylogizmach hipotetycznych u Cyserona, prekursorów średniowiecza i logików bizantyńskich, s. 296. Antoni Korcik: Nowe prawo myśli i jego uwikłania logiczne, s. 297. Tadeusz Kwiatkowski: Podział rozumowań na tak zwane dowody $\delta\tau\iota$ i $\delta\iota\alpha\tau\iota$ u Arystotelesa, s. 299.	
Przegląd czasopism	301
Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej, s. 301a. Roczniki Filozoficzne, s. 301a. Studia Filozoficzne, s. 301b. Studia Logica, s. 302a. Archiv für Mathematische Logik und Grundlagenforschung, s. 302b. The British Journal for the Philosophy of Science, s. 302b. Cercetări Filozofice, s. 303a. Deutsche Zeitschrift für Philosophie, s. 305a. Filosofia, s. 306b. Filozofska Mis'1 s. 306b. Filozofskie Nauki, s. 309a. The Journal of Aesthetics and Art Criticism, s. 309b. The Journal of Philosophy, s. 310a. Logique et Analyse, s. 311a. Mind, s. 311b. La Pensée, s. 311b. The Philosophical Review, s. 313a. Philosophy and Phenomenological Research, s. 313b. Revue de Métaphysique et de Morale, s. 314a. Revue Philosophique, s. 314b. Rivista di Filosofia Neo-Scolastica, s. 315b. Science & Society, s. 316a. Woprosy Filozofii, s. 316b.	
Zapiski bibliograficzne	319
a) Prace polskie i przekłady na język polski: Skróty, s. 319. Filozofia w ogóle, s. 320a. Wydania i przekłady dzieł, s. 320b. Historia filozofii, s. 320b. Współczesne kierunki filozoficzne, s. 321a. Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących, s. 321a. Metafizyka, s. 321b. Teoria poznania, s. 322a. Historia i filozofia nauki, s. 322a. Logika i metodologia, s. 322a.	

(Dalszy ciąg na 3 str. okładki)

RUCH FILOZOFICZNY

Kwartalnik założony przez

KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO

wydawany przez Polskie Towarzystwo Filozoficzne

Komitet Redakcyjny: Zarząd Polskiego Towarzystwa Filozoficznego

Redaktor: Tadeusz Czeżowski

Sekretarz Redakcji: Leon Gumański

Józef Reutt

Stefan Błachowski (1889-1962)

W czerwcu roku 1961, a więc na miesiąc przed przeniesieniem się z Poznania do Warszawy, mówił mi profesor Błachowski, że życie swoje należałoby kończyć tam, gdzie się większość jego spędziło. Ale — ciągnął dalej — gdy się już zejdzie na boczny tor emerytury, to może i dobrze jest wyjechać z tego miasta, w którym kiedyś tyle się zrobiło, a teraz jest się niemal niczym. Przykro jest chodzić jeszcze po tych samych ulicach i mieć świadomość, że nie ma się już żadnego bezpośredniego wpływu na to co się dzieje, na pracę Uniwersytetu, na jego życie i rozwój. Może więc istotnie lepiej rozpoczynać nowy okres życia w nowym mieście?

Latem 1961 r. przenieśli się profesorostwo Błachowscy do Warszawy, gdzie od szeregu już lat mieszkała ich córka i ukochane wnuki, których zdolności były przedmiotem dumy Dziadka.

Profesor Błachowski nie jechał jednakże do Warszawy po to, aby oddać się bezczynności i pędzić w gronie rodzinnym spokojny żywot emeryta. Jechał jako czynny prezes Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, któremu przewodniczył od chwili jego powstania. Razem też z Nim przenosił się do Warszawy i Zarząd Główny Towarzystwa. Jechał jako członek Komitetów Naukowych Polskiej Akademii Nauk, jako doradca instytucji wydawniczych i naukowych. Jego wypowiedzenie miało być jak najbardziej aktywne.

Dlatego też wyjazd do Warszawy otwierał przed profesorem Błachowskim nowy okres życia w dalszym ciągu bardzo czynnego, życia człowieka pracy, którego emerytura dotyczyła właściwie tylko Jego funkcji kierownika Katedry na Uniwersytecie w Poznaniu, gdzie przez 42 lata kierował całym Studium Psychologicznym.

Działalność profesora Błachowskiego toczyła się zasadniczo trzema torami: naukowo-badawczym, dydaktycznym i organizacyjno-naukowym.

Na pierwszy tor — naukowo-badawczy — wkroczył we Lwowie, gdzie po ukończeniu szkoły powszechnej i średniej w roku 1907, w wieku lat 18 (urodził się 19 maja 1889 roku w Opawie na Śląsku), rozpoczął studia uniwersyteckie w zakresie filozofii, psychologii i polonistyki, aby następnie, po krótkim pobycie na Uniwersytecie Wiedeńskim przenieść się na jesieni roku 1909 na Uniwersytet w Getyndze, rozszerzając zakres swoich studiów na nauki biologiczne i fizykę. Tam też z początkiem roku 1913 uzyskał doktorat w zakresie psychologii, filozofii i fizyki z rąk swojego pierwszego mistrza naukowego, jednego z najznakomitszych psychologów swego czasu, profesora Georga Eliasa Müllera. Na semestr letni tegoż roku powrócił do Wiednia i kontynuował tam studia przyrodnicze.

Jesienią roku 1913 wyjechał do Lwowa, gdzie został najpierw asystentem wolontariuszem na Uniwersytecie Lwowskim, a następnie od dnia 1 stycznia 1914 roku objął stanowisko starszego asystenta w Instytucie Psychologicznym Uniwersytetu Lwowskiego u drugiego swojego mistrza naukowego, profesora Kazimierza Twardowskiego. Tam się też w dalszym ciągu kształcił i rozwijał pod jego kierunkiem i tam następnie doszedł do samodzielnego stanowiska w nauce, uzyskując w roku 1917 habilitację w zakresie psychologii.

Od tej chwili wszedł również na drugi tor swojego życia — tor dydaktyczny — zwłaszcza gdy w roku 1919 został profesorem i kierownikiem Katedry Psychologii i Pedagogiki Eksperymentalnej na Uniwersytecie w Poznaniu.

Fakt, że profesor Błachowski studiował w dwóch odrębnych środowiskach uniwersyteckich — polskim i niemieckim — pozostawił na Nim niezatarty ślad, a to głównie dzięki temu, że zarówno w jednym, jak i w drugim znalazł się w kręgu potężnego działania dwóch niezwykłych indywidualności.

We wspomnieniach o obu swoich mistrzach określa ich profesor Błachowski tymi samymi, znamionnymi słowami „tytani pracy”. U obu też podkreśla niezwykłą ścisłość i jasność myślenia. Obu uważał za najszlachetniejszych reprezentantów swojej epoki, której ideałem było dążenie do jak największej precyzji myślenia. Na podstawie też ich dzieł, pracy i życia twierdził, że wielkie osiągnięcia naukowe wpływają nie tylko z wielkiego intelektu, lecz też i z wielkiego charakteru.

Twardowski dał mu filozoficzne podstawy i szkołę myślenia naukowego. Od Müllera natomiast przejął główną problematykę swoich badań — zagadnienia psychofizyczne i psychologię pamięci, którym poświęcił wiele swoich prac naukowych.¹

¹ *Zjawiska kontrastu optycznego u anormalnych trichromatów*, Neurologia Polska, 1911, t. II; *Eine neue Fixierpunktvorrichtung*, Zeitschrift für wissenschaftliche Instrumentenkunde, 1911; *Psychologia i fizjologia wobec malarstwa*, Kosmos, 1912, t. 37; *Studien über den Binnenkontrast und Physiologie der Sinnesorgane*, Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinneorgane, 1913, t. 47; *Tachistoskopische Untersuchungen über den elementaren Wahrnehmungsvorgang bei Dunkeladaptation* j. w., 1914, t. 48; *O wrażeniach położenia i ruchu*, Badania Psychologiczne, 1919, t. I; *Odtwórcze wrażenia węchowe w stosunku do wzrokowych i słuchowych*, j. w., 1919, t. I; *O psychicznych szeregach jakościowych w dziedzinie wrażeń zmysłowych*, Przegląd Filozoficzny, 1921, t. 23; *Kilka uwag o psychologii typów matematycznych*.

Problematyka badawcza profesora Błachowskiego była — co zresztą chętnie podkreślał — bardzo bogata. Obejmowała nie tylko zagadnienia psychologii ogólnej, a więc psychologii normalnego człowieka dorosłego², ale wkraczała również w sprawy psychofizjologii, psychopatologii³, psychotechniki⁴, psychologii rozwojowej⁵, wychowawczej⁶, społecznej⁷, higieny psychicznej i psychologii klinicznej⁸, psychologii wychowania fizycznego⁹, psychologii sądowej¹⁰. Pisał również o psychologii twórczości naukowej¹¹ i o roli, zadaniach oraz potrzebach psychologii¹². Nie ma prawie

Wszechświat 1912, t. 31; *Pamięć a świadomość*, Przegląd Filozoficzny, 1913, t. 16; *O pamięci, jej istocie i kształceniu*, Czasopismo Pedagogiczne, 1916, t. 4; *O niektórych związkach zachodzących pomiędzy typami pamięciowymi*, Poznań, 1921; *Struktura typów wyobrażeń i pamięć liczb w świetle analizy przypadku wybitnych zdolności rachunkowych*, Poznań, 1924; *Badania z zakresu rozwoju pamięci liczb i zdolności rachunkowych*, Polskie Archiwum Psychologii, 1927, I.

² *O wirtuozach liczb*, Wszechświat, 1911, t. 30; *Problem świadomości u Freuda*, Ruch Filozoficzny, 1912, t. 2; *Nastawienia i spostrzeżenia*, Lwów, 1917; *W sprawie analizy wybitnych zdolności rachunkowych*, Przegląd Filozoficzny, 1925, t. 28; *Problem myślenia bez słów*, Przewodnik Naukowy i Literacki, 1918, t. 44; *O wyobrażeniach ejdetycznych*, Szkoła Powszechna, 1926, t. 7; *Zagadnienie osobowości*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, 1926, t. 6; *O pojęciu zainteresowania*, Wychowanie Fizyczne i Sport, 1960, t. IV, 2; *Kilka uwag o badaniach inteligencji w Polsce*, Czasopismo Pedagogiczne, 1917, t. 5.

³ *Z psychologii i psychopatologii epidemij psychicznych*, Przegląd Filozoficzny, 1928, t. 31; *Sur la psychologie et la psychopathologie de la suggestion*, Varsovie, 1928; *Contribution à la psychologie et la psychopathologie des contagions mentales*, Varsovie, 1927.

⁴ *Psychologia a wybór zawodu*, Poznań, 1925; *Kurs poradnictwa zawodowego i selekcji uczniów*, Przyjaciół Szkoły, 1927, VI; *Poradnictwo zawodowe i selekcja na pierwszym nauczycielskim kursie psychotechniki szkolnej w Poznaniu*, Szkoła i Wiedza, 1928, 8; *Zagadnienie osobowości na VI Międzynarodowym Zjeździe Psychotechników w Barcelonie*, Psychotechnika, 1930, 4; *Przyszłość psychologii stosowanej*, Poznań, 1958.

⁵ *O fazach rozwoju psychicznego młodzieży*, Poradnik w sprawach nauczania i wychowania, 1930, II.

⁶ *O szkole dla uzdolnionych*, Przyjaciół Szkoły, 1924, 3; *Nowy system wychowawczy*, Przyjaciół Szkoły, 1925, 4; *Nauka o wyobrażeniach ejdetycznych a pedagogika*, Szkoła Powszechna, 1926, 7; *Typologia ejdetyczna i jej znaczenie pedagogiczne*, Poznań 1927; *Kłamstwo*, Chowanna, 1933; *Wyniki psychologii pedagogicznej*, Encyklopedia Wychowania, Warszawa, t. I. cz. 1; *O założeniach psychologicznych programu nauki języków obcych nowożytnych w gimnazjach państwowych*, Neofilolog 1934, V; *Od wyobrażeń ejdetycznych do struktury osobowości*; Chowanna, 1936, t. 7; *Praktyki magiczne w szkołach*, Problemy, 1946.

⁷ *O potrzebie założenia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego*, Przyjaciół Szkoły, 1930, 9; *O potrzebie założenia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego*, Kwartalnik Psychologiczny, 1938, X; *Dziedziczność i środowisko w rozwoju psychicznym człowieka*, Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 1949, I.

⁸ *Pierre Janet a behaviorizm*, Neurologia Polska, 1925, z III—IV; *Epidemia psychiczna w Stupii pod Środą*, Rocznik Psychiatryczny, 1928, 7; *O istocie omamów*, Rocznik Psychiatryczny, 1938; *O sztucznych ekstazach*, Rocznik Psychiatryczny, 1939.

⁹ *Kilka uwag o obozach przysposobienia wojskowego*, Poznań, 1924; *Chronometryczne badania nad przebiegiem startu*, Poznań, 1924; *Rola psychicznych czynników w treningu sportowym*, Kronika WSF w Poznaniu, Poznań, 1960, 4; *Z psychologii wychowania fizycznego i sportu*, Wychowanie Fizyczne i Sport, 1962.

¹⁰ *O przedmiocie i zadaniach psychologii dla prawników*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, 1937, t. 32; *O psychologii zeznawania dzieci w przestępstwach przeciw obyczajności*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, 1939.

¹¹ *Zagadnienie twórczości naukowej*, Nauka Polska, 1928, IX.

¹² *Czem jest i czem będzie psychologia*, Filareta, 1912, 2; *W sprawie potrzeb naukowych psychologii*, Nauka Polska, I, 1918; *Kilka uwag o stanie i potrzebach psychologii*, Nauka Polska, IX, 1928.

dziedziny psychologii, nad którą by profesor Błachowski nie pracował, a w każdym razie żadna dziedzina zagadnień psychologicznych nie była mu obca.

Obu swoim mistrzom zawdzięczał ścisłość i precyzję badawczą oraz subtelność analizy psychologicznej.

Müller był, co niezmiernie rzadko zdarza się u uczonych pracujących twórczo, niezwykle krytykiem naukowym. Rozporządzał bogatym arsenałem środków krytycznych, od subtelnej ironii poczynając, a kończąc na bezwzględnym miażdżeniu swoich przeciwników lub oponentów naukowych.

Profesor Błachowski również był wybitnym krytykiem, miał wytrawny smak naukowy, nigdy nikogo jednak nie druzgotał. Wyrażał swój niezwykle inteligentny sąd o pracach i ludziach nauki w sposób bardzo subtelny i powściągliwy. Unikał sytuacji, w których należało zająć zdecydowane stanowisko w sprawach wątpliwych. Swoją krytyczny sąd objawiał najczęściej milczeniem.

Z biegiem lat dydaktyczny tor pracy coraz bardziej pochłaniał czas profesora Błachowskiego. Wykształtował On szereg wybitnych profesorów psychologii na naszych uniwersytetach. Najstarszymi wśród nich byli: nieżyjący już Albert Dryjski oraz czynny naukowo do chwili obecnej Stefan Szuman.

Dlaczego więc profesor Błachowski, który swoim umysłem ogarniał nie tylko całą psychologię, ale też i filozofię i szereg nauk przyrodniczych, nie wyłączając nawet lekarskich, nie stworzył własnego systemu psychologicznego ani też własnej szkoły?

Jednym ze źródeł tego faktu jest zapewne wielki krytycyzm, który cechował Profesora zarówno w stosunku do osiągnięć nauki, jak też i wobec samego siebie oraz wielkie poczucie odpowiedzialności naukowej. Był to uczony czystej krwi, traktował swoją psychologię w sposób jak najściślej naukowy, nie gonił za modnymi problemami, które roznamiętniały ludzi jego czasów. Był to umysł obiektywny, ale i wszechstronny. Nigdy nie ograniczał się do jednego tylko punktu widzenia, nie uważał za rzecz możliwą — w stanie wiedzy swoich czasów — rozstrzygnięcie wszystkich problemów życia ludzkiego. Sądził, że naukowe rozwiązanie wszystkich tajemnic niepowtarzalnych osobowości ludzkich nie może być nigdy w pełni osiągnięte.

W umysłach swoich uczniów pozostawiał jednakże głęboki i trwały ślad: samodzielność myślenia i pracy naukowej, której od wszystkich wymagał. „Szkoła” profesora Błachowskiego wcale nie była łatwa. Nieraz trzeba było czytać z wyrazu jego twarzy, ze sposobu sformułowania pozornie łagodnej opinii to, co naprawdę myślał o wartości ocenianej przez siebie pracy i o jej autorze.

Obok rozrastającej się działalności naukowej i dydaktycznej zaczynał się wkrótce zarysowywać coraz wyraźniej i silniej trzeci nurt pracy Profesora — nurt organizacyjno-naukowy, który nie znalazł pełnego ujścia.

Nurt ten, jak sądzę, widział profesor Błachowski przed sobą już dawno. Myślę nawet, że od razu po przyjeździe do Poznania. W tym bowiem roku ogłosił w „Nauce Polskiej” artykuł, w którym wysuwał konieczność powołania do życia polskiego czasopisma psychologicznego i ogólnopolskiego towarzystwa psychologicznego, które by łączyły wszystkich polskich psy-

chologów oraz ich prace w jakąś jedną całość Tym swoim zamierzeniem poświęcił się Profesor prawie wyłącznie, pozostawiając jakby na uboczu prace ściśle naukowe.

Nie udało Mu się wówczas powołać do życia ogólnopolskiego towarzystwa psychologicznego, do czego nawoływał jeszcze w roku 1938, stworzył jednakże ogólnopolski psychologiczny organ wydawniczy o europejskim, jeśli nawet nie światowym zasięgu — „Kwartalnik Psychologiczny”. Jemu poświęcił wiele lat swojego życia, dopiero zaś po wojnie doprowadził do końca myśl założenia ogólnopolskiego towarzystwa psychologicznego. Tym to pracom organizacyjnym i wydawniczym oddawał się dalej aż do ostatnich dni swego życia.

Obraz życia profesora Błachowskiego nie byłby pełny, gdyby nie wymienić czwartego jeszcze toru — artystycznego, o którym najmniej mówił i o którym najmniej wiemy. Profesor był muzykiem i to dobrym muzykiem. Nie umiałbym powiedzieć, jakie czynniki uwarunkowały czy też ukierunkowały to jego najgłębsze zamiłowanie. Czy tylko wrodzone zdolności do muzyki, czy też muzyczna kultura Wiednia, czy atmosfera wysokiej kultury muzycznej jednego z jego naukowych mistrzów, prof. Kazimierza Twardowskiego, który sam był również nieprzeciętnym muzykiem. A może to wszystko razem?

Działalność naukowa, dydaktyczna i organizacyjna nie były w stanie wypełnić życia bogatej i wszechstronnej osobowości profesora Błachowskiego. Uczonym był we wszystkich swoich poczynaniach, w pracach naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych — na wszystkich polach swojego życia. Naturę miał jednak w gruncie rzeczy artystyczną. Ożywiał się wyraźnie wówczas, gdy mówił o sztuce, a zwłaszcza o ukochanej przez siebie muzyce. W ukrytych pokładach swojej przebogatej psychiki żył irracjonalnym życiem artysty. Żył wzruszeniami estetycznymi. Nieraz mi mówił, że w młodości otwierały się przed nim dwie drogi życia — życie uczonego i życie artysty. Z wielkimi bardzo wahaniem wybrał życie uczonego. Nie wiedział jednak, czy wybór ten był trafny. Latem 1961 roku, a więc już po zakończeniu swojej kariery naukowej raz jeszcze wrócił do tego tematu. I tak samo mówił „Nie wiem, czy dobrze zrobiłem, wybierając drogę naukową”.

Temu największemu umiłowaniu swego życia poświęcił też największą swoją pracę naukową — „Psychologię muzyki”. Praca ta została całkowicie ukończona w przededniu wybuchu II Wojny Światowej. Przeszło 400 stron maszynopisu gotowego do druku leżało w Zakładzie Psychologii Uniwersytetu Poznańskiego w pokoju Profesora w dniu, w którym do Poznania wkroczyli Niemcy. Gmachy uniwersytetu zostały natychmiast zajęte przez wojsko i policję.

„Psychologia muzyki” profesora Błachowskiego nigdy nie ukazała się drukiem. Zginęła tak, jak zginęły gromadzone przez Niego latami wspomnienia przyrzady do badań psychologicznych i najlepiej w owym czasie w Polsce urządzone i zaopatrzone pracownia, w której aparatura akustyczna stanowiła szczególnie wypieszczoną i znakomicie dobraną całość.

A. N. Prior

Współczesna logika w Anglii*

Przez pierwsze dziesięciolecie po zakończeniu drugiej wojny światowej filozofia w Anglii zdecydowanie przeciwstawiała się Russelloowskiemu pogładowi, głoszącemu, że problemy jej da się wyjaśnić i rozwiązać stosując techniczne operacje logiki matematycznej. Spodziewano się, że o wiele więcej można będzie się dowiedzieć z dokładnego badania języka potocznego. W tym kierunku początkowo działała podjęta przez Wittgensteina krytyka własnego *Traktatu*, rozwijana za życia w wykładach i dyskusjach a potem przedstawiona pośmiertnie w *Philosophical Investigations*. W Oksfordzie zaś wpływ ów wzrastał się wskutek tego, że tamtejsi filozofowie tradycyjnie oddawali się raczej badaniom humanistycznym i lingwistycznym niż matematycznym i przyrodniczym. Typowym wytworem tego okresu była ocena Russelloowskiej teorii deskrypcji podana w pracy P. F. Strawsona *On Referring* („Mind” 1950). Podczas gdy wcześniejsze pokolenie „logicznych pozytywistów” odrzuciłoby jakiekolwiek stanowisko jako „bezsensowne”, gdyby nie dało się sformułować w rygorystycznie stylizowanym języku logicznym, powiązanim z obserwacjami zmysłowymi przy pomocy dokładnych reguł semantycznych, „analitycy lingwistyczni” lat pięćdziesiątych skłaniali się do odrzucenia w podobnych warunkach wszystkiego, co nie nadawałoby się do wyrażenia w dobrej, idiomatycznej angielszczyźnie. (W ten sposób dictum *Traktatu* Wittgensteina, że „cokolwiek może być powiedziane, może być powiedziane jasno”, otrzymało zupełnie nowe znaczenie). W potocznej mowie na przykład (to była zasadnicza kwestia wspomnianej pracy Strawsona) nie dociekamy prawdziwości powiedzenia 'obecny król Francji jest łyсы' przy założeniu, że nie ma obecnie króla Francji — gdy nieistnienie króla jest ustalone, „nie powstaje” zagadnienie jego łyсы. Zwykle nie pytamy też — wywodził Strawson w innym artykule (*Necessary Propositions and Entailment-Statements*, „Mind” 1948) — czy jedno zdanie pociąga za sobą drugie, jeżeli wchodzące w grę zdania nie są kontyngentne. Nie liczone są z trudnościami wcielenia takich klauzul do reguł formowania systemu logicznego — jeśli logika nie może tego dokonać, powiadano, tym gorzej dla niej: róbmy więc coś innego.

Nie jest to dziś dominujący nastrój angielskiej filozofii. Kiedy w roku 1958 Stephen Toulmin przypuścił żywy i nieustanny atak na logikę formalną w *The Uses of Argument*, twierdząc, że logicy winni postępować

* Artykuł ten napisany w języku angielskim ma w oryginale tytuł: *Logic in England Today*. Przekład L. Gumańskiego.

raczej jak prawnicy niż jak matematycy, idea ta była przestarzała i na ogół puszczono ją mimo uszu. Faktycznie nawet w końcu lat czterdziestych i na początku pięćdziesiątych działały tendencje zmierzające w przeciwnym kierunku. Londyn Ayera i Poppera nigdy nie był do tego stopnia antylogiczny, co niektóre inne ośrodki, a przywódcy filozoficzni w Oksfordzie nie wszyscy byli tak przeciwni logice, jak ich zwolennicy. Gilbert Ryle w końcowym wykładzie swych *Dilemmas* (1954) porównywał „formalną” i „nieformalną” logikę oraz starał się znaleźć miejsce dla obu; zmarły zaś J. L. Austin zawsze podkreślał, że zajmuje się jedną dziedziną próbując opracować ją należycie, aczkolwiek są również inne rzeczy do zrobienia. Roztrząsania Austina nad powikłaniami i zmianami naszych zwyczajów językowych były zajmujące, dociekliwe i podtrzymywane przez przekonanie, że możliwe są na tym polu doniosłe uogólnienia, choćby nawet bardzo trudno było je osiągnąć. Austin przypisywał wielką wartość solidnej i wytrwałej pracy w każdej dziedzinie, z logiką włącznie. Zarówno on, jak i Ryle dodawali otuchy nowemu pokoleniu logików, takich jak E. J. Lemmon, który pojawił się pod koniec lat pięćdziesiątych, poprzednio zaś przełożył już *Grundlagen* Fregego (zachęcano do tego również mnie, nawet gdy przebywałem w innych stronach świata).

Wittgenstein w Cambridge oddziałał także w innym kierunku. Jakkolwiek główny nurt jego pośmiertnie wydanych *Remarks on the Foundations of Mathematics* jest sceptyczny, jego rozważania na ten temat zainteresowały i pobudziły miejscowych matematyków, jak G. Kreisel. Co więcej, komentarze do *Traktatu w Philosophical Investigations* wcale nie były zawsze destrukcyjne, a nawet gdy były, mogły być uważane za kierujące uwagę raczej ku bardziej subtelnej i elastycznej logice niż ku zniweczeniu przedmiotu. Weźmy na przykład w *Investigations* komentarz 134 do *Tractatus* 4.5: „ogólną formą zdań jest: oto jak się rzeczy mają”. Wittgenstein zajął się kwestią, że 'oto jak się rzeczy mają' jest „s a m o zdaniem, polskim*”, zdaniem znajdującym zastosowanie w języku codziennym, dajmy na to wtedy, gdy stwierdzamy: „wyjaśnił mi swe położenie, powiedział, jak się rzeczy mają, co usprawiedliwiło potrzebę zaliczki”. Lecz „choć jest to zdanie, jednak użyte jest tylko jako zmienna zdaniowa”, jak 'p' logików symbolicznych. Znaczy to, że ono „reprezentuje” pewne poprzednie zdanie, a może reprezentować jakiegokolwiek. Wydaje mi się, że to rozjaśnia pojęcie zmiennej zdaniowej tak samo, jak porównanie z zaimkiem rozjaśnia pojęcie zmiennej nazwowej ('Oto jak się rzeczy mają' jest pro-zdaniem, jak Jaspersen wyraża się o 'tak' i 'nie') i pomaga rozwiać dziwną koncepcję niektórych logików amerykańskich, w myśl której każda prawdziwa zmienna musi reprezentować pewien rodzaj n a z w y. Pomaga to nam również w oddaniu słowami sensu takiej formuły, jak 'dla każdego p, jeśli p, to p' — która powiada: „jakkolwiek rzeczy się mają, mają się w ten oto sposób” (albo po prostu „rzeczy są, jakie są”). Wittgenstein rozwinął zawikłane i nietrafne ujęcie różnic kategorii, które nie może być bezpośrednio omówione bądź bez platonizującego przetwarzania wszystkich kategorii w „przedmioty”, bądź bez ograniczenia naszej uwagi do samych tylko wyrazów. Co jest trudniejsze do przyjęcia — a co, jak sądzę, daje się oddzielić od jego istotnej intuicji —

* W oryginale: *English* (przyp. tłumacza).

to uporczywe twierdzenie Wittgensteina, zarówno w *Tractatus* jak i *Remarks*, że „zdania” logiki i matematyki nie mówią nam wcale, „jak się rzeczy mają”.

Nawet pomijając ten drugi kierunek oddziaływań Wittgensteina, logika formalna w Cambridge po prostu nigdy nie popadła w bezwład taki, jak w Oksfordzie. Następcą Wittgensteina przez pewien czas był fiński logik G. H. von Wright; R. B. Braithwaite kontynuował filozoficzną tradycję, raczej matematyczno-przyrodniczą niż humanistyczno-lingwistyczną. Lecz filozofia Cambridge, z wyjątkiem okresów, gdy była wykładana przez wpływowe osobistości, jak Russell, Moore, Ramsey i Wittgenstein, wywierała w kraju mniejszy wpływ niż oksfordzka, po prostu dlatego, że przedmiot ten gra w życiu Uniwersytetu w Cambridge niezbyt ważną rolę (i w rezultacie jest tam znacznie mniej nauczycieli); natomiast Oksfordowi niełatwo było objąć przywództwo w logice, gdyż jej miejsce w uniwersyteckich kursach filozofii jest ostatnie.

Nie można powiedzieć dokładnie, kiedy prąd się odwrócił i „prologiczna” fala zaczęła podnosić się nawet w Oksfordzie, lecz zdarzeniem ważnym było zaproszenie do tego uniwersytetu W. V. Quine’a na gościnne wykłady w roku 1953. Rzucił on wyzwanie swym gospodarzom, zarówno na wykładach jak i w uprzejmie zjadliwej recenzji książki Strawsona *Introduction to Logic* w „Mind” (październik 1953). Pojedynek Quine-Strawson toczył się odtąd z przerwami, ale z biegiem czasu charakter jego się zmienił; Strawson koncentruje dziś swój atak na niektórych rzeczywistych niedociągnięciach filozoficznych Quine’a — walka o uznanie filozoficznej doniosłości logiki zasadniczo została wygrana.

Po powrocie Quine’a do Harvardu, dwie kolejne serie „John Locke Lectures” wygłosili logicy: w roku akademickim 1954—55 Hao Wang, a ja w roku następnym. Wang powrócił do Oksfordu w 1956 r. jako wykładowca filozofii matematyki, na którym to stanowisku obecnie nastąpił po nim Michael Dummett; ja zaś powróciłem do Anglii z Nowej Zelandii w roku 1959, ażeby objąć katedrę w Manchesterze. Wang głównie interesował się przedmiotem swych wykładów: takimi tematami, jak aksjomatyczna teoria mnogości i różne możliwe sposoby ustrzeżenia jej przed sprzecznościami, teoria dowodu oraz teoria funkcji rekurencyjnych.

Dość odmienne a bardzo różnorodne zainteresowania reprezentowano na kolokwium logicznym zorganizowanym w Oksfordzie w roku 1956, podczas mego tam pobytu. Angielscy logicy są indywidualistami i raczej są rozrzucony po całym obszarze kraju, więc uczynię chyba najlepiej, po prostu opisując w tym miejscu poglądy i zainteresowania naszych głównych osobistości. Nie mógłbym rozpocząć stosowniej jak wspominając zobowiązanie, jakie wielu z nas w Anglii ma wobec logików Polski przed i powojennej. Wielki zawód sprawiło mi to, że nie udało mi się nigdy poznać Łukasiewicza; miałem złożyć mu wizytę w marcu 1956 r., lecz zmarł w lutym. Jednakże pozostawił on w Dublinie bardzo zdolnego ucznia, C. A. Mereditha. Meredith zapewne wie więcej niż jakikolwiek obecnie żyjący człowiek o tym, co można osiągnąć przez podstawianie i odrywanie, oraz o możliwościach dedukcyjnych przeróżnych ciągów C-ów, p-ów, q-ów. Czasem jego C-y dają się zinterpretować jako implikacja materialna, czasem jako ścisła lub intuicjonistyczna, czasem jako równoważność, a nieraz musimy je czytać jak działania matematyczne podobne do odejmowania,

p - y q - y itd. — jako liczby, a „denotację” * formuły jako zawsze równą zeru. Lecz Meredith posiada dla nich aksjomaty, często pojedyncze. Niekiedy wykonuje łącznie swe podstawienia i odrywania, używając formy 'Dxy' dla najogólniejszego wyniku (tzn. bez niekonicznych identyfikacji zmiennych) odrywania y od x (np. jeśli x jest $CpCqp$ a y jest Cpp , Dxy jest $CqCqp$; jeśli x jest $CCpCqrCqCpr$ a y jest $CpCqp$, Dxy znów jest $CqCqp$). Korzyścią tej notacji jest to, że całe łańcuchy odrywania mogą być przedstawiane przez formy takie, jak $DDxyDzw$, i daje się rozwinąć teoria odrywania bardzo podobna do logiki kombinatorycznej). Meredith niekiedy pracuje przy pomocy logik „równaniowych”, w których zaczynamy od takich aksjomatów, jak $CpCqr = CqCpr$, $CCpqq = CCqpp$ oraz $CCpqp = p$, z regułą zastępowania pozycji przyrównanych.

Przy całej swej wirtuozerii w tych formalnych manipulacjach Meredith, mając trening matematyczny, lubi też wykonywać przy pomocy swej logiki pracę filozoficzną. Ma on system modalny zawierający stałą kontyngentną n dla „świata” w Wittgensteinowskim (*Tractatus*) sensie 'wszystkiego co jest prawdą' — logicznego iloczynu wszystkich zdań prawdziwych. Rozwijając inne twierdzenie *Tractatus* Wittgensteina, że „świat jest ogółem faktów, a nie rzeczy”, w świetle głoszonego z naciśkiem mniemania (np. w *Notebooks* 1914—16, str. 93), że „fakty nie mogą być nazywane”, wolno nam rzec, iż „świat” nie jest największym dającym się nazwać przedmiotem, lecz tym *maximum*, które da się prawdziwie powiedzieć, a więc musi być wyrażone w zdaniu. Mereditha n w tym zastosowaniu ma prawa takie, jak $CpLCnp$ — każde prawdziwe zdanie jest ściśle implikowane przez n , ponieważ jest ono członem koniunkcji n . Natomiast „świat możliwy” jest zdaniem, które, choć być może prawdziwe, stwierdza jedynie, że jeśli jakiegokolwiek zdanie dołączy się doń koniunkcyjnie, wynikiem będzie bądź niemożliwość, bądź zdanie ściśle równoważne pierwotnemu. Meredith kiedyś, w metafizycznym nastroju, uczynił uwagę, że „światy” są jedynymi realnymi indywiduami; jest niewątpliwie prawdą, że jego zainteresowania rzadko kierowały się ku zwykłemu rachunkowi nazw i predykatów.

Mamy tu w Manchesterze Czesława Lejewskiego, który studiował w Warszawie u Łukasiewicza i Leśniewskiego. Jak on łączy szczególne zainteresowania ich obu, można zobaczyć w jego artykule *On Implicational Definitions* w „*Studia Logica*” t. VIII; chociaż w większości jego prac przemożnie dominuje nuta Leśniewskiego (jego *On Leśniewski's Ontology* w „*Ratio*”, grudzień 1958, jest wspaniałym wykładem z pouczającymi diagramami). W przeciwieństwie do tych spośród nas, którzy uważają za warte zachodu uprawianie logiki modalnej i operowanie funktorami takimi, jak 'będzie prawdą, że...', 'sądzi się, że...', 'obowiązuje to, że...' Lejewski wierzy, iż zasada ekstensjonalności wyraża prawdę metafizyczną (nie ma dlań żadnych „możliwych światów”).

Jeszcze wyraźniej czystym formalistą w stylu Łukasiewicza jest Ivo Thomas, który opracowuje nadzwyczaj elegancko fragmenty rachunku zdań. Zarówno Thomas, jak i Lejewski dali cenne przyczynki do historii przedmiotu; Lejewski (który przeszedł do logiki od studiów klasycznych) w dziedzinie starożytnej logiki, a Thomas w średniowiecznej (osta-

* W oryginale: *designation* (przyp. tłumacza).

tnio wydobył na światło dzienne fakt, że co najmniej jeden logik średniowieczny, Ferebrius, posiadał regułę odpowiadającą prawu Fregego $CCpCqrCCpqCpr$.

Naszym najbardziej monumentalnym dziełem o historii logiki jest Williama i Marty Kneale *The Development of Logic* (Clarendon Press 1962). W. C. Kneale jest oksfordzkim profesorem, który poprzez wszystkie lata, gdy to było zupełnie niemodne, zachowywał pogląd, iż logika formalna może nauczyć filozofię więcej niż potoczny zwyczaj; ale oto przez jedną z tych anomalii, z którymi można spotkać się czasem w organizacji Uniwersytetu Oksfordzkiego, jest on tutaj profesorem nie logiki, lecz filozofii moralnej (katedrę logiki — jedyną w Anglii — dzierży A. J. Ayer, który nie jest logikiem, ale zawsze był życzliwy dla tego przedmiotu, podobnie jak jego poprzednik H. H. Price). Marta Kneale, dawniej Marta Hurst, była jedną z pierwszych, którzy spostrzegli znaczenie megarycko-stoickich dyskusji o implikacji.

Innym mediewistą jest P. T. Geach w Birmingham, który może najbardziej ze wszystkich naszych logików poświęca się Russellowskiemu zadaniu uczynienia logiki filozoficznie pożyteczną, a metafizyki całkowicie logiczną. Nie oznacza to uczynienia metafizyki stanowczo systematyczną, lecz oznacza nadanie wszystkim jej podstawowym pojęciom — substancji, czasowi, poznaniu itd. — jasnej i ostrej formy logicznej, tak abyśmy mogli z pewnym zaufaniem przeprowadzać co do nich ściśle i skomplikowane dowody. To absorbuje także mnie samego, a udział w tym logików średniowiecznych najbardziej przyciąga do nich zarówno Geacha, jak i mnie. Zaczerpnijmy przykład z moich „John Locke Lectures” (ogłoszonych jako *Time and Modality* w 1957). Czy pojęciu *z a c z y n a n i a* istnieć można nadać spójną postać, w której da się rozumować o nim w sposób ogólnie ważny? Czy teoria kwantyfikacji może uporać się z takimi twierdzeniami, jak 'zaistnieje coś, co jeszcze nie istnieje', bez sugerowania, że jakoś „są” przedmioty, których egzystencja jest na razie tylko przyszłością? Logika scholastyczna z jej teorią *ampliatio* (tj. denotacji * wyrazu takiego, jak 'człowiek', gdy w niektórych kontekstach obejmuje on ludzi zaledwie możliwych, przyszłych lub wyimaginowanych) być może nie potraktowała tych problemów należycie — nie sądzę, by to udało jej się zrobić — lecz była co najmniej świadoma ich i uważała, że rzeczą logików jest coś z tym uczynić. Znaleźliśmy też logików średniowiecznych wyrażających myśli — wprawdzie nie zawsze zadowolające — o paradoksalnych zastosowaniach mowy zależnej (zobacz moją pracę *On a Family of Paradoxes*, „Notre Dame Journal of Formal Logic”, t. II, nr 1, 1961).

Geach wprowadza do takich problemów niezrównaną wynalazczość, używaną przez scholastyków, Wittgensteina i Fregego. Wpływy dwóch ostatnich dominują również w twórczości Michała Dummetta, który w „Philosophical Review” (kwiecień 1956) przeprowadził wspaniałą obronę artykułu *Frege on Functions* używając zabiegów technicznych przejętych od Wittgensteina dla wprowadzenia pewnych przekonujących poprawek. Dummett jednakże nie podziela zainteresowań historycznych Geacha, a kiedyś nawet słyszałem, jak narzekał na fakt, że arystotele-

* W oryginale: *reference* (przyp. tłumacza).

sowska sylogistyka jest nadal wykładana w kursach elementarnej logiki. Pewne związki z Fregem, choć nie z Wittgensteinem — widać u T. I. Smileya, którego *Sense without Denotation* w „Analysis” z czerwca 1960 roku jest pierwszą ścisłą formalizacją stanowiska *Sinn und Bedeutung* Fregego. Smiley jest najbardziej wyrobionym z naszych logików filozoficznych, a jego *Syllogism and Quantification* (ukazać się ma w „Journal of Symbolic Logic”) wydaje mi się ostatnim słowem w tym przedmiocie.

Po oksfordzkim kolokwium z 1956 nastąpiły inne, w rocznych odstępach. Zwykle odbywają się one w lipcu, zazwyczaj w Oksfordzie lub Cambridge, ale mieliśmy jedno w Manchesterze w 1960 roku, a w 1962 ma być w Leeds, prawdopodobnie w sierpniu, zorganizowane przez dr M. H. Löba z Leeds Mathematical Department*. Okazało się na późniejszych kolokwiach, że wielu angielskich matematyków pracowało od lat w tych gałęziach logiki, które ich najbardziej interesowały. Najsilniejszy wpływ wywierał tutaj Kreisel z Reading (obecnie w Paryżu); inni to J. C. Shepherdson w Bristolu, R. L. Goodstein w Leicester, R. O. Harrop w Newcastle, Alan Rose w Nottingham, Löb w Leeds oraz R. O. Gandy w Leeds, a teraz w Manchesterze. (Gandy przeszedł z matematyki stosowanej do logiki pod wpływem zmarłego A. M. Turinga, twórcy koncepcji „maszyny Turinga”). We wcześniejszych spotkaniach logików o przygotowaniu matematycznym z tymi spośród nas, którzy mieli wykształcenie filozoficzne, było może trochę wzajemnej podejrzliwości. Matematycy uprawiali swą własną odmianę logiki w okresie, gdy większość filozofów nie uprawiała żadnej, a pogląd, jakoby logika była wyłącznie na użytek matematyków, stanowił tylko wodę na młyn „antylogicznych” filozofów. Matematycy brali również udział w swej własnej reakcji przeciw Russellowi, w kierunku wskazanym przez Zermela, Hilberta, Heytinga, Gentzena i Gödela, i nie bardzo byli skłonni interesować się szeroko pojętym „Russellowskim” odrodzeniem. Niektórzy zaś z nas, być może, zarzucali nawet naszym matematycznym kolegom, że są nieco niedokształceni.

Obecnie jednakże jesteśmy już bardziej przyzwyczajeni do siebie. Uczęszczamy wspólnie na kolokwia, a połączone Honours Schools w zakresie matematyki i filozofii (z podkreśleniem logiki przez obie strony) zostały zmontowane w niektórych prowincjonalnych uniwersytetach, jak Leeds i Manchester. Ludzie, którzy są w stanie podejść do przedmiotu z obu stron, wykonali pierwszorzędną pracę, np. Dummett i Lemmon w Oksfordzie — bardzo oryginalne badania nad logiką modalną (typowo „filozoficzne” zajęcia), stosując „domknięte algebry”, rozwinięte przez Tarskiego i McKinseya, oraz Smiley i Hacking w Cambridge — odmienne badania, wykorzystując technikę „naturalnej dedukcji”, rozwiniętej przez Gentzena i Jaśkowskiego. (Praca z Cambridge jest nie opublikowana; artykuł Dummetta i Lemmona *Modal Logics between S4 and S5* ukazał się w „Zeitschrift für Mathematische Logik”, t. V, 1959, str. 250—64). Miałem jednakowoż wrażenie, gdy niedawno odwiedziłem Polskę, że współpraca i zrozumienie między matematykami a logikami filozoficznymi są tam dalej posunięte niż w Anglii; sądzę, że tego również możemy uczyć się od naszych polskich kolegów.

---

* Polscy goście w Anglii zapewne zainteresowaliby się tymi kolokwiami i z pewnością byłoby tam mile widziani.

Recenzje i sprawozdania

HANS REICHENBACH: Powstanie filozofii naukowej. — Warszawa 1960, Książka i Wiedza, str. 392, cena 30,— zł.

Rzadko się ukazują polskie przekłady współczesnych dzieł filozoficznych, choć szybko rośnie ilość cennych rozpraw i traktatów w literaturze światowej. Dobrze więc, że się ukazała ta książka znanego logika i matematyka niemieckiego, który, jak wielu innych jego rodaków, znalazł drugą ojczyznę w Stanach Zjednoczonych.

Już sam tytuł książki wskazuje, że autor chce przeciwstawić nową filozofię dawnej, tradycyjnej, która swymi początkami sięga starej Grecji. Próbką tej dawnej filozofii rozpoczyna autor tok swoich wywodów: trafnie wybrana cytata z Hegla ma pokazać, jak można układać zdania pozornie sensowne, a w rzeczywistości pozbawione jako całość wszelkiej treści. Istotnie, nie wiadomo, co począć z niby-twierdzeniem, że rozum jest substancją, mocą, twórczym wszelkiego życia i formą, która sprowadza treść ową (życia?) w czyn.

W tej dawnej filozofii konstrukcje intelektu łączą się jakoś niepostrzeżenie z tworamami wyobraźni: filozofowie posługują się mową potoczną i nieostrożnie ulegają sugestii jej obrazowych hipostaz. Stąd powstają zagadnienia pozorne, nad którymi filozofowie biedzą się całymi wiekami, tym bardziej że uważają za rzecz bezsporną, iż prawdziwe poznanie rzeczy musi osiągać absolutną i niewzruszoną pewność. Tak można wręcz określić tę dawną filozofię: dążyła do bezwzględnej pewności, którą chciała osiągać przeważnie apriorycznie, z pomocą rozumu.

I oto oba jej przeciwstawne prądy, jakie płyną poprzez całe dzieje dawnej filozofii, zarówno racjonalizm, jak i empiryzm, szukały wiedzy bezwzględnie pewnej.

Tendencję poznawczą i zasadniczą koncepcję racjonalizmu ilustruje autor na filozofematach Platona, Kanta i Hegla. Ci filozofowie chcą w świat doświadczenia wnieść niezależne od niego i logicznie wcześniejsze syntetyczne poznanie *a priori*. Chcą z góry wiedzieć o doświadczeniu to, czego ono samo im nie odkryło. Co więcej, w ich ujęciu rozum, źródło tego apriorycznego poznania, dyktuje wręcz doświadczeniu, jakie ono być musi. I ta wiara w niezawodną pewność poznania nie tylko sprowadza na błędne drogi filozofię, lecz staje się skazą poznania naukowego nawet w okresie pełnego rozkwitu nauki, w czasach od Galileusza aż niedawno do dzisiaj.

Rozwój nauki korygował złudzenia filozofii. Geometria nieeuklidesowa rzuciła nieoczekiwane nowe światło na wiedzę matematyczną w ogóle; a teoria względności podważyła obraz świata fizycznego, jaki genialnie skonstruował Newton. Ale filozofowie dawnej szkoły nie rezygnowali z dążenia do

bezwzględnej pewności poznania. A Hegel już w okresie pełnego rozkwitu nauki współczesnej powtarza błędy racjonalizmu w sposób tak naiwny, że wręcz na pośmiewisko wystawia filozofię.

Drugi prąd w filozofii, empiryzm, również nie potrafił się uchronić od wiary w pewność poznania, choć zrezygnował z uroszczenia do wiedzy apriorycznej; ale nie umiał oprzeć wniosku indukcyjnego na takiej podstawie, by uzasadnić zdolność przewidywania zdarzeń przyszłych, od których zależy moc praktyczna człowieka.

Empirystyczną koncepcję poznania omawia Reichenbach na trzech jej postaciach. Bacona uważa za proroka empiryzmu, Locke'a za właściwego konstruktora, w Humie widzi krytyka tej koncepcji, który wprawdzie dostrzega już jej nieadekwatność, ale jeszcze nie rezygnuje z ideału pewności poznania i nie dostrzega, że indukcja jest metodą hipotetycznie-dedukcyjną; nie dostrzega też znaczenia teorii prawdopodobieństwa dla badań naukowych. Pozornie wzorcowy empiryk, w istocie rzeczy jest przecież racjonalistą, który wątpi o możliwości poznania, bo mu stawia nierealne wymogi.

Nowa filozofia nie szła drogą spekulacji oderwanej od badań naukowych. Przeciwnie, związana jest z niemi jak najściślej: autor nazywa ją wręcz tworem ubocznym nauki. W ujęciu autora ta nowa filozofia po prostu kroczy śladami fizyki. Geometria nieeuklidesowa pokazuje, że doświadczenie można ująć w różne schematy przestrzenne i że o przestrzeni fizycznej można mówić językiem różnych od siebie, a jednakowo uprawnionych schematów geometrycznych, przez co wybór schematu i języka staje się sprawą konwencji. A fizyka kwantowa, fizyka „drobnych rzeczy”, zmusza wręcz despotycznie do rezygnacji z pewności poznawczej, a tym samym i z wyjaśniania przyczynowego. Niepodobna wejrzeć indywidualnie w zjawiska masowe zarówno w fizyce, jak i w socjologii. To zbliża nieoczekiwanie naukę najdoskonalszą spośród opisujących rzeczywistość, z nauką najbardziej do niedawna zacofaną w rozwoju: obie zdane są na statystyczne metody badania. Przy tym w świecie „rzeczy małych” zdarzenia, których niepodobna obserwować, przebiegają w sposób nieprzewidywalny.

Stąd w tym świecie traci, według autora, zastosowanie logika dwóch wartości: prawdy i fałszu. Są wszak zjawiska czy zdarzenia niezdeterminowane, w różnej mierze tylko prawdopodobne. To stwarza konieczność logiki wielowartościowej. Przyjmując ją, dopiero wyraźnie rezygnujemy z ideału pewności. I dopiero zdania o prawdopodobieństwie śmiało, bo z ryzykiem, sięgamy przewidywaniem w przyszłość. Próbnie przyjmujemy pewne założenia za prawdę, choć mają one za sobą tylko pewną wagę prawdopodobieństwa. Te założenia są narzędziem działania, które jest dla nich kamieniem probierczym.

Ten ogólnikowy zarys zrębów konstrukcji książki nie wydobywa szczegółów jej treści; książka obfituje w napomnienia nie rozwinięte w pełni. Sprawiają one, że niepodobna zgodzić się z autorem, jakoby to dzieło mogło być wprowadzeniem do filozofii. Książka, która ma być pierwszą lekturą w jakiejś dziedzinie wiedzy, musi rozsądnie selekcjonować jej zagadnienia i wciągać w ich rozważanie czytelnika tak, iżby ulegał miłemu i ożywczemu złudzeniu, że wraz z autorem odkrywa nowe dla siebie sprawy i że w nie wgląda z przyjemnym, bo skutecznym wysiłkiem. Toteż wybór książki jako wstępu do filozofii uznać trzeba za nietrafny. Jest to raczej skrót koncepcyj autora, rozwiniętych żywo i interesująco w jego książce wcześniejszej, *Doświadczenie*

i przewidywanie (Experience and Prediction), która by naprawdę żywo zainteresować mogła początkującego w filozofii czytelnika, posiadającego już, rzecz oczywista, dużą kulturę intelektualną. Tak rzadko ukazuje się polski przekład książki obcej, że szkoda to wielka, gdy wybór przy takiej sposobności jest nie-trafny.

Nie zamierzałem w tej krótkiej wzmiance analizować krytycznie poglądów autora, choć mogą one być przedmiotem dyskusji i budzić poważne wątpliwości, podobnie jak centralne tezy neopozytywistów, do których Reichenbach nie należy wprawdzie całkowicie, lecz z którymi dzieli wiele tez, chyba spornych. Czy rzeczywiście znaczenie zdania zależy od jego sprawdzalności: czy tak łatwo manipulacją lingwistyczną można się pozbyć świadomości, a niemniej mówić sensownie o poznaniu i sensie zdań sprawdzalnych i niesprawdzalnych, na przykład, rozkazujących; czy można uznać, że normy moralne zależą od decyzji naszej woli — to wszystko są zagadnienia, które lektura tej książki raczej odnawia niż rozwiązuje.

Przekład polski czyta się łatwo, ale łatwość ta w pewnej mierze jest zwo-
dnicza. Albowiem tłumaczka bardzo swobodnie traktuje tekst oryginału i nie-
raz bez koniecznej potrzeby odstępuje od niego. Ale w każdym razie odtwarza
tok myśli autora. Trzeba więc być wdzięcznym za podjęty przez nią trud.

Czesław Znamierowski

ANDRZEJ MALEWSKI i JERZY TOPOLSKI: *Studia z metodologii historii*. — Warszawa 1960, str. 164, cena 15,— zł.

Niewielka ta książka jest pomyślnym objawem, że logików przestały wy-
łącznie interesować zagadnienia związane z budową systemów rygorystycznie
nie dedukcyjnych, a więc przede wszystkim matematycznych. Jeśli logika
swoim wglądem badawczym w strukturę nauk, w ich metody poznawcze, ma
tym naukom dawać rzetelną pomoc, to uwagę swoją winna zwrócić właśnie
ku naukom humanistycznym, które jej naprawdę potrzebują.

Otóż właśnie w tych *Studiach* metodami historii zajął się młody logik,
Andrzej Malewski, znany już dobrze czytelnikowi polskiemu ze swej niewiel-
kiej, ale bardzo interesującej książeczki, której dwa wydania świadczą o jej
powodzeniu, opartym na życiowej aktualności. *ABC porządnego myślenia* jest
bowiem, by tak rzec, zwięzłym podręcznikiem ortopedii myślenia: wskazuje,
jak unikać myślenia „krzywego”, i jak krzywe czynić prostym. Używając in-
nego medycznego porównania, można powiedzieć, że to *ABC* jest antybioty-
kiem na ropnie intelektualne. Stąd zapewne tak wielki na nie popyt, dziś już
nie zaspokajany, bo rzecz ta dawno wyczerpana i nie wznowiona.

Słusznie uczynił autor tego „Abecadła”, że zagadnienia metodologiczne
historii opracował wspólnie z historykiem. Dobrym obyczajem jest wchodzić
do cudzego warsztatu w obecności jednego spośród jego gospodarzy. I dobrze
jest mieć kompetentnego przewodnika na tych wielkich obszarach dziejów,
jakie z natury swoich zadań obejmować musi historyk. Wprawdzie kultura
filozoficzna daje tę sprawność, dzięki której można się szybko orientować
w swoistych właściwościach struktury różnych nauk, ale niemniej pożyteczna
jest pomoc specjalisty „zasiedziałego” w problemach swej nauki. Trafnie też
dobrał sobie partnera autor „Abecadła” w osobie historyka dziejów gospodar-

czych. Dziedzina to historii bardzo późno wyodrębniona. Ale właśnie dlatego między innymi najbardziej świadomie i rozważnie szukano tu właściwych metod badania.

Studia, rzecz niewielkich rozmiarów, nie jest wyczerpującym podręcznikiem metodologii historii. Myślę, że chyba najlepiej ujmemy intencje obu autorów, jeśli powiemy, iż chcieli dać nowe „Abecadło”, tym razem krytycznego badania dziejów i porządnego o nich myślenia. I te *Studia* spełnią z wielkim pożytkiem swoje zadanie. Dla początkującego historyka będą cennym przewodnikiem. Poinformują go o swoistych zadaniach dziejopisarstwa, rozwinięciem całej wachlarz metod w nim stosowanych czy też stosowalnych, ukażą na wstępie trudności filozoficzne, związane z przyczynowym wyjaśnianiem faktów dziejowych.

Ale czytelnik winien tu, jak zresztą i gdzie indziej, pamiętać, że pożytek, jaki osiągnie z lektury, będzie zależał od tego, jak uważnie i wnikliwie będzie szedł za tokiem jasnego i prostego wyводу. Jeśli ta jasność i prostota stanie się dla niego zwodniczą oznaką łatwości i ośmieli go do pobieżnego czytania, to nie odkryje najważniejszych walorów tej książki i nie spostrzeże, iż ona zwięzła i jak gdyby przelotnie omawia ważne, aktualne i sporne zagadnienia historiografii i niezmiernie prosto i trafnie wskazuje ich rozwiązania. Może więc i pod tym względem będzie ona propedeutycznym przewodnikiem, że nauczy czytelnika nie ślizgać się wzrokiem po zadrukowanych kartach, lecz uważnie ważyć każde przeczytane słowo.

Na wstępie autorzy charakteryzują postawę badawczą historyka. Idąc za Windelbandem i Rickertem, dzielą nauki na idiograficzne i nomotetyczne, przy czym precyzują to rozróżnienie, podkreślając wyraźnie, że generalizacja historyczna nie jest zdaniem ogólnym w tym ścisłym znaczeniu, w jakim zdanie ogólne jest formą słowną, która może ujmować treść prawa naukowego. Ważny czytelnik tych wywodów nie będzie miał wątpliwości, że nie tylko historia polityczna, lecz również gospodarstwa jest nauką idiograficzną, choć w historii gospodarczej mówi się o takich faktach masowych, jak to na przykład, że w drugiej połowie dziewiętnastego wieku niżka cen zboża w Kongresówce poderwała podstawy dużych gospodarstw rolnych, albo że w Polsce powojennej znika rzemiosło jako sposób produkcji prywatnej.

Słusznie odróżniają autorzy tezę niektórych historyków, że fakty dziejowe można opisywać j e d y n i e indywidualnie, od innej tezy, że i n t e n c j ą swoistą historyka jest właśnie opisywać fakty indywidualnie, zarówno te, gdzie uwikłana jest jedna osoba lub zespół imiennie znanych osób, jak i te jednorazowe zjawiska masowe, gdzie nawet bardzo liczne „osoby dramatu” są wskazane tylko przez to, że jest wiadome, gdzie i co się działo. Zdaje się tylko, że niezbyt szczęśliwie dobrane są terminy dla tego rozróżnienia: z prostym, potocznym językiem całych *Studiów* nie harmonizuje ten sztuczny neologizm „idiografizm naukoznawczy”. Byłoby chyba lepiej mówić: „koncepcja idiograficzna historii”.

W drugiej części swej pracy autorzy przedstawiają metody, jakimi posługują się historycy w różnych kontekstach i przy różnym materiale, poddanym badaniu. Tutaj autor-historyk dostarcza przykładów ilustracyjnych, które konkretnie przedstawiają czytelnikowi, na czym polegają te sposoby badania. Przy tym autorzy po prostu opisują te metody oraz konstrukcje i domysły z ich pomocą powstałe, powstrzymując się od oceny. Czytelnik może się tylko domyślać, że czasem nie odważyliby się na konstrukcyjny domysł, jaki ktoś

bardzo odważny decyduje się podać za ustaloną prawdę. Ta dyskretna powściągliwość podnosi walor książki. Dzięki niej czytelnik sam może snuć refleksje nad powszechną, nieomylną poznawalnością świata w jego dziejach minionych. I nad tym, na przykład, o ile pożar jakiegoś wielkiego archiwum rzuca światło na przeszłość.

W ostatniej części swoich rozważań autorzy zajmują się sprawą wyjaśniania przyczynowego jednorazowych zdarzeń. Nie podejmują podstawowego i tak beznadziejnie trudnego zagadnienia, jak sprawa oddziaływania przyczynowego w życiu zbiorowym: nie miejsce na to w propedeutycznym „Abecadle”. Poprzestają na wskazaniu, iż jako o przyczynie mówi się czasem już o warunku koniecznym, kiedy indziej zaś dopiero o warunku wystarczającym. I świetnie ilustrują wieloznaczność „przyczyny”, gdy omawiają przyczynę bezpośrednią i pośrednią.

Nie rozwijając szeroko rozważań ontologicznych o przyczynie, autorzy myślą przecież dość jasno i precyzyjnie, by wykrywać, że analizy niektórych pisarzy, co łudzą się, iż w pełni i bez reszty wyjaśnili jakieś zjawisko dziejowe, zawierają błędne koło albo lukę, która tym analizom odbiera siłę przekonywującą. Niezmiernie słusznie podkreślają też w tym kontekście jedną sprawę o posmaku, rzecz można, freudowskim. Historyk nieraz musi tylko domyślać się motywów czyjegoś działania, bo na nic więcej mu nie pozwalają skąpe źródła. Ale chyba niesłuszną jest rzeczą, podkreślają autorzy, imputować ludziom motywy wyłącznie najniższego rzędu.

Przy swoim prostym i jasnym sposobie myślenia autorzy wprost nie mogą nie widzieć, że pewne zagadnienia, pozorne lub pozornie złożone, rozwiązuje się prostym *distinguo*. Toteż na pytanie, czy historia ustala prawa, autorzy odpowiadają z jasnością tautologii, że historia z samej swej intencji chce opisywać fakty indywidualne i wyjaśniać je, posługując się prawami nie własnej roboty, lecz zaczerpniętymi z tych nauk, co z intencji swojej praw poszukują. Tym naukom historia obficie dostarcza faktów, ale sama praw nie ustala.

Rozpisałem się obszernie o książeczce niewielkiej, bo warta jest uwagi. Jasność, prostotę i precyzję myśli stawia na służbę tej rzetelnej postawy badawczej, która jednocześnie jest postawą moralną.

Czesław Znamierowski

LEON GUMAŃSKI: *Elementy sądu a istnienie*, Toruń 1961, str. 102, cena 24,— zł.

Stwierdzić można, iż ostatnio rzadko spotyka się u nas prace, które by w sposób — że tak powiem — frontalny atakowały podstawową problematykę filozoficzną. Taką jest niedawno wydana praca L. Gumańskiego, podejmująca i rozwiązująca odważnie i samodzielnie szereg zasadniczych problemów, głównie z dziedziny ogólnej teorii przedmiotu. Praca ta stanowi odrębną całość, chociaż pomyślana została jako podstawa filozoficzna dla poglądów wyrażonych w innej pracy autora, zatytułowanej *Logika tradycyjna a założenia egzystencjalne*.

Przypomnijmy najpierw krótko bieg myśli i ważniejsze tezy omawianej książki.

Całość składa się ze wstępu, trzech rozdziałów (zatytułowanych kolejno: „Sądy”, „Przedmioty i cechy”, „Być a istnieć”), uwag końcowych oraz bibliografii i krótkiego streszczenia po angielsku.

We wstępie czytamy: „Zamiarem moim jest... rozpatrzenie kilku podstawowych poglądów metafizycznych i psychologicznych, które wycisnęły osobliwe piętno na obliczu współczesnej logiki formalnej” (str. 7). Wnet się dowiadujemy, że idzie tu przede wszystkim o poglądy na temat pojęcia istnienia oraz natury sądów. W rozdziale I po rysie historycznym teorii sądów i rozróżnieniu między przekonaniem i sądami (zdaniem autora przekonania, czyli przeświadczenia, dotyczą sądów, są stopniowalne i nie dzielą się na twierdzące i przeczące, natomiast sądy dotyczyć mogą wszelkich przedmiotów, mogą być przeżywane bez przekonania, są niestopniowalne i dzielą się na twierdzące i przeczące) znajdujemy następującą teorię sądu. Sądy proste (tzn. sądy, których żadna część właściwa nie jest sądem) wyraża się w zdaniach prostych. Każde zdanie proste ma postać „A jest B” względnie „A nie jest B” lub da się do tej postaci sprowadzić. Przedstawienie nie jest koniecznym warunkiem lub składnikiem sądu, gdyż uświadomienie sobie czegoś nie musi polegać na posiadaniu przedstawienia. Sądząc, umysł uświadamia sobie stosunek między dwoma różnymi członami, między przedmiotem a cechą. Każdy sąd stwierdza zachodzenie relacji cechowania między przedmiotem a jego cechą lub brak tej relacji. Odpowiednio do przedmiotu, cechy i stosunku cechowania wyróżnić można w sądzie trzy składniki: podmiot, orzecznik i łącznik (spójkę) „jest” względnie „nie jest”. Sąd może ujmować swój przedmiot wprost lub poprzez przedstawienie. Przy okazji dowiadujemy się, że spostrzeżenia to zespoły sądów, że nie istnieją wyobrażenia spostrzegawcze, że nie zachodzą tzw. złudzenia zmysłowe, a sądy spostrzegawcze są zawsze prawdziwe, że przedmioty aktów uświadamiania sobie nie są wytworami tych aktów. Słowo „przedstawienie” jest tak używane, że nie zawsze wiadomo, czy chodzi o akt czy o przedmiot aktu przedstawienia. Wreszcie autor analizuje i odrzuca teorię sądów Brentana. Przeciw egzystencjalnej teorii sądu przemawia to, iż sądy mogą dotyczyć czego innego niż istnienia lub wręcz przedmiotów nieistniejących. Rozdział II daje zarys ogólnej teorii przedmiotu. „Przedmiot” nie jest definiowalny. Autor stara się go jednak jakoś najogólniej określić, nie tracąc z oczu braków swych propozycji. I tak przedmiot w ogóle można scharakteryzować jako: 1) „możliwy przedmiot poznania” (tu „możliwy” jest terminem nadrzędnym względem „aktualny”, (str. 36), 2) to, co posiada cechy (str. 38), 3) to, co jest przedmiotem jakiegoś sądu (str. 40), przy czym coś jest przedmiotem niezależnie od tego, czy ktoś coś o nim sądzi. W zakres przedmiotu w ogóle wchodzi też podmiot. „Cecha” też jest terminem niedefiniowalnym. Autor rozumie go tak szeroko, że cechami są stosunki, zdarzenia i stany rzeczy. „Cechą jest to, co charakteryzuje jakiś przedmiot” (str. 42), przy czym „to, co jest przedmiotem ze względu na jeden stosunek cechowania, niemal zawsze okazuje się cechą ze względu na inny stosunek cechowania i vice versa” (str. 43, w książce druk rozstrzelony). Przeciwstawienie więc „przedmiot — cecha” jest relatywne. Dany przedmiot jest przedmiotem dla swej cechy, a cechą czasoprzestrzennego wycinka świata, cecha tego przedmiotu jest znów przedmiotem dla swej cechy (cechy cechy przedmiotu) itd. Stosunek cechowania jest zwrotny: każda rzecz jest cechą samej siebie. W przypadku zaś cech względnych przedmiot staje się składnikiem cechy innego przedmiotu. Autor rozważa i odrzuca szereg prób przeciwstawienia „samoistości” przedmiotu „niesamoistnym” cechom. Obok

istniejących Gumański wyróżnia przedmioty nieistniejące (które też mają cechy) i proponuje je nazywać abstraktami. Abstrakty dzielą się na uniwersalia, czyli przedmioty ogólne, oraz na fikcje. Pierwsze mają wśród przedmiotów istniejących odpowiedniki i stąd pełnią funkcje poznawcze, drugie nie. Autor zwraca uwagę na wieloraką doniosłość przedmiotów nieistniejących, krytykuje stanowiska Kotarbińskiego i Quine'a i następująco definiuje powszechnik: „x jest powszechnikiem dla denotatów nazwy N wtedy i tylko wtedy, gdy x jest przedmiotem spełniającym następujące warunki: 1) jest prawdą empiryczną (i tylko empiryczną), że x nie istnieje, 2) z definicji x-a można wyprowadzić analitycznie (tzn. bez użycia przesłanek empirycznych) szereg jego cech, 3) każda cecha analityczna x-a jest przynajmniej w dostatecznym stopniu przybliżenia cechą empiryczną każdego denotatu nazwy N” (str. 51n). Dowiadujemy się ponadto, że zmienne są pewnego typu nazwami ogólnymi, że pojęcia ogólne nie istnieją, że nie ma tzw. przedmiotów wewnętrznie sprzecznych, a zwroty typu „kwadratowe koło” nie są nazwami i nic nie znaczą. Rozdział kończy się stwierdzeniem: „każdy przedmiot musi mieć jakąś cechę i żaden nie może mieć cech sprzecznych” (str. 60). Ostatni rozdział rozpoczyna się krótką historią poglądów na znaczenie słowa „jest” i jego stosunku do słowa „istnieje”. W konkluzji swych uwag krytycznych autor twierdzi, iż „jest” ma zasadniczo jedno znaczenie, mianowicie „jest” to tyle, co „ma cechę”; nigdy natomiast „jest” nie znaczy „istnieje”. Desygnatem więc „jest” jest jakikolwiek stosunek cechowania. Zwrot „A istnieje” jest skrótem zwrotu „A jest istniejące” i przypisuje przedmiotowi A cechę istnienia. Jest to cecha empiryczna, dostępna spostrzeżeniowo, chociaż niewyobrażalna. Istnienie jest cechą ważną, bodaj najważniejszą (str. 79), nie jest jednak warunkiem orzekania czegoś o czymś: nie musi istnieć przedmiot, o którym orzekamy brak jakiejś cechy. O ile „był” nie znaczy tyle, co „przedmiot”, wówczas jest napisem pozbawionym sensu, podobnie jak „subsystencja”, „istnienie potencjalne”, „istnienie w myśli” itp. Wśród przeciwników traktowania istnienia jako cechy autor wymienia m. in. Tomasza z Akwinu (niezbyt zręcznie referując jego poglądy), Hume'a, Kanta, Jamesa. Następnie wyróżnia cztery grupy znaczeń wyrazu „istnienie” — filozoficzne (w ujęciu Jamesa, Twardowskiego, Hillebranda, Josepha — niestety, brak nazwisk bardziej reprezentatywnych), matematyczne (Cantora, Hilberta, Brouwera i innych), logiczne (m. in. Russella, Quine'a, Carnapa, Churcha, Mennego) oraz znaczenia spotykane na terenie języka potocznego i przyrodoznawstwa. Analizę krytyczną kończy następująca konkluzja: „... w pierwszej, filozoficznej, grupie znajdują się znaczenia już to bezużyteczne, już to niejasne, w drugiej, matematycznej, znaczenia niefortunnie z wyrazem „istnienie” związane, w trzeciej wreszcie, logicznej, nie ma właściwie żadnego specyficznego logicznego znaczenia” (str. 88). Na terenie nauk empirycznych i języka potocznego znajdujemy jedno znaczenie słowa „istnienie”, przy którym słowo to oznacza empiryczną, niedefiniowalną cechę. Autor odrzuca charakterystyki istnienia dawane przez J. S. Milla i T. Kotarbińskiego. Istnienie można tylko pokazać. Bezpośrednio dane nam jest w spostrzeżeniu, pośrednio w sądach egzystencjalnych poprzez symbole językowe. W uwagach końcowych autor wyciąga konsekwencje swych poglądów filozoficznych dla logiki. Zwraca uwagę na korzyści odegzystencjalizowania logiki i zrezygnowania z teorii deskrypcji Russella.

Książka Gumańskiego napisana jest na ogół bardzo jasno i uderza czytelnika śmiałością a niekiedy i świeżością ujęć. Niestety wiele jej rozwiązań

wydaje się zbyt pośpiesznych, pochopnie nieco podjętych. Gumański potrafił w swej książce zmieścić niezwykle bogatą problematykę. Nie sposób tu szerzej się ustosunkować do chociażby ważniejszych spośród wielu dyskusyjnych spraw. Pozwolę sobie tylko zatrzymać przy paru, które szczególnie recenzenta poruszyły.

Na str. 22 czytamy, że „tzw. złudzenia zmysłowe nie są *de facto* złudzeniami, lecz spostrzeżeniami obiektywnych cech przedmiotów świata fizycznego”. Zaś przypisek do tego zdania głosi, że błędne jest mniemanie, iż „pręt zanurzony w szklance wody jest tylko pozornie zakrzywiony, a naprawdę prosty. On jest w rzeczywistości krzywy optycznie, a prosty haptycznie w tych warunkach”. Wyjaśnienie Gumańskiego wydaje mi się błędne. Wzrokowo bowiem dane mi jest, że pręt ma inną niż przed zanurzeniem własność, że się pod pewnym względem zmienił. Dotykowo zaś, że się nie zmienił. Mamy więc do czynienia z dwoma niezgodnymi spostrzeżeniami odnośnie do tej samej własności pręta. Ta niezgodność domaga się wyjaśnienia. Gumański miałby rację, gdyby spostrzeżeniowo dany był relatywny charakter lub wyglądowny charakter kształtu pręta. Tymczasem w spostrzeżeniu dany mi jest kształt pręta jako jego własność, w nim zawarta i go budująca.

Według Gumańskiego do tego, aby coś było przedmiotem, jest konieczne i wystarczające, aby było zespołem jakichś niesprzecznych cech. A więc do tego, aby coś było jakieś, nie potrzeba, żeby w ogóle było, istniało. To, co jest przedmiotem nieistniejącym, niezależnie od tego, czy ma odpowiedniki w rzeczywistości, czy też ich nie ma, nie jest wytworem świadomości (str. 24n, 26n, 48n). Autor jest skłonny przypisać przedmiotom nieistniejącym jakąś samodzielność: one same w sobie, niezależnie od tego, czy ktoś o nich myśli lub je poznaje, są takie, a nie inne. Mimo to nie istnieją. Różnią się między sobą nieistniejącymi cechami. Te paradoksy płyną stąd, iż autor, gdy mówi o istnieniu, ma na myśli wyłącznie faktyczne istnienie realne (str. 30, 33, 49, 68, 85, 88) i to raczej istnienie aktualne, a nie potencjalne (str. 74). W jego repertuarze pojęciowym nie występuje w ogóle ani istnienie czysto intencjonalne, ani idealne. To, co odróżnia coś od nicości, co ostatecznie konstytuuje przedmiot, to nie istnienie, ale niesprzeczność cech. Istnienie — to coś, co się przydarza niejako niektórym przedmiotom, tak jak kolor czy położenie w przestrzeni. Autor przy tym zdaje się nie widzieć różnicy między intencjonalnym przypisaniem cechy jakiemuś przedmiotowi a rzetelnym, efektywnym posiadaniem tej cechy przez samodzielnie, obiektywnie istniejący przedmiot (str. 89n). Z tej pozycji dziwna wydaje się niechęć Gumańskiego do przedmiotów wewnętrznie sprzecznych. Trudno się z tym zgodzić, iż te przedmioty nie posiadają żadnych wartości dla życia ludzkiego, a w szczególności dla poznania (str. 59). O przedmiotach tych przecież można wypowiedzieć szereg zdań prawdziwych (podobnie jak o systemach logicznych wewnętrznie sprzecznych). Zwroty zawierające nazwy przedmiotów wewnętrznie sprzecznych występują w literaturze artystycznej, gdzie się ceni niekiedy paradoksalność. W takich kontekstach nie można powiedzieć, że zwroty „kwadratowe koło” i „bezdietna matka” znaczą to samo lub wręcz nic nie znaczą. Czy do tej samej kategorii należą przedmioty oznaczone nazwami takimi, jak „fioletowa dusza”, rozumianymi np. w poezji w swej dosłownej treści naocznościowej? Dlaczego niesprzeczność stała się kryterium i warunkiem przedmiotowości? Szkoda wreszcie, że autor omawianej pracy nie podjął uwagi Quine'a, który w cytowanym przez niego artykule z książki *From a Logical Point of View* twierdzi, iż odrzucenie sensowności

tę, co sprzeczne prowadzi m. in. do odrzucenia argumentacji przez sprowadzenie do sprzeczności. Zgodzę się natomiast z Gumańskim, że przedmioty wewnętrznie sprzeczne nie istnieją obiektywnie i są wytworami świadomości (oczywiście względem niej transcendentnymi). Istniejąc tylko czysto intencjonalnie, dzięki projektującej świadomości, nie posiadają wewnętrznej spójności i najczęściej bywają całościowo niewyobrażalne.

Uzasadnienie twierdzenia, że nie można mówić o istnieniu jako powszechniku (w przyjętym przez autora znaczeniu), a więc że zwrot „istnienie w ogóle” — w przeciwieństwie do zwrotów „człowiek w ogóle” czy „kwadrat w ogóle” — jest bezsensownym połączeniem wyrażeń (str. 91), wydaje mi się poważnym nieporozumieniem. Gumański określa powszechniki jako przedmioty nieistniejące posiadające odpowiedniki wśród przedmiotów istniejących. Wydaje się, że takim powszechnikiem jest „istnienie w ogóle”, skoro każdy przedmiot istniejący istnieje. Rzekoma sprzeczność wewnętrzna „istnienia w ogóle” ma swe źródło w teorii uniwersaliów Gumańskiego. Niezależnie od tego, czy przypiszemy im status idei czy wytworu czysto intencjonalnego, trzeba uniwersaliom przyznać to, co Ingarden nazywa dwustronną budową formalną. Z tego, że w zawartości pojęcia czy idei „istnienia czegoś” występuje „istnienie”, nie wynika, iż pojęcie (jako wytwór) lub idea „istnienia czegoś” istnieje realnie: Inaczej zresztą nie można by formułować jakichkolwiek zdań ogólnych o istnieniu. Dalsza jest sprawa, czy „istnienie” odnosi się do swych desygnatów jednoznacznie.

Zastrzeżenia budzą także stwierdzenia autora, że wszystko, co występuje w przedmiocie, jest jego cechą, że istnienie jest też cechą, że istnienie jest istniejące. Dla przeprowadzenia jednak dokładnej dyskusji trzeba by podjąć żmudną analizę spraw, którym współcześni metafizycy poświęcili wiele dziesiątek a nawet setek stron. Dziwne, że autor pisząc o istnieniu, nie uwzględnił współczesnych filozofów z nurtów perypatetyckiego i fenomenologicznego, którzy prowadzą docieklive badania i żywe dyskusje na temat poznawalności istnienia i sposobów istnienia. Zwłaszcza mam na uwadze analizy Gilsona, Krąpca, Ingardena, Hartmanna. Być może wtedy nie odrzucałby autor tak zdecydowanie sensowności zwrotów w rodzaju „byt” czy „istnienie potencjalne”. W każdym razie dopiero po przedyskutowaniu tych stanowisk Gumański włączyłby się w aktualny stan badań w zakresie ogólnej teorii przedmiotu, a jego tezy zdobyłyby argumentacje o powszechnej ważności.

W książce Gumańskiego znaleźć można poza tym kilka celnych uwag pod adresem nominalizmu i reizmu oraz w zasadzie słuszną tendencję do całkowitego odegzystencjalizowania logiki, tendencję, która bodaj leży u podstaw całej książki. Kwantyfikatora małego nie należy czytać: „istnieje realnie”. Ale to jeszcze nie znaczy, iż logika i teoria przedmiotu są dziedzinami całkowicie niezależnymi.

Antoni Stępień

PAUL LAFARGUE: *Pisma wybrane*. — Warszawa, Książka i Wiedza, „Biblioteka Myśli Socjalistycznej”, 1961, t. I, XVI+551, t. II, str. 461. Cena t. I/II 70,— zł.

P. Lafargue (1842—1911) należał do czołowych działaczy międzynarodowego ruchu robotniczego. Był znanym i cenionym teoretykiem socjalizmu nau-

kowego. Już jako student medycyny zaprzyjaźnił się z Marksem i pod jego wpływem zerwał z poglądami Proudhona, którego gorącym zwolennikiem był do tego czasu. Przyjaźń z Marksem spotęgowała się jeszcze, gdy Lafargue ożenił się z jego młodszą córką Laurą. Ukończenie studiów oraz praktyka lekarska nie powstrzymały go od działalności politycznej, która stała się z czasem jego jedyną pasją, zwłaszcza kiedy śmierć ostatniego z trojga dzieci pogłębiła w nim sceptyczne usposobienie do medycyny. Po proklamowaniu Republiki założył dziennik „La Défense Nationale”, w którym walczył o nadanie wojnie charakteru rewolucyjnego. Kiedy proklamowano Komunę (18 III 1871 r.) powierzono mu niezwykle doniosłą misję zdobywania poparcia dla niej na prowincji. Po upadku Komuny ratował się ucieczką do Hiszpanii, gdzie rozpoczął pracę w Międzynarodówce, prowadząc ostrą walkę z wpływami Bakunina w ruchu robotniczym. Po rocznym pobycie w Hiszpanii przeniósł się do Londynu, a z chwilą wydania amnestii powrócił do Francji, gdzie przebywał do końca swego aktywnego życia. Zginął śmiercią samobójczą wraz ze swoją żoną — zgodnie z wcześniejszym postanowieniem, iż „... nie przekroczy siedemdziesiątego roku życia...”, chciał bowiem tylko tak długo żyć, jak długo mógł działać, jak długo był w stanie służyć sprawie socjalizmu.

Lafargue był działaczem o żywym umyśle, ciętym dowcipie i dużej odwadze. Nie powstrzymały go od działalności politycznej ani wyroki skazujące, ani aresztowania. Marks, Engels i Lenin cenili go bardzo za pryncypialność i odwagę, chociaż ostro krytykowali jego poglądy dotyczące zależności między rewolucjami społecznymi a rozwojem języków, genezy pojęć filozoficznych, moralnych i religijnych oraz dogmatyzm, który przejawiał się u niego tak w działalności teoretycznej, jak i rewolucyjnej.

Zebrany w dwóch tomach wybór pism Lafargue'a obejmuje zarówno prace, które były przedmiotem krytyki klasyków marksizmu, jak i te, które są przyczynkiem do rozwoju socjalizmu naukowego. Część pierwszą zbioru stanowią pisma dotyczące teorii materializmu historycznego. Rozpoczyna ją szkic *Determinizm ekonomiczny K. Marksa*, omawiający metodę materializmu historycznego i przeciwstawiający ją idealistycznym ujęciom czynników determinujących rozwój historii. Autor zwraca uwagę na problem różnic w oddziaływaniu środowiska naturalnego i społecznego na człowieka.

Następny artykuł bada pochodzenie pojęć sprawiedliwości i dobra, a w związku z tym zajmuje się genezą pojęć abstrakcyjnych.

Trzecia pozycja ma charakter polemiczny: jest odpowiedzią na referat J. Jaurès'a, porównujący stanowiska idealistów i materialistów w pojmowaniu dziejów (referat ten zamieszczono w całości). Czytelnik znajdzie tu oryginalne poglądy na sprawę rozwoju dziejów ludzkości, kształtowanie się cywilizacji, kultury i moralności oraz próbę interpretacji mitów na przykładzie mitu o Prometeuszu.

Ostatnie studium tej części zajmuje się korelacją pomiędzy przemianami społecznymi a zmianami języka na przykładzie sytuacji ówczesnej Francji.

Część drugą wypełniają pisma poświęcone problematyce politycznej. Są to artykuły omawiające zagadnienia programowe partii, szkic teoretyczny pt. *Komunizm a ewolucja ekonomiczna* oraz fragmenty przemówienia wygłoszonego na Kongresie Partii Socjalistycznej w 1908 r. w Tuluzie.

Część trzecia, najobszerniejsza, zajmuje cały drugi tom i da się podzielić na dwa działy. Pierwszy zawiera pamflety i szkice literackie, m. in. *Prawo do lenistwa* (zagadnienie społecznej doniosłości pracy) oraz *Legendę Wiktora*

Hugo, która jest próbą analizy współczesnych dynamizmów mitotwórczych. Drugi natomiast obejmuje obszerną korespondencję jego i żony z Fr. Engelsem. Stanowi on źródło informacyjne zarówno o ówczesnych czasach, jak też i o ludziach, których nazwiska przeszły do historii.

J. S.

PAUL FERDINAND LINKE: *Niedergangerscheinungen in der Philosophie der Gegenwart. Wege zu ihrer Überwindung.* — München 1961, Ernst Reinhardt Verlag, str. 154.

Wiek dwudziesty jest dla filozofii wiekiem szczególnie trudnym. Zaciążył jej zwłaszcza atak neopozytywizmu, który — acz niewolny od jednostronności — ujawnił fundamentalne słabości gmachu, uważanego dotąd za bardziej spoisty. Namiętne spory obrońców i krytyków filozofii trwają nadal po dzień dzisiejszy przy małych zresztą widokach na pojednanie. Wydana pośmiertnie praca Linkego¹ jest ważnym głosem w toczącej się dyskusji i warto jej poświęcić uwagę.

Linke zadanie swoje upatruje nie tylko w określeniu przyczyn kryzysu filozofii; ma on bowiem także ambicję naszkicowania dróg do przezwyciężenia tego kryzysu. Stanowisko jego — chociaż mieści się w obozie obrońców filozofii — jest jednak dalekie od bezkrytycznej apoteozy: jej słabości dostrzega aż nadto wyraźnie i potrafi bezstronnie wyważyć racje przeciwników. Ale obrona filozofii ma u Linkego inne jeszcze uzasadnienie, gdyż los jej to w jego opinii równocześnie los całej kultury. „Bez kultury nie ma filozofii ...a bez filozofii kultury” — czytamy na stronie 11. „Niemoc filozofii decyduje o niemocy kultury. Objawy zmierzchu kultury pozwalają wnosić o przyczynowym udziale filozofii w tym fakcie”². Nic zatem dziwnego, że już samo to powiązanie zniewala autora do postawy profilozoficznej.

Jak wiadomo, jedną z zasadniczych i najbardziej spornych kwestii jest sprawa naukowego charakteru filozofii. Wątpliwości, jakie się w tej mierze wyłoniły, postawiły znak zapytania nad sensem jej istnienia, a przynajmniej — poważnego traktowania. Linke jednak nie sądzi, aby poprawne było wnioskowanie o upadku filozofii na podstawie braku w niej swoistych cech naukowości, które ostatecznie różnie mogą być definiowane. Filozofię łączy z nauką fakt, że również zajmuje się problematyką poznawczą. Oczywiście wspólnota przedmiotu nie znaczy, aby także drogi oraz metody dochodzenia do prawdy musiały być im wspólne. Nie znaczy to również, aby nie było zagadnień ściśle filozoficznych. Ale właśnie wspólnota przedmiotu i mieszczących się w tych granicach problemów sprawia, że niepodobna mówić o zmierzchu filozofii, nie mówiąc równocześnie o zmierzchu nauki. A zmierzch taki może zagrozić wtedy, gdy zagadnienia nie zostaną właściwie uchwycone i gdy pojawią się tendencje do poniesienia pracy nad ich rozwiązaniem (str. 15). Przy tej okazji Linke polemizuje ze stanowiskiem

¹ 1876—1955. Profesor uniwersytetu w Jenie. Napisał m. i.: *Grundfragen der Wahrnehmungslehre* (1918, 2 wyd. 1929), *Verstehen, Erkennen und Geist* (1936), *Was ist Logik?* (w *Zeitschrift für philosophische Forschung*, t. VI, str. 372). Poglądy filozoficzne P. F. Linkego omówił w tomie XI (1957) tegoż czasopisma H. Dempf.

² Przypomnijmy, że odpowiedzialnością za upadek kultury obarczył filozofię także Albert Schweitzer w *Verfall und Wiederaufbau der Kultur* (1923).

N. Hartmanna, który programowo faworyzuje samo stawianie problemów (zwłaszcza w *Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis*). Zdaniem Linkego stanowisku takiemu grozi przede wszystkim niebezpieczeństwo przedwczesnego zawyrokowania o nierozwiązywalności problemu. Ale z drugiej strony mogą się też wyłonić zastrzeżenia, czy właśnie jednym z głównych grzechów filozofii dotychczasowej (zwłaszcza systemów) nie był brak dostatecznej ostrożności i chęć rozstrzygania za wszelką cenę? Rzecz jednak w tym, aby rozwiązaniem było rozwiązaniem właściwym — odpowiada Linke — tzn., aby oprzeć się mogło wszelkim zarzutom. Tam zaś, gdzie osiągnano je za wszelką cenę, było ono tylko spekulatywnym pozorem i świadczyło właśnie o osłabnięciu dążenia poznawczego bądź wręcz o jego braku. Ze zjawiskiem takim spotykamy się także w tzw. nastawieniu akademickim, które zadowala się „samym rozpatrywaniem problemu”. Postawa taka na terenie filozofii jest tak samo szkodliwa, jak na terenie nauk szczegółowych i należy tylko ubolewać, że zdobyła sobie ona tak szerokie prawa obywatelskie szczególnie w filozofii, która na brak problemów narzekać raczej nie może. Jest to też jedna z przyczyn jej zmierzchu: braku osiągnięć proporcjonalnych do wkładu sił. Trudniej też w związku z tym zobrazować rzeczywiście w filozofii postęp.

Niższy poziom naukowy filozofii tłumaczyć trzeba tym, że nie realizuje się w niej tego, co w naukach szczegółowych wiąże się ściśle z ich charakterem naukowym: pewnych prostych i podstawowych zadań. W naukach tych istnieje ostre rozgraniczenie między wymogami, jakie stawia ich rozwój, a czężą na ten temat „gadaniną” (*Plauderei*). Tej granicy nie zna (typowa dla naszych czasów) filozofia — stąd trudności w odróżnieniu wartości rzeczywistych od pozornych, od owej „gadaniny”, tym niebezpieczniejszej, że przyrodzianej w terminologię zrozumiała tylko wtajemniczonym. Dopóki (i tylko do tego momentu) nie znajdzie się kryterium, pozwalające granicę taką wytyczyć, dopóty niepodobna będzie zaprzeczyć Diltheyowi, który na jednej płaszczyźnie zestawił filozofię z religią, sztuką i poezją.

Do słabych stron filozofii należy niewątpliwie brak ścisłych i jednoznacznych pojęć (o które nb. szczególnie trudno). Stwierdzenie to nie powinno jednak — zdaniem autora — prowadzić do wniosku, że o ścisłości naukowej mówić można tylko wtedy, gdy osiąga ona stopień ścisłości matematycznej. Również problem czystości pojęć nie wyczerpuje się wyłącznie w kwestiach terminologicznych. Mimo tych zastrzeżeń rozwój filozofii — a zwłaszcza aktualny jej stan — trzeba zestawiać z osiągniętą w innych naukach precyzją pojęciową. Te ambicje należy bezwzględnie przejąć pod groźbą dalszego regresu. Nie należy tylko sądzić, że ideałem winna tu być wyłącznie ścisłość wyrażana w języku sformalizowanym. Neopozytywizm zajął w tej mierze zbyt skrajne stanowisko, zakładając możliwość symbolizacji całego bez wyjątku obszaru wiedzy. Tym niemniej bezsporną zasługą tego kierunku jest podniesienie poziomu samej filozofii, aczkolwiek dokonane jej kosztem.

Dużą sympatią darzy Linke przede wszystkim F. Brentanę, z którego dokonaniem wiąże narodziny zdrowych tendencji w filozofii. Właśnie Brentano (a nie Dilthey) jest w jego opinii rzeczywistym twórcą psychologii opisowej o ambicjach ścisłości naukowej. (Niestety ci, którym się zdaje, że kroczą śladami Brentany, najczęściej albo niezbyt dokładnie go znają, albo też patrzą nań oczami jego rzekomych kontynuatorów). Brentanie zarzucić można jedynie wyolbrzymienie zakresu tzw. danych oczywistych. Błąd ten utworował później drogę dla *Wesensschau* Husserla. Zdaniem Linkego Husserl w ogóle

wierny był swemu nauczycielowi jedynie w pierwszym etapie działalności, kiedy także uważał psychologię opisową za podstawę i założenie wszelkich badań filozoficznych. Rewidując utarte opinie, Linke dowodzi również, że „intencjonalność” była niezależnym od Brentany odkryciem Fregego. Frege też jako pierwszy (a nie Husserl) przewycięzył psychologizm; jego skrajne stanowisko dopiero potem zostało przez Husserla rozbudowane w system. (Dodajmy na marginesie, że Linke przy tej okazji prostuje mniemanie o odkryciu przez Husserla Bolzany: jest to — jak twierdzi — wyłączna zasługa Twardowskiego, wybitnego nauczyciela Łukasiewicza).

Fenomenologia z biegiem czasu ukształtowała się w kierunku całkiem obcy duchowi filozofii Brentany. Nie ma ona właściwie nic wspólnego z wolną od niesprawdzalnych „intuicji” psychologią deskrypcyjno-fenomenalną (fenomenologią). Analiza dalszego rozwoju fenomenologii skłania autora do twierdzenia, że potoczył się on drogą mistycyzmu (jak już wcześniej przewidywał Nelson) i irracjonalizmu typu Schelera. Na linii tej mieści się także Dilthey: jego nieprzeciętne zasługi dla filozofii naukowej (hermeneutyka, swoistość zjawisk duchowych) pomniejsza bowiem irracjonalny sposób dowodzenia. Syntezą Diltheya i Husserla jest Heidegger, który zagadkową intuicję fenomenologiczną rozwija w jeszcze bardziej zagadkową *Existenzhermeneutik*. Ten szczytowy etap rozkładu filozofii prowadzi do wyraźnego już odrzucenia logiki — owego nieodzownego narzędzia poznania. Wszakże w tym miejscu Linke podkreśla, że uznanie przezeń logiki za niezbędny warunek realizacji podstawowego zadania oczyszczenia pojęć i wyprowadzenia filozofii ze ślepego zaułka intuicyjności dalekie jest od solidaryzowania się z tymi, którzy pragnęliby w ogóle całą filozofię roztopić w logice i teorii poznania.

Droga do przewyciężenia kryzysu filozofii poprzez precyzowanie pojęć nie jest jednak drogą jedyną. Drugą z nich stanowi według autora „przyjęcie postawy sokratejskiej”, wyrażającej się w traktowaniu filozofii jako podstawowej nauki opisowej, która kroczy od doświadczenia do doświadczenia i od poznania do poznania.

Dalsza część pracy przynosi już szczegółową analizę takich pojęć jak: transcendencja, *a priori*, wrażenie zmysłowe, przedmiotowość, intencjonalność. Analizy te wiąże Linke z bardzo wnikliwą polemiką z różnymi stanowiskami (Locke, Hume, Kant, Brentano, Fleischl, Stumpf, Ostwald). Tu też stosunkowo najwyraźniej krystalizuje się główna tendencja autora do przewyciężenia „czystej świadomości” Husserla i zastąpienia jej fenomenologią przedmiotową (realizm intencjonalny), która odrzucając analizę aktu, zadanie swoje upatruje jedynie w analizie przedmiotu.

Rzecz jasna, niepodobna w krótkim omówieniu oddać wiernie zawartości pracy, która przy stosunkowo niedużej objętości jest tak niezmiernie bogata treściowo. Każde nieomal zdanie ma tu swoją wagę i trudno o twierdzenie, które nie byłoby obwarowane dodatkowymi zastrzeżeniami, ograniczającymi w mniejszym lub większym stopniu jego zasięg. Całość jest więc niełatwa w lekturze: zawiera bardzo drobiazgowo analizy przy dużej, trzeba przyznać, erudycji. Ogólnie oceniając, praca Linkego stanowi ciekawy przyczynek do bardzo złożonych problemów i już z tej racji winna się cieszyć zainteresowaniem. A dodajmy, że stanowisko autora wydaje się być również pod wielu względami dyskusyjne, co winno tym bardziej owo zainteresowanie spotęgować.

Mieczysław Pieczyński

RICHARD H. POPKIN: *The History of Scepticism from Erasmus to Descartes*. — Assen, 1960, Van Gorcum a. Co, str. XVII+236.

Książka Richarda Popkina jest wynikiem dziesięcioletnich źródłowych studiów nad dziejami nowożytnego sceptycyzmu. Okres, którym w niej autor się zajmuje, obejmujący lata 1500 do 1650, nie jest rzecz jasna jedynym w rozwoju myśli nowożytnej, w którym do głosu dochodził sceptycyzm. Ale — zdaniem autora — w tym właśnie okresie sceptycyzm odegrał szczególną rolę dzięki temu, że zbiegło się w nim odrodzenie argumentów starożytnego pyrrhonizmu z kryzysem intelektualnym spowodowanym przez reformację, oddziałując w sposób zdecydowany na tok i charakter polemik religijnych katolików i zwolenników reformacji. Zaś „supersceptycyzm” Kartezjusza wyrażający się w fikcji złośliwego Demona, który może zawsze nas łudzić, rozpoczyna nową fazę sceptycyzmu w tej jego postaci, jaką rozwinęli Pascal, Bayle, Huet, a w czasach późniejszych Kant i Kierkegaard. Także sposób refutacji argumentów sceptycznych przez Kartezjusza sprawił, że późniejsi sceptycy swoje ataki zwrócili przeciw jego filozofii, a nie przeciw tradycyjnym swoim przeciwnikom, tak iż sceptycyzm w drugiej połowie XVII wieku z antyscholastycznego i antyplatońskiego staje się antykartezjańskim. Autor zamierza przedstawić te dalsze dzieje sceptycyzmu w związku z koncepcjami Spinozy, Locke'a, Leibniza i Berkeley'a, a z kolei zbadać jego przeobrażenia w XVIII wieku, od Hume'a do Kanta, oraz uwarunkowany sceptycyzmem nawrót do fideizmu, jaki się dokonał w XIX wieku u Hamanna, Kierkegarda i Lamennais'go.

W obecnie opublikowanej książce zmierza do zobrazowania pierwszego natarcia starożytnego sceptycyzmu na myśl nowożytną i do wykazania, jak pyrrhonizm grecki stał się źródłem inspiracji kartezjanizmu, zmierzającego do uchylecia niebezpieczeństwa nowego sceptycyzmu, zrodzonego przez reformację i renesans. Tak zakreśliwszy ramy swych dociekań, autor omawia najpierw istotę kryzysu intelektualnego, spowodowanego przez reformację. Dopatruje się jego źródeł w sporach, jakie toczyły się wokół zagadnienia właściwego modelu religijnego poznania, zagadnienie to bowiem odtwarzało w odniesieniu do religii stare sceptyczne pytanie, dotyczące wartości kryteriów prawdy. Spór między Erazmem a Lutrem i późniejsze zacięte walki kalwinów z jezuitami ujawniły siłę argumentacji sceptycznej. Dyskusja na temat kryteriów usprawiedliwiających wiarę rozszerzyła się szybko na pytanie, jak można wykazać prawomocność podstawy jakiegokolwiek poznania. Pyrrhonizm obalając mit pewności jakiegokolwiek poznania dotyczącego rzeczywistości transcendentnej, otwierał w dziedzinie spraw wiary wrota dla czystego fideizmu, w dziedzinie naukowego poznania wiódł do nowych form bardziej umiarkowanego sceptycyzmu.

Autor omawia z kolei dzieje recepcji pism Sextusa Empiryka w XVI wieku, sceptycyzm Montaigne'a, Charrona i innych „nowych pyrrhończyków” tego wieku, dalej sceptyków francuskich XVII wieku, tzw. *libertins érudits* (Naudé, Patin, La Mothe Le Vayer i in.), kontrofensywę dogmatyków i burzę wywołaną wystąpieniami jezuita Garasse'a, początki i rozwój konstruktywnego, umiarkowanego sceptycyzmu, jakiejś *via media* między nowym radykalnym pyrrhonizmem a dogmatyzmem, reprezentowanej — zdaniem autora — przez Mersenne'a Gassendiego i Sorbière'a, a wyprzedzającej stanowisko pozytywistyczne w teorii poznania, próby przewyciężenia sceptycyzmu przez Her-

berta of Cherbury i Jean de Silhon. Wreszcie ostatnie dwa rozdziały książki, poświęcone Kartezjuszowi, mówią o nim jako „pogromcy pyrrhonizmu” — jakim być zamierzał i o „sceptyku wbrew sobie”, który obrał ostatecznie rozstrzygnięcie dogmatyczne. Wszak Kartezjańskie *cogito*, jeśli jest tylko stwierdzeniem istnienia własnej świadomości, nie wychodzi poza to, w co nie wątpili sceptycy. Natomiast teza, że wszystko, co zawarte jest w idei jasnej i wyraźnej, może być prawdziwie orzeczone o przedmiocie tej idei, odczuwano niejednokrotnie jako założenie dogmatyczne.

Książka Popkina bogata w treść znakomicie udokumentowaną¹ uderza zwartą i konsekwentnie przeprowadzoną koncepcją genezy sceptycyzmu XVI wieku, której dopatruje się autor w problematyce sporów dotyczących natury i uprawienia poznania religijnego. Nie było to rzecz jasna jedyne źródło sceptycyzmu. Innym — może niemniej ważnym — była rewizja, jakiej w miarę rozbudowy nauk szczegółowych poddawano samą koncepcję wiedzy i jej wartość, oraz wzmożone zainteresowanie człowiekiem, jego umysłem i granicami poznania. Autor zapewne by nie negował tych źródeł, ale skoncentrowanie się niemal wyłącznie na śledzeniu uwarunkowań sceptycyzmu, tkwiących w dziedzinie sporów religijnych, kazało mu np. nieco w cień usunąć tak ważne w historii sceptycyzmu dzieło Sancheza, w którym widzi głównie wyraz antyarystotelizmu, a nie — za czym skłonna byłabym się opowiedzieć — teoretycznego sceptycyzmu. Niezależnie od tego zastrzeżenia punkt widzenia obrany przez autora w przedstawieniu dziejów nowożytnego sceptycyzmu okazał się niezmiernie płodny; pozwolił w koherentną całość zebrać ogromnie bogaty materiał historyczny i, rzucić sporo nowego światła na teologiczną literaturę polemiczną XVI i XVII wieku, wykazując jej doniosłość dla nowożytnej teorii poznania. Świetny obraz sceptycyzmu od Erazma do Kartezjusza każe z niecierpliwością oczekiwać zapowiedzianego dalszego ciągu dzieła.

Izydora Dąmbska

ERNEST NAGEL: *The Structure of Science. Problems in the Logic of Scientific Explanation.* — London, 1961, Routledge and Kegan Paul, str. X+618.

Według Ernesta Nagla problematykę logiki nauk podzielić można na trzy zasadnicze grupy: w pierwszej rozważa się „naturę wyjaśniania naukowego”, to jest jego logiczną strukturę, wzajemne związki różnych wyjaśnień, ich funkcję w badaniach naukowych i w systematyzowaniu wiedzy; w drugiej rozważa się pytania dotyczące logicznej struktury pojęć, a w trzeciej ocenia wartość wiedzy dostarczanej przez różne nauki. Recenzowana monografia zajmuje się w zasadzie tematyką grupy pierwszej, inne sprawy poruszając marginesowo (poświęcony ma być im następny, zapowiedziany przez Nagla tom). Ta kolejność omawianych tematów ma podkreślić, iż według Nagla dążenie do uzyskania ogólnych, dobrze uzasadnionych teorii wyjaśniających jest charakterystycznym ideałem działalności naukowej.

¹ W bogatej bibliografii warto może zasygnalizować brak dwóch ważnych pozycji: dwutomowego dzieła R. Richtera *Der Skeptizismus in der Philosophie*, Leipzig 1904—1908 i jedynej bodaj dotąd, wyczerpującej monografii o La Mothe Le Vayer F. L. Wickelgrena *La Mothe Le Vayer, sa vie et son oeuvre*, Paris 1934.

W rozdziale drugim przedstawiono dziesięć przykładów wyjaśniania, jako odpowiedzi na pytanie „dlaczego?” zaczerpniętych z różnych nauk; ponadto scharakteryzowano krótko cztery typy wyjaśnień, wyróżniane zwykle w literaturze przedmiotu: wyjaśnienie dedukcyjne, probabilistyczne, teleologiczne i genetyczne, odkładając szczegółową analizę ich struktury i stosunków między nimi do dalszych rozdziałów. Rozdziały od trzeciego do dziewiątego włącznie (str. 29 do 277) poświęcone są problemom wyjaśniania typu dedukcyjnego. O wyjaśnianiu probabilistycznym mówi się w rozdziale dziesiątym („Przyczynowość i indeterminizm w teoriach fizykalnych”), w rozdziale czternastym („Wyjaśnianie i rozumienie w naukach społecznych”) i w części rozdziału piętnastego („Problemy logiki badań historycznych”; „Wyjaśniania probabilistyczne i genetyczne”). Wyjaśniania teleologiczne dotyczą rozdziały dwunasty („Wyjaśnianie mechanistyczne i antymechanizm w biologii”) oraz podrozdział drugi rozdziału czternastego, zatytułowany „Funkcjonalizm w naukach społecznych”. Rozdział jedenasty omawia sprawy redukcji, a więc i integracji teorii. Zagadnieniom wyjaśniania w naukach przyrodniczych poświęcono 420 stron (z czego biologii dotyczy w zasadzie rozdział dwunasty, liczący około 48 stron), resztę naukom społecznym i historii.

A oto szczegółowsze informacje o niektórych rozdziałach recenzowanej książki i zawartych w nich poglądach:

Nagel twierdzi (str. 29), że jakkolwiek można mieć wątpliwości co do powszechności dedukcyjnego typu wyjaśnień, nawet jeśli strukturę dedukcyjną (w sensie stosunku wynikania logicznego między explicandum a explicanssem) rozumieć jako pewien ideał, do osiągnięcia którego dąży się, to jednak nie ulega kwestii istnienie wyjaśnień tego typu oraz fakt, iż strukturę dedukcyjną mają systemy wyjaśniające o najszerszym zastosowaniu. Ponadto charakter dedukcyjny ma, jak się zdaje, zawsze wyjaśnianie praw.

Kryteria poprawnego wyjaśniania dzieli Nagel na logiczne, epistemologiczne i materialne (str. 30). Poprawne wyjaśnienie faktu jednostkowego musi spełniać dwa warunki formalne: wśród przesłanek wyjaśniających musi znajdować się co najmniej jedno prawo ogólne; przesłanki wyjaśniające muszą stwierdzać dostateczną ilość warunków początkowych (str. 32). Poprawne wyjaśnianie praw ogólnych spełnia trzy formalne warunki: 1) wszystkie przesłanki wyjaśniające są zdaniem ogólnymi; 2) wśród przesłanek wyjaśniających znajdują się co najmniej dwie formalnie niezależne; 3) przesłanki wyjaśniające (ani pojedyncze, ani w koniunkcji) nie wynikają z explicandum, lub dokładniej: przynajmniej jedna przesłanka wyjaśniająca w połączeniu z dodatkowymi założeniami musi nadawać się do wyjaśnienia innych jeszcze praw poza danym; niespełnienie tego ostatniego warunku uniemożliwia sprawdzenie przesłanek wyjaśnienia w oparciu o niezależną ewidencję i zmniejsza znacznie wartość systematyzującą wyjaśnienia (str. 36). Z trzecim warunkiem wiąże się inny, niekiedy również przyjmowany, aby przynajmniej jedna przesłanka była „ogólniejsza” niż prawo wyjaśniane. Rozważa się w związku z tym różne eksplikacje zwrotu „ s_1 jest ogólniejsze od s_2 ”, pokazując na przykład, że wynikanie s_2 z s_1 nie jest ani wystarczającym, ani niezbędnym warunkiem tego, aby s_1 było ogólniejsze od s_2 , oraz pokazując, że eksplikacja proponowana przez Milla, Campbella i Poppera nie spełnia intuicyjnego warunku, aby dwa prawa równoważne były równie ogólne. Podaje się szkic eksplikacji zwrotu „ s_1 jest ogólniejsze od s_2 w klasie przedmiotów K ” nakładając pewne warunki na terminy pierwotne, przy pomocy których są „definiowalne” predykaty wystę-

pujące w s_1 i s_2 , oraz na relacje zachodzące między tymi terminami a przedmiotami klasy K (str. 41).

Rozdział czwarty poświęcony jest analizie logicznego charakteru praw naukowych w związku z kryteriami poprawnego wyjaśniania. W szczególności rozważa się tezę, że nie każde prawdziwe zdanie ogólne jest prawem natury i że nie każde prawo ma charakter przyczynowy, wysuwane w literaturze metodologicznej (również ostatnich lat) w związku z krytyką Hume'owskiej analizy pojęcia przyczyny i konieczności.

Przed wszystkim podkreśla się, że wobec nieostrości terminu 'prawo naukowe' i wobec przemian, jakie w historii nauki znaczenie jego przechodziło, nie da się zbudować precyzyjnej, prawdziwej definicji sprawozdawczej tego terminu. Następnie referuje się próby rozróżnienia uniwersalności przypadkowej i koniecznej (nomicznej), spotykane w nowszej literaturze metodologicznej, zwłaszcza w oparciu o pojęcie implikacji materialnej i nierzeczywistych (kontrafaktycznych) okresów warunkowych: tylko prawa (zdania nomologiczne) nadają się do uzasadniania (potwierdzenia) nierzeczywistych okresów warunkowych, zdania przypadkowo-ogólne tej funkcji nie spełniają. W związku z tym puste spełnienie poprzednika zdania nomologicznego (prawa) nie wystarcza dla wykazania prawdziwości, natomiast wystarcza dla wykazania prawdziwości zdania przypadkowo-ogólnego.

Nagel formuluje następujące warunki, których spełnienia zwykle wymaga się od zdań ogólnych na to, aby uważać je za prawa: 1) brak determinacji czasowoprzestrzennej (nieograniczona ogólność), 2) jeżeli poprzednik zdania S jest spełniony pusto, to zdanie S bywa uważane za prawo tylko wtedy, gdy wynika z innych praw potwierdzonych przez obserwacje, 3) nie da się uzasadnić zdania na drodze indukcji wyczerpującej, 4) sprawdzenie pośrednie (w sensie wyprowadzenia danego zdania z innego prawa bardziej ogólnego lub wyprowadzenie z danego zdania innego prawa, sprawdzalnego niezależnie) obok sprawdzenia bezpośredniego przez stwierdzenia wypadków podpadających pod dane zdanie. — Według Nagla zarzuty kierowane pod adresem Hume'owskiej koncepcji praw nie trafiają w powyższą ich charakterystykę. Ponadto zwraca on uwagę na to, że odpowiedź na pytanie, czy dane zdanie ogólne uzasadnia (potwierdza) czy nie uzasadnia pewnego nierzeczywistego okresu warunkowego, zależy nie tylko od prawdziwości tego zdania, ale od stanu pozostałej wiedzy w danym momencie (str. 70). Niepotrzebne jest również pojęcie konieczności dla eksplikacji okresów nierzeczywistych, można je bowiem interpretować jako zdania metajęzyka, stwierdzające, że następnik wynika z poprzednika w koniunkcji z pewnym prawem i warunkami początkowymi (str. 72).

Mimo nieostrości rozróżnienie praw eksperymentalnych i teorii jest ważne metodologicznie (rozdział piąty). Zasadnicze różnice między nimi są następujące: 1) każdy stały termin pozalogiczny w prawie eksperymentalnym, ale nie każdy w teorii, wiąże się z operacją określającą przynajmniej częściowo jego sens empiryczny; stąd każde prawo eksperymentalne, w przeciwieństwie do teorii, ma ustalony sens empiryczny i jest sprawdzalne bezpośrednio (str. 83—5); 2) każde prawo eksperymentalne, w przeciwieństwie do teorii, może być w zasadzie wprowadzone do nauki jako uogólnienie indukcyjne obserwacji; w związku z tym prawa eksperymentalne zachowują sens niezależny od teorii nawet wtedy, gdy dla wyjaśnienia ich przy pomocy pewnej teorii T, formułujemy je w języku teorii T (str. 86—7); 3) prawa eksperymen-

talne są pojedynczymi zdaniem, natomiast teorie — systemami powiązanych twierdzeń; dzięki temu teorie posiadają większą ogólność i moc wyjaśniającą (s. 89); ta większa moc wyjaśniająca teorii wiąże się zarówno z charakterem pojęć teoretycznych (w przeciwieństwie do obserwacyjnych), jak i z tym, że bardziej skomplikowana struktura formalna teorii pozwala na różne jej interpretacje; dzięki temu też teorie pełnić mogą funkcje heurystyczne (str. 89—90).

Nagel rozróżnia trzy zasadnicze składniki teorii (str. 90): 1) układ postulatów określających sens teoretycznych terminów pierwotnych, 2) reguły korespondencji nadające układowi postulatów sens empiryczny, 3) interpretacja, czyli model teorii. Reguły korespondencji mają różną budowę, zwykle jednak nie są one (pełnymi) definicjami terminów teoretycznych. Model rozumie się tu w sensie przyjętym w logice (str. 96), odróżniając od innych znaczeń tego terminu.

Jako przykład uwikłanych definicji terminów teoretycznych rozważa się układ aksjomatów prawdopodobieństwa (str. 92) oraz kilka teorii fizykalnych (postulaty kinetycznej teorii gazów, Bohra teorię atomu). Pokazuje się następnie rolę modeli dla tych teorii i reguł korespondencji, podkreślając, że podanie interpretacji terminów deskryptywnych, występujących w postulatach, a więc wskazanie modelu teorii, nie zawsze idzie w parze z podaniem reguł korespondencji (str. 97). Zwraca się również uwagę na znaczną różnicę w precyzji, z jaką określa się sens terminów teoretycznych przez postulaty i sens terminów eksperymentalnych występujących w regułach korespondencji (str. 99—100), oraz na to, że zwykle nie każdemu terminowi teoretycznemu przyporządkowuje się przy pomocy reguł korespondencji pewien sens empiryczny; ta ostatnia własność zapewnia teoriom pewną „giętkość” w znajdowaniu coraz to nowych zastosowań (str. 102). Rozszerzanie zakresu teorii przez przyporządkowywanie jej terminom nowych reguł korespondencji pokazuje się m. i. na przykładzie mechaniki Newtona (str. 105).

Rozdział szósty poświęcony jest głównie rozważeniu trzech poglądów na status poznawczy teorii. Jednym z tych poglądów jest instrumentalizm. Rozważa się krytycznie argumenty, jakie instrumentalizm na swe poparcie czerpać może z twierdzenia Craiga (William Craig: *On Axiomatization within a System*, *Journal of Symbolic Logic*, vol. 18), według którego przy pewnych założeniach można zastąpić teorię dedukcyjną, której aksjomaty zawierają terminy teoretyczne, inną teorią, bez terminów teoretycznych a o identycznej treści empirycznej (str. 134—137).

Przez redukcję (rozdział 11) rozumie się wyjaśnienie teorii lub zbioru praw eksperymentalnych ustalonych dla jednej dziedziny, przy pomocy teorii ustalonej dla innej dziedziny. Rozróżnia się nieproblematyczne wypadki redukcji, kiedy aparatura pojęciowa obu teorii jest mniej więcej jednorodna (na przykład redukcja Galileusza praw swobodnego spadania ciał na ziemi do newtonowskiej mechaniki i teorii grawitacji), oraz redukcje teorii heterogenicznych, kiedy to teoria wtórna (redukowana) posługuje się terminami deskryptywnymi, nie występującymi w teorii pierwotnej (na przykład redukcja termodynamiki do mechaniki statystycznej i kinetycznej teorii materii). Wy różnia się formalne i nieformalne warunki redukcji typu drugiego (str. 345 i nast.). Redukcje teorii w różnych dziedzinach nauk społecznych i przyrodniczych omawiane są w dalszych rozdziałach.

Recenzent uważa książkę Ernesta Nagla za bardzo cenną.

Ma ona po części charakter monografii, bo przedstawia problematykę wyjaśniania i struktury teorii wyjaśniających, nawiązując do wyników i dyskusji na terenie współczesnej metodologii nauk; w tym zakresie ma dużą wartość informacyjną (na co wskazano m. i. w powyższym streszczeniu), a ponadto zawiera szereg interesujących eksplikacji, rzucających nieraz nowe światło na różne spory metodologiczne. Dotyczy to na przykład wspomnianych już dyskusji na temat nierzeczywistych okresów warunkowych i ich związku z prawami, sporu o determinizm, wyjaśniania teleologicznego, różnych spraw związanych ze sporami o redukcje jednych nauk do drugich etc.

Obok referowania i eksplikowania sporów metodologicznych najcenniejszą zawartością książki Nagla jest opis i analiza konkretnych teorii przyrodniczych oraz ich ewolucji. Analizy te są stosunkowo szczegółowe, mniej schematyczne i uproszczone niż na ogół spotykane w podręcznikach metodologicznych, a zarazem nie przeciążone detalami technicznymi, przejrzyste i zrozumiałe.

Autor jest obiektywnie krytyczny w stosunku do skrajnych szkół i tendencji współczesnej metodologii, jednakże nie wdaje się w polemiki z poszczególnymi ich reprezentantami, koncentrując uwagę na analizie przedmiotów sporów. Ogranicza się też wyraźnie do metodologii deskryptywnej w analizie teorii naukowych, powstrzymując się od wskazań normatywnych.

Z tych to względów — zdaniem recenzenta — książka nadaje się doskonale na podręcznik uzupełniający wykłady uniwersyteckie z metodologii.

Rozdziały poświęcone naukom społecznym i historii (rozdz. 13, 14, 15) w porównaniu do części traktującej o naukach przyrodniczych opracowane są bardziej skrótowo. Nie zawierają takiego bogactwa materiałów analizowanych. Dyskusja sporów metodologicznych przeważa tu nad opisem i analizą teorii i hipotez. Właściwie jedynym fragmentem opisowo-analitycznym dotyczącym nauk społecznych (nomologicznych) jest paragraf drugi rozdziału czternastego poświęcony wyjaśnianiu socjologicznych praw statystycznych (str. 509—20). Fragment ten oparty jest zresztą na pracy P. Lazarsfelda pt. *Interpretations of Statistical Relations as a Research Operation*, drukowanej w książce *The Language of Social Research* (Glencoe 1955).

W czasie lektury tej bardzo interesującej książki recenzent kilkakrotnie odczuwał brak szerszego i systematycznego omówienia dwóch spraw związanych ściśle z jej tematyką, a będących nadal przedmiotem sporów między metodologami. Sprawy te — to klauzula *ceteris paribus* i prostota hipotez i teorii. Ta druga być może znajdzie się w zapowiedzianym dalszym tomie recenzowanej pracy, ponieważ wiąże się z problematyką języka teorii. Pierwsza z nich natomiast wspomniana jest krótko w rozdziale poświęconym wyjaśnianiu probabilistycznemu i genetycznemu w historii (str. 560), gdzie też znajdujemy odwołanie mówiący o roli klauzuli *ceteris paribus* w fizyce (str. 560—1), oraz w związku z determinizmem (str. 283). Tymczasem w wielu miejscach książki dotyczących wyjaśniania typu dedukcyjnego mamy wątpliwości związane z tą nie omówioną szerzej sprawą.

Na stronie 76 (paragraf 2) czytamy, że prawa „rozwojowe” („historyczne”) nie stwierdzają warunku wystarczającego. Jako przykład takiego prawa podano tamże między innymi zdanie: „Po spożyciu alkoholu zawsze następuje rozszerzenie naczyń krwionośnych”. Przy zwykłym rozumieniu warunku wystarczającego (powszechnie przyjętą definicję warunku wystarczającego autor

podaje na str. 559) bądź zdanie to stwierdza warunek wystarczający zajścia pewnego zdarzenia, bądź jest fałszywe, ale wtedy nie jest dobrym przykładem prawa w myśl charakterystyki podanej w książce. Nie zadowala też komentarz autora, że prawa „rozwojowe” mają postać: „jeżeli x ma własność P w czasie t , to x ma własność Q w czasie t' późniejszym od t ”, wobec czego niektórzy zwracają uwagę na możliwość niezrealizowania się zdarzenia późniejszego, na skutek działania czynników przeszkadzających. Podobne bowiem zastrzeżenie dotyczące czynników przeszkadzających można chyba podnieść również odnośnie do prawa „zawsze, jeżeli przepuścić iskrę elektryczną przez mieszaninę wodoru i tlenu w stanie lotnym, powstaje woda”, które autor podaje jako przykład prawa kauzalnego (s. 74), oraz odnośnie wielu innych praw, o których mówi się, że nadają się do wyjaśniania typu dedukcyjnego. Wielokrotnie więc nasuwają się znane wątpliwości, czy prawa stwierdzają warunki wystarczające, oraz związane z tym wątpliwości, co do dedukcyjnego charakteru opartych na nich wyjaśnień i przewidywań (z ostatnich wypowiedzi na ten temat: John Canfield and Keith Lehrer: *A Note on Prediction and Deduction*, *Philosophy of Science*, April, 1961).

A oto jeszcze jedna uwaga, tym razem o charakterze marginesowym. Omawiając różnice między prawami empirycznymi (eksperymentalnymi) a teoriami na s. 85 autor mówi, że pierwsze w przeciwieństwie do drugich mogą być w zasadzie wprowadzane do nauki jako uogólnienia indukcyjne obserwacji, jakkolwiek historycznie rzeczy biorąc, niektóre prawa empiryczne powstały pod wpływem rozważań teoretycznych, a nie jako uogólnienia obserwacji. Jako przykład prawa, które powstało na drodze uogólnienia obserwacji, podano prawo Boyle'a. Na stronie 85 czytamy: „Na przykład, Boyle oparł prawo nazwane jego imieniem na obserwacjach uzyskanych przy badaniu zmian objętości gazów przy stałych temperaturach a zmieniającym się ciśnieniu; stwierdził też ogólnie odwrotną zależność ciśnienia i objętości, zakładając, że to co było prawdziwe dla zbadanych prób, jest prawdziwe powszechnie”. — Nie kwestionując stosowności tego przykładu jako ilustracji prawa, które wprowadzono do nauki w drodze uogólnienia obserwacji, warto zwrócić może uwagę na to, że zdaniem historyka nauki (James B. Conant: *Robert Boyle's Experiments in Pneumatics*, Harvard 1950, str. 62) Boyle wykonał swój eksperyment dla obalenia hipotezy Franciszka Linusa, przypuszczającej, że niewidzialna nić, zwana funiculusem, utrzymuje rtęć w rurce, zanotował wyniki eksperymentu i bynajmniej nie dokonał uogólnienia, które dzisiaj nosi jego imię; dokonali go przyjaciele Boyle'a, studiujący później jego notatki.

Jerzy Giedymin

ERNEST GELLNER: *Words and Things. A Critical Account of Linguistic Philosophy and A Study in Ideology. With an Introduction by Bertrand Russell.* London 1959, Victor Gollancz Ltd., str. 270.

Książka ta wywołała w angielskim środowisku filozoficznym spore poruszenie. Russell jest nią zachwycony, a Ryle uznał za obrażającą dobre obyczaje i jako redaktor „Mind'u” odmówił jej recenzowania. *Words and Things* są istotnie nie tyle rozprawą filozoficzną, ile zjadliwym pamfletem. Gellner, sam wychowanek uniwersytetu oksfordzkiego a obecnie wykładowca socjologii

i filozofii w London School of Economics, wystąpił tu z gwałtowną krytyką dominującej dziś w Anglii, a zwłaszcza w Oksfordzie, tzw. filozofii lingwistycznej. Mało tego, że kwestionuje on jakkolwiek wartość merytoryczną tej filozofii. W recenzowanej książce podejmuje on ponadto próbę socjologicznego wyjaśnienia źródeł jej popularności i doszukuje się tych źródeł we względach natury — mówiąc ogólnie — bardzo mało filozoficznej.

Pierwsza część książki Gellnera (rozdziały I—V) poświęcona jest logicznej analizie krytykowanego stanowiska. Wartość jej dla kogoś, kto chciałby się dowiedzieć, o co właściwie w filozofii lingwistycznej chodzi, wydaje się nam niewielka — wbrew temu, co mówi w swoim „Wstępie” Russell. Z „analiz” Gellnera widać wprawdzie wyraźnie, że mu się filozofia lingwistyczna bardzo nie podoba, ale czytelnik nie może wyzbyć się podejrzenia, iż ma do czynienia nie tyle z analizą, ile z karykaturą. (Nie odmawiamy przy tym karykaturze wartości poznawczych. Sądzymy tylko, że nie należy od niej z a c z y n a ć poznawania jakiegoś przedmiotu.) Dlatego na temat analitycznej części książki powiemy tylko, że zmierza ona do wykazania, iż filozofia lingwistyczna opiera się na następujących czterech założeniach naczelnych („filarach”): (1) zasadności „argumentacji w oparciu o przypadek wzorcowy” (*Argument from the Paradigm Case*), polegającej na tym, że dane wyrażenie „W” nie może być niesensowne w sytuacji, poprzez którą zostało wprowadzone do języka; (2) na „błędzie naturalistycznym”, czyli rozstrzygnięciu spraw merytorycznych przez odwołanie się do zwyczaju językowego; (3) na przekonaniu, że koniecznym warunkiem sensowności dowolnego wyrażenia „W” jest istnienie przypadków, do których to wyrażenie się nie stosuje (*Contrast theory of meaning*); (4) na zasadzie „polimorfizmu”, czyli przeświadczeniu, że ilość form językowych jest nieprzebrana.

W drugiej części książki Gellner, wykazawszy już — jak sądzi — całkowitą absurdalność pomysłów filozofii lingwistycznej, zastanawia się nad tym, w jaki sposób takie absurdy mogły zdobyć sobie taką popularność. Teza, którą w odpowiedzi na to pytanie wysuwa, daleka jest od banalności, chociaż jej uzasadnienie w książce pozostawia bardzo wiele do życzenia. Gellner twierdzi mianowicie, że filozofia lingwistyczna jest przede wszystkim ideologią pewnej wyobcowującej się ze środowiska i zagrożonej w swym istnieniu grupy społecznej — mianowicie grupy zawodowych, akademickich nauczycieli filozofii w Anglii. Grupa ta, złożona z ludzi o wykształceniu przede wszystkim klasycznym, nie może już uprawiać metafizyki w starym stylu (tzn. związanej z teologią). Nie pozwala na to laicyzacja współczesnego społeczeństwa i wynikający z tego brak oficjalnej, uznawanej przez państwo doktryny religijnej. Nie może też, właśnie ze względu na charakter swego wykształcenia, przestawić się na nowoczesne badania naukowe, wymagające gruntownej znajomości matematyki i nauk ścisłych. Obawia się wreszcie angażować w swoim nauczaniu w bieżące problemy życia społecznego i politycznego, aby nie narażać się władzom, które ją utrzymują. Powstaje zatem przed omawianą grupą problem, po co właściwie istnieje — problem o dość niedwuznacznych implikacjach.

W tej sytuacji nowa filozofia Wittgensteina, z jej hasłem analizy języka potocznego i radykalnego oddzielenia filozofii od nauk empirycznych, została przez filozofów angielskich przyjęta jak objawienie i błogosławieństwo. W języku potocznym znaleźli wreszcie nowy przedmiot badań, dobrze odpowia-

dający ich humanistycznemu wykształceniu i w dodatku politycznie całkowicie neutralny. Znaleźli, krótko mówiąc, nową rację bytu.

Tyle Gellner. Nie jesteśmy kompetentni, aby oceniać wartość jego socjologicznych wywodów. *Prima facie* wydaje się jednak, że jakkolwiek pewne praktyki przedstawicieli filozofii lingwistycznej zostały tu trafnie podpatrzone, to jednak całość tezy Gellnera wygląda na przykład dość prymitywnego socjologizmu. Zatrzymamy się raczej nad inną sprawą. Otóż Gellner nie dostrzeża, że podniesiony przez niego problem jest w istocie o wiele obszerniejszy. Jest to stary problem tego, czym jest filozofia, i jaki jest — względnie powinien być — jej stosunek do nauk szczegółowych. Neopozytywizm wysuwał tu wiadomy program, że filozofia winna być nauką „drugiego stopnia”, a jej metodą winna być logika matematyczna. Załamanie się tego programu, a zwłaszcza drugiej jego części (tzn. rosnące zwątpienie w skuteczność logiki matematycznej jako narzędzia filozofii) doprowadziło do sytuacji, w której zaczęto szukać nowych odpowiedzi na wspomniany stary problem. Jedną z propozycji wysuwa w tym względzie filozofia lingwistyczna, chcąc utrzymać pierwszą część programu neopozytywistycznego („drugostopniowość” filozofii jako nauki), a odrzucającą część drugą (logikę matematyczną jako metodę). Gellner uznaje tę propozycję za nie zadowalającą, i ma w tym na pewno dużo racji. Nie zdaje sobie jednak zupełnie sprawy, jak trudno jest sformułować propozycję alternatywną. Pozytywny program filozofii samego Gellnera, który przeciwstawia ekstrawagancjom filozofii lingwistycznej, sprowadza się do kilkakrotnego powiadomienia czytelnika, że filozofia powinna być „dyskusją o sprawach fundamentalnych, o centralnych własnościach i problemach wszechświata, życia, człowieka, myśli, społeczeństwa, nauki” (str. 247). Dyskutować o sprawach fundamentalnych, to piękny program. Pozostaje jednak pytanie, jak filozofia ma to robić.

Nie czynimy Gellnerowi zarzutu z tego, że nie ma nic rozsądnego do powiedzenia na temat „czym winna być filozofia”. Sądzimy natomiast, że nie można oceniać merytorycznej wartości jakiegoś kierunku filozoficznego, jeśli nie dysponuje się jakimś własnym układem odniesienia, z punktu widzenia którego ocenia się dany kierunek. A takiego układu odniesienia brak właśnie Gellnerowi, i to powoduje, że *Words and Things* są ciekawie napisaną książką sensacyjną o mizernej wartości poznawczej.

Bogusław Wolniewicz

HANS-JOACHIM SCHOEPS: *Was ist der Mensch. Philosophische Anthropologie als Geistesgeschichte der neuesten Zeit.* — Göttingen, 1960, Musterschmid-Verlag, str. 352.

Antropologia filozoficzna jest dyscypliną, której aktualny kształt wyznały przede wszystkim praca M. Schelera *Die Stellung des Menschen im Kosmos* (1928). Jej rodowód sięga jednak znacznie głębiej w przeszłość: problem określenia miejsca człowieka w świecie, uchwycenia sensu jego istnienia i dotarcia w ogóle do tzw. istoty człowieczeństwa — to dążenia, które towarzyszą myśli filozoficznej od jej zarania, chociaż w różnych epokach różnym aspektem szczególną poświęcano uwagę. Starożytność rozpatrywała człowieka przede wszystkim w jego stosunku do przyrody; średniowiecze traktowało go

głównie jako zwierciadło Boga; czasy nowożytne przyniosły obraz człowieka jako istoty poznającej, ukrytej w cieniu absolutnego wszechzrozumu. Od Marksa począwszy coraz bardziej toruje sobie drogę koncepcja konkretnego człowieka historycznego. Nietzsche i Scheler to dwa nazwiska, z którymi szczególnie spleciony jest dalszy rozwój problemu: od tzw. filozofii życia aż po współczesny egzystencjalizm.

Książka Schoepsa daje — zgodnie z tytułem — przegląd nowszych (od połowy XIX wieku począwszy) prób określenia istoty człowieka, dążąc przy tym do historycznego umiejscowienia tych prób. Całość została podzielona na cztery części. Pierwsza z nich jest właściwie wprowadzeniem do problematyki antropologii współczesnej: autor w najważniejszych (jego zdaniem) próbach XIX-wiecznych pragnie odnaleźć przejście do aktualnego obrazu tej dyscypliny. Wszystkie zaprezentowane tu koncepcje człowieka (Marks, Kierkegaard, Jacob Burckhardt, Nietzsche, Franz Kafka) Schoeps traktuje jako wyraz epoki przełomu, epoki, która brzemienna była w przeczuwalne już przeobrażenia społeczno-kulturowe. W związku z tym wszystkie interpretacje widzą człowieka jako istotę uwikłaną w sytuacjach, którym niepodobna sprostać, człowieka walki, szamotań i zwątpień. I tak, Marks odkrył deformację istoty ludzkiej w otaczających ją warunkach społecznych. Rewolucyjne przeobrażenie tych warunków stanowić miało warunek *sine qua non* przeciwdziałania owej deformacji i pełnego odrodzenia istoty ludzkiej. Ale — jak stwierdza Schoeps — problemy, z którymi odwiecznie boryka się myśl ludzka nie zginą nawet wtedy, gdy urzeczywistni się ów Marksowski ideał społeczeństwa bezklasowego. Życie zawsze będzie stawiało przed człowiekiem zadanie jakiejś *Selbstgewinnung* w przeciwieństwie do owego *Selbstentfremdung* (wyalienowania) uwarunkowanego społecznie. Właśnie Kierkegaard doprowadził człowieka do granicy jego egzystencjalnych możliwości, krocząc drogą tych odwiecznych zadań. Od zwątpienia i nihilizmu do wiary i chrześcijaństwa — oto filozoficzna propozycja Kierkegaarda i jednocześnie próba wyjścia z impasu. Jednak centralne u niego zagadnienie chrześcijańskiej egzystencji i jej realizacji nie znalazło rezonansu u J. Burckhardta; poszedł on drogą inną: cel swój dostrzegął w wydobyciu trwałych wartości europejskiego humanizmu. Odpowiedzi na temat istoty człowieka udzielić miała przeszłość historyczna, z jej obrazem człowieka Odrodzenia. W przeciwieństwie do niego Nietzsche ogłasza bunt wobec wartości świata chrześcijańskiego oraz ugruntowanej na nich moralności. Ale w ocenie Schoepsa właśnie Nietzscheańska apoteoza życia bardziej jeszcze sprzyjała rozwojowi nihilistycznych skłonności i tendencji epoki. Franz Kafka wreszcie prezentuje człowieka, który wprawdzie nie zarzucił zupełnie wiary biblijnej, jest jednak zupełnie niezdolny do jej zrozumienia i skutkiem tego grzęźnie w sytuacji beznadziejnie tragicznej. Tym niemniej nadzieja na zbawienie nie całkiem u niego gaśnie.

Oto pięć typów odpowiedzi, stanowiących najpełniejszy wyraz swego czasu, chociaż rzecz jasna nie wyczerpujących — jak akcentuje autor — wszystkich możliwości interpretacyjnych. Wiek dwudziesty problematykę tę przejął, wzbogacając ją o dalsze aspekty. Wszystkie teorie nastawiają się bardziej lub mniej wyraźnie na ujęcia kontrastowe: antropologia zorientowana teologicznie zestawia człowieka z Bogiem i boskimi wymagalnikami; antropologia zabarwiona biologicznie (Gehlen i i.) swoistość człowieka wydobywa dzięki skonstrastowaniu ze światem zwierzęcym. Kiedy indziej pojęciem kontrastowym antropologii filozoficznej jest nicość (Heidegger) lub transcendencja (Jaspers). W in-

nym znów ujęciu człowiek bywa umiejscawiany w historii (Dilthey) względnie, jak u Schelera, w kosmosie. Rzecz jasna, określone tło określa z kolei obraz człowieka. Podobnie ontologia N. Hartmanna odcina istnienie ludzkie od tła zróżnicowanego bytu (*des Seienden*), natomiast Bollnow, Kunz i Lipps cel swój osiągnąć pragną dzięki umiejscowieniu człowieka między nastrojem (*Stimmung*) a postawą (*Haltung*).

Schoeps stwierdza, że zarówno myśl teoretyczna, jak i samo życie podsuwa wiele innych jeszcze możliwości określenia istoty człowieka. Wszystkie próby dotychczasowe rozumieć trzeba jako ujęcia wybitnie aspektowe (co podkreślał także v. Gebattel w swej *Prolegomena einer medizinischen Anthropologie*, 1954). Znaczy to, że każda z tych prób dokonuje jedynie wyboru jakiegoś (konstytutywnego zresztą) rysu człowieka, aby go w sposób możliwie pełny wypracować. Wszakże aspekty te są zazwyczaj nie powiązane z sobą, bądź treści ich się krzyżują. Zjawisko to jest symptomatyczne dla antropologii filozoficznej i samo w sobie stanowi jej rys historyczny.

Trzecia część omawianej książki przynosi interesujące problemy z zakresu antropologii psychologiczno-medycznej (człowiek jako istota psychicznie chora: stany maniakalno-depresyjne, homoseksualizm jako zjawisko antropologiczne, zahamowania itp.), czwarta wreszcie rozpatruje stosunek współczesnego człowieka do wiary. W części tej autor podziela dość powszechną opinię, że klimat współczesności rodzi i rodzić musi negację wiary: utrzymuje się ona jedynie siłą tradycji, częściowo już niezrozumiałej (zwłaszcza pokoleniu młodszemu). Jedynymi sprzymierzeńcami religii ostają się narodziny i śmierć — fakty, które zawsze wywoływały zdumienie i niepokój. Tym samym nie giną główne problemy towarzyszące człowiekowi, ulegają one wyłącznie pewnemu przemieszczeniu; ale ich marginesowość nie znosi bynajmniej ich ciężaru. Tym samym wiara nie zdoła wygasnąć całkowicie, chociaż będzie to już wiara inna, obciążona balastem sceptycznym i granicząca stale z niewiarą. Przy okazji autor wskazuje także na pewne społecznie negatywne konsekwencje postawy antyreligijnej.

Problemy zebrane w omawianej pracy należą — jak wiadomo — do szczególnie zawiłych; potwierdza to fakt tak rozmaitych możliwości interpretacyjnych. Stanowiska zostały przedstawione wiernie, z dużą uczciwością i powagą, na jaką niewątpliwie zasługują. Niestety opinię tę trudno odnieść do interpretacji Marksa, z którą się na kartkach tej książki spotykamy. Interpretacja ta świadczy wyraźnie o niezrozumieniu (a może nieznajomości?) dzieł tego myśliciela. Autora usprawiedliwić może (jeśli dopuszczalne jest takie usprawiedliwienie) fakt, że zjawisko to typowe jest dla zachodniej literatury filozoficznej. Wszakże w pracy Schoepsa jest to tym bardziej godne ubolewania, że autor adresuje ją przede wszystkim do szerokiego odbiorcy, którego zawsze łatwiej niż specjalistę wprowadzić w błąd. Brak mi oczywiście podstaw (wobec wartości tej pozycji jako całości) do pomawiania autora o nieuczciwość zamierzoną. Mając zwłaszcza wspomniane wartości na względzie, niepodobna nie uznać tej pracy za godną polecenia. Zarówno w części referującej różne stanowiska, jak i w części ostatniej, która jest już rezultatem osobistych przemyśleń autora, odnaleźć można wiele interesującego materiału do tak przecież namiętnie dyskutowanych u nas problemów.

Mieczysław Pieczyński

E. BARKER: *Principles of Social and Political Theory*. Oxford University Press 1961, str. VIII+284.

Ernest Barker — profesor Uniwersytetu w Oxford i Cambridge jest znawcą doktryn społecznych i politycznych oraz socjologii i stosunków politycznych. W omawianych *Elementach teorii społecznych i politycznych*, które od 1951 r. uzyskały pięć wydań, zajmuje się problemami wynikającymi — najogólniej rzecz biorąc — z różnych aspektów relacji, w jakiej pozostają do siebie nawzajem państwo i społeczeństwo.

Rzecz rozpoczyna chronologiczny przegląd teorii stosunków zachodzących między państwem a społeczeństwem. Punktem wyjścia jest stwierdzenie, że obecnie rozróżnia się zdecydowanie dwa odrębne twory, jakimi są społeczeństwo i państwo. Wszelkie próby zacierania tych różnic uważa autor za tendencję typową dla systemów totalitarnych. Na pytanie, co to jest społeczeństwo, odpowiada, że jest to pewna ilość osób fizycznych i prawnych, wchodzących w skład danego narodu na zasadzie dobrowolności. Społeczeństwo składa się z jednostek stowarzyszonych, a stowarzyszenia, które są istotnym elementem struktury społecznej, uważa autor za twory istniejące dobrowolnie po to, aby realizować specyficzne cele. Natomiast państwo — to dla niego osobliwy związek specjalny, istniejący w celu utrzymania przy pomocy przymusu określonego porządku prawnego i działający na podstawie przewidzianych w prawie sankcji. Jego zdaniem państwo różni się tym od innych związków składających się na społeczeństwo, że obejmuje swym zasięgiem działania w s y s t e m i c k i c h członków danego plemienia, którzy zamieszkują na podległym mu terytorium i to z konieczności, a nie z dobrej woli, oraz że dysponuje ono siłą w celu ewentualnego wymuszania swej woli. Dalsza część rozdziału przedstawia kształtowanie się stosunku państwa do społeczeństwa w czasach starożytnych, w średniowieczu, w szesnastowiecznych państwach narodowych, w czasie rewolucji francuskiej, w okresie panowania niemieckiego romantyzmu i idealizmu, w ujęciu angielskiego indywidualizmu, z punktu widzenia marksizmu i leninizmu oraz francuskiego syndykalizmu. Z różnicami istniejącymi pomiędzy państwem a społeczeństwem zaznajamia czytelnika rozdział drugi, omawiający nadto zagadnienia legalności celów państwa, suwerenności, parlamentarizmu itp.

Rozważania trzeciego rozdziału dotyczą zagadnienia zależności indywidualnej osobowości od organizacji społecznej. W związku z tym autor rozpatruje związki, jakie zachodzą między państwem a prawem, prawem a sprawiedliwością, oraz próbuje określić sens sprawiedliwości i wyjaśnić jej genezę. Rozdział następny zajmuje się problemem praw obywatelskich zabezpieczanych przez państwo i nawiązuje do trzech zasad: wolności, równości i braterstwa, czyli współpracy. Analiza obowiązków obywateli w stosunku do państwa wypełnia rozdział piąty. Zawierają się tu rozważania na temat historycznie ukształtowanych podstaw teorii powinności politycznych obywateli, granic tych powinności oraz problemu prawa do przeciwstawienia się państwu.

Ostatni rozdział poświęcony obowiązkom państwa w stosunku do obywateli, zawiera uwagi na temat funkcji rządu i praw obywatelskich, klasyfikacji praw, struktur rządów itp. Mocno zostaje podkreślona korelacja między rozszerzeniem się funkcji państwa, a rozszerzaniem się zakresu stosowalności prawa. Rozważania kończą się uwagami na temat kolektywizmu i indywidualizmu, stanowiącymi jak gdyby podsumowanie całości.

J. S.

Polemika

Leon Gumański

W odpowiedzi Recenzentowi¹

Nie można wyrzucić autorowi większej krzywdy niż pominąć milczeniem jego pracę. Milczenie bowiem często jest wyrokiem skazującym go na dalsze powtarzanie popełnionych błędów oraz na zniweczenie mrokiem zapomnienia tego, co być może udało mu się wykryć. Z drugiej strony trudno wskazać lepszą metodę dochodzenia do dobrze uzasadnionych poglądów filozoficznych niż swobodną i rzetelną wymianę zdań. Nic przeto dziwnego, że uczuciem zadowolenia i wdzięczności powitałem napisaną przez Antoniego Stępnia recenzję mej rozprawy *Elementy sądu a istnienie*. Rzeczowa krytyka i poważna dyskusja najłatwiej bowiem doprowadzić może do zrzucenia z siebie balastu fałszywych mniemań. Chociaż rozprawa moja (dalej skrótowo zwana Esi) była próbą samodzielnego rozważenia niektórych problemów i koncepcji, powstaniu jej towarzyszyło przekonanie, iż ogólne prawo *errare humanum est* dotyczy w całej rozciągłości również mnie. Toteż wstęp do tej pracy kończyłem słowami: „Rezultaty, do których dochodzę, nie roszczą sobie pretensji do miana 'definitywnych sformułowań i ostatecznych rozstrzygnięć'. Aczkolwiek wypowiedziane są częstokroć w formie bardzo zdecydowanej — co jest wyrazem wewnętrznego przeświadczenia — traktuję je jako głos w dyskusji”. Właśnie dzięki inicjatywie Stępnia dyskusja ta wreszcie się rozpoczęła i byłoby niezmiernie pożądane, aby objęła jak najliczniejsze grono. Nie muszę chyba dodawać, że chodzi mi nie o polemikę na temat mej rozprawy — to byłoby mało ważne — tylko o przedyskutowanie niektórych przynajmniej poglądów w niej przedstawionych lub związanych z nimi zagadnień. Oczywiście nie mam zamiaru opuszczać szanów na sam odgłos szturm, będę próbował bronić swych pozycji, lecz bez żalu porzucę każdą, gdyby okazało się, iż utrzymać jej niepodobna.

Dla uniknięcia ewentualnych nieporozumień chciałbym przede wszystkim sprostować drobne nieścisłości, które zakradły się do recenzji Stępnia.

Referując moje koncepcje Recenzent stwierdza: „Dany przedmiot jest ... cechą czasoprzestrzennego wycinka świata”. Nie przedmiot, lecz rzecz (por. Esi str. 47), a 'rzecz' jest w rozprawie pojęta, w duchu Kotarbińskiego, jako równoznacznik 'ciała' czy 'egzystującego przedmiotu fizycznego'. O ile każda rzecz tak rozumiana, może być traktowana jako cecha czasoprzestrzennego wycinka świata, o tyle fałszem byłoby twierdzenie, że każdy przedmiot jest taką

---

¹ Zob. rec. A Stępnia w tym numerze, s. 261.

cechą. Łatwo przecież można by wskazać przedmioty, które nie cechują żadnego wycinka świata.

W innym miejscu Recenzent powiada: „Według Gumańskiego do tego, aby coś było przedmiotem, jest konieczne i wystarczające, aby było zespołem jakichś niesprzecznych cech”. To zdanie zdaje się sugerować, iż utożsamiam przedmiot z zespołem jego cech. Pragnę przeto stwierdzić, iż nigdzie w Esi podobnego stanowiska nie wyraziłem, a słuszność jego wydaje mi się co najmniej wątpliwa. Gdy bowiem porównuję dwa zdania: 'trawa jest zielona' oraz 'zespół cech trawy jest zielony', to widzę, że nie są ani równoznaczne, ani nawet równoważne. Pierwsze bywa prawdziwe, podczas gdy drugie pozostaje fałszywe. Podobnie zdanie 'zespół cech mego ołówka jest liczniejszy od zespołu cech twego ołówka' nie da się zmienić na zdanie 'mój ołówek jest liczniejszy od twego ołówka'. Gdyby zaś przedmiot był tym samym, co zespół jego cech, powyżej przytoczone zdania powinny być równoważne, gdyż występujące w nich funktry zdaniotwórcze są ekstensjonalne.

Stępień przypisuje mi też pogląd jakoby pojęcia ogólne nie istniały. Nie jest to ściśle. Moim zdaniem nie istnieją zjawiska psychiczne zwane 'pojęciami', istnieją natomiast dyspozycje psychiczne, które oznaczamy tą nazwą. Mianowicie osoba O posiada pojęcie przedmiotu P wtedy i tylko wtedy, gdy O ma dyspozycję do wydawania prawdziwych sądów o P. Istnienie tej dyspozycji nie da się wprawdzie stwierdzić bezpośrednio, jednak fakt wydawania prawdziwych sądów zdaje się niewątpliwie świadczyć pośrednio o egzystencji odpowiedniej dyspozycji.

Recenzent zauważył, że wyrazu 'przedstawienie' używam nie dość precyzyjnie, tak iż „nie zawsze wiadomo, czy chodzi o akt, czy o przedmiot aktu przedstawienia”. Pragnę przeto przy tej okazji dorzucić nieco wyjaśnień. Sądzę, że istnieją tylko przedstawienia pochodne, tj. odtwórcze (pamięciowe) i wytwórcze (fantazyjne). Są one psychicznymi „obrazami” przedmiotów. „Obrazy” te uświadamiają się podmiotowi. Uświadamianie się jest tu aktem podmiotu tożsamym z aktem przedstawiania. Przedmiotem aktu przedstawiania, czyli przedmiotem aktu uświadamiania sobie przedstawienia, jest samo przedstawienie. Przedmiotem zaś przedstawienia mogą być różne przedmioty, zarówno istniejące jak i nieistniejące. Tak więc, kiedy zamykam oczy i wyobrażam sobie maszynę, na której piszę w tej chwili, uświadamiam mi się pewien „obraz”, czyli przedstawienie maszyny. Uświadczenie sobie tego przedstawienia to to samo, co akt przedstawiania. Przedmiotem tego aktu jest przedstawienie maszyny, natomiast ona sama stanowi przedmiot przedstawienia.

W części krytycznej Recenzent poruszył szereg spraw, które po kolei postaram się omówić. Z konieczności jednak będę musiał ograniczyć się prawie wyłącznie do tych punktów, w których Recenzent nie ograniczył się do samej negacji mego stanowiska, lecz podał także pewne argumenty mające uzasadnić tę negację.

Pierwsza kwestia dotyczy tzw. złudzeń zmysłowych, a w szczególności zagadnienia, czy pręt zanurzony w szklance wody naprawdę jest krzywy, jak informują oczy, czy prosty, jak zapewnia nas dotyk. „Wzrokowo — powiada Recenzent — dane mi jest, że pręt ma inną niż przed zanurzeniem własność, że się pod pewnym względem zmienił. Dotykowo zaś, że się nie zmienił. Mamy więc do czynienia z dwoma niezgodnymi spostrzeżeniami odnośnie tej samej własności pręta”. Czy jednak doprawdy oba spostrzeżenia dotyczą tej samej

własności? Skąd to wiadomo? W doświadczeniu zmysłowym wcale nie jest dane, że kształt spostrzegany wzrokowo jest tą samą cechą pręta, co kształt spostrzegany dotykowo. Nie mamy spostrzeżenia tożsamości tych kształtów. Nie jest też zmysłowo dane, że zmiana stwierdzona wzrokowo jest zmianą tej samej własności, która równocześnie pozostała niezmieniona dotykowo. Co prawda faktem jest, że oba szeregi spostrzeżeń odnosimy w praktyce życiowej do tej samej własności pręta, mianowicie do jego kształtu, lecz jest to element interpretacji tego, co dane zmysłowo.

Geneza tej interpretacji jest zresztą łatwa do wyjaśnienia. W najczęstszych sytuacjach życiowych, w jakich odbywają się nasze spostrzeżenia, określonym cechem wzrokowym (tzn. poznawanym wzrokowo) odpowiadają wciąż takie same cechy dotykowo-mięśniowe (tzn. poznawane przy pomocy dotyku i zakończeń nerwowych umieszczonych w mięśniach i stawach). Toteż szybko czynimy milczące uogólnienie U, że przedmiot wygląda tak a tak wzrokowo wtedy i tylko wtedy, gdy dotykowo wygląda w ten a ten sposób. Ta równoważność upoważnia nas do zastosowania jednej i tej samej nazwy (np. 'prosty') w stosunku do obu wyglądów przedmiotu (przez 'wygląd' rozumiem nie subiektywny obraz, lecz obiektywny układ cech poznawalnych danym zmysłem). Równoważność ta bowiem implikuje, że przedmiot X mający określone cechy optyczne jest prosty wtedy i tylko wtedy, gdy przedmiot X mający odpowiednie cechy haptyczne jest prosty (zgodnie z tezą $CEpQECprCqr$).

Jednakże uogólnienie U jest prawdziwe tylko w odniesieniu do najczęstszych, codziennych warunków, w których dokonane zostały spostrzeżenia. Olbrzymią większość przedmiotów oglądamy tylko poprzez warstwę powietrza, a nie przez dodatkową warstwę szkła i wody. Toteż w olbrzymiej ilości przypadków uogólnienie U sprawdza się, utwierdzając nas w mylnym przeświadczeniu, że U jest ogólnie ważne, niewątpliwie prawdziwe. To przeświadczenie sprawia, iż natrafiając na takie przypadki, jak pręt w szklance wody, nie chcemy odrzucić swego uogólnienia U, a ów nowo spostrzeżony przypadek ogłaszamy za „złudzenie”, za nieprawdziwe, błędne spostrzeżenie. W sposób typowy dla postawy realizmu naiwnego, uznajemy za jedynie prawdziwe to, co „normalne”, tzn. w gruncie rzeczy najczęstsze. Jest to przejaw tej samej postawy, która każe nam przy kupnie materiału na garnitur oglądać go w dziennym świetle, bo to rzekomo ma ujawnić „prawdziwy” kolor materiału. Gdyby nasze życie toczyło się przeważnie w świetle sztucznym, prawdopodobnie w tym świetle sprawdzalibyśmy jaką barwę posiadają przedmioty „naprawdę”. Realizm naiwny absolutyzuje „normalne”, czyli najczęściej spostrzegane, cechy przedmiotów i przypuszcza, że przysługują one tym przedmiotom niezależnie od warunków poznania.

Jednakże krytyczna analiza tego, co dane nam w doświadczeniu zmysłowym, szybko wykazuje słabość tej postawy. Cóż upoważnia do uznania za wyłącznie prawdziwe tego, co najczęstsze? Fakt, że pręt w szklance wody jest optycznie zakrzywiony, jest równie obiektywnym, intersubiektywnie sprawdzalnym faktem, jak fakt, że ten sam pręt wyjęty z wody jest optycznie prosty. Materiał ma pewną barwę w świetle dziennym, a inną w świetle żarówki elektrycznej. Obie cechy są równie obiektywne, równie rzeczywiste. Nic nie upoważnia do tego, by tylko jedną z nich uznać za naprawdę przysługującą materiałowi. Spostrzeżenie poczynione przy świetle dziennym jest w tym samym stopniu godne zaufania, co spostrzeżenie przy świetle sztucznym. Oba zjawiska są wszak najwyraźniej tego samego rodzaju. Podobnie, spostrzeżenie pręta

w wodzie jest tego samego rodzaju, co spostrzeżenie pręta w powietrzu. Gdyby nie powstała rzekoma niezgodność z danymi dotykowo-mięśniowymi, wcale nie przyszłoby może nam do głowy, że coś to jest nie w porządku, że zmysły nas wprowadzają w błąd.

Stępień w swej recenzji wystąpił w obronie tzw. przedmiotów wewnętrznie sprzecznych twierdząc, że posiadają wartość dla ludzi i ludzkiego poznania. O przedmiotach tych ponoć można wypowiadać zdania prawdziwe. Sądzę, że pogląd ten nie da się utrzymać. Nasze bowiem potoczne znaczenie negacji jest takie, iż przedmiot nie może posiadać danej cechy i zarazem jej nie posiadać w tych samych warunkach. Toteż w rachunku funkcyjnym, który doskonale oddaje potoczne znaczenie negacji, mamy tezę $(x)NKfxNfx$. Gdyby któryś z indywidualów x miał cechy sprzeczne, np. był kwadratowy i niekwadratowy zarazem, to mielibyśmy również tezę $(Ex)KfxNfx$, czyli $N(x)NKfxNfx$. Stąd system cały stałby się sprzeczny. W takim systemie łatwo wprowadzić udowodnić o rzekomym przedmiocie sprzecznym wiele tez „prawdziwych”, niestety nie znaleźlibyśmy wówczas zdania tego systemu, które nie dałoby się w nim udowodnić. Systemy sprzeczne są — jak wiadomo — bezwartościowe poznawczo, nie pozwalają bowiem odróżnić prawdy od fałszu. Wypada nam przeto stwierdzić półżartem, że o przedmiotach sprzecznych można wypowiadać zdania prawdziwe jedynie za cenę tego, iż nie da się o nich wypowiadać zdań fałszywych.

Znane są wprowadzić systemy niesprzeczne (np. system Kubińskiego), w którym występują zdania prawdziwe postaci 'a jest b i nie-b zarazem', lecz sens znaku negacji w tych systemach niewiele ma wspólnego ze zwykłym znaczeniem przeczenia.

Dodajmy, że bezsensowność zestawień słów typu 'trójkąt czworokątny' nie pozbawia nas wcale możliwości formułowania prawdziwych zdań o tych zestawieniach słów.

Recenzent próbuje uzasadnić tezę, że przedmioty sprzeczne mają wartość, wskazując, iż nazwy ich występują w literaturze i nie mogą tam być traktowane jako nic nie znaczące. Przede wszystkim należałoby tu od razu zauważyć, że w utworach literackich nie ma wcale nazw przedmiotów sprzecznych, ponieważ takie nazwy w ogóle nie istnieją. Każda nazwa musi oznaczać jakiś przedmiot, a żaden przedmiot nie jest sprzeczny. Faktem jest natomiast, że spotyka się w literaturze pozornie sprzeczne zestawienia wyrazów w rodzaju: 'bezdziwna matka' czy 'fałszywy przyjaciel', lecz wyrażenia te są tam rozumiane jako oznaczające niesprzeczne przedmioty, np. matkę, która utraciła swe dzieci, lub kobietę bezdziewną zachowującą się jak matka, czy też obłudnika, który udaje przyjaciela. Co zaś do wyrażen takich, jak 'fioletowa dusza', to w pewnych kontekstach są one nazwami przedmiotów (niesprzecznych oczywiście) nieistniejących, w innych kontekstach po prostu nic nie oznaczają, a mają jedynie za zadanie wywołać pewne wrażenie u osób znajdujących upodobanie w tego rodzaju dziwacznych zestawieniach słów.

Przejdźmy obecnie do sprawy „różnicy między intencjonalnym przypisaniem cechy jakiemuś przedmiotowi a rzetelnym, efektywnym posiadaniem tej cechy przez samodzielnie, obiektywnie istniejący przedmiot”. Moim zdaniem owa „rzetelność” sprowadza się po prostu do tego, że zarówno przedmiot, jak i jego cechy istnieją. Ale trzeba sobie uświadomić, że przedmioty nieegzystujące również posiadają naprawdę swe cechy i że przedmioty te oraz ich cechy są obiektywne (tzn. dają się stwierdzić intersubiektywnie). Prawdą obiektyw-

ną np. jest, że suma kątów w trójkącie równa jest 180° . I jest tak nie dlatego, że ludzie taką własność trójkątom przypisali, lecz dlatego że takie obiektywnie są trójkąty. (Mam tu na myśli trójkąty w ogóle, a więc uniwersalia). Mylne jest mniemanie, że przedmioty uzyskują cechy wskutek jakiegoś „intencjonalnego” przypisywania im tych cech przez umysł ludzki. Umysł ludzki nie wytwarza przedmiotów nieistniejących ani ich cech. Nic przynajmniej za tym nie przemawia. A zresztą co właściwie znaczy wyraz 'wytwarzać', jeśli „wytwór” nadal nie istnieje? My raczej wytwarzamy w sobie warunki niezbędne do tego, by dany przedmiot obiektywny, choć nie istniejący w rzeczywistości, nam się uświadomił, byśmy mogli go poznać. Poza złudnym poczuciem wolności wyboru tej czy innej cechy kryje się jedynie wolność decyzji, o którym przedmiocie chcemy myśleć. Nawet w tzw. twórczości literackiej autor nie tworzy postaci, lecz je wybiera spośród nieskończonej mnogości postaci możliwych, nie twórcą jest, a raczej odkrywcą. Gdyby myśl ludzka posiadała moc nadawania cech przedmiotom, nie byłoby sądów fałszywych. Wystarczyłoby pomyśleć, że pewien trójkąt ma trzy kąty po 80° każdy, i już mielibyśmy dzięki naszej „intencji”, dzięki „projektującej świadomości” nowy rodzaj trójkąta, a pewne prawo geometrii Euklidesowej straciłoby swą ogólność. W szczególności nie jesteśmy w stanie nadać istnienia przez „intencję”. 'Istnienie czysto intencjonalne' to pusty dźwięk, a nie wyrażenie oznaczające pewną odmianę egzystencji.

Zostanówmy się z kolei nad sprawą, czy wyrażenie 'istnienie w ogóle' jest sensowne, czy oznacza jakieś uniwersale. W rozprawie Esi zająłem stanowisko negatywne, które poparłem pewnym rozumowaniem wykazującym, iż przyjęcie stanowiska pozytywnego prowadzi do sprzeczności. Chociaż Recenzent nie zaznaczył wyraźnie, który punkt owego rozumowania uważa za błędny, najwidoczniej nie było ono dla niego dostatecznie przekonujące. Spróbuję przeto raz jeszcze w nieco inny sposób wykazać, że wyrażenie 'istnienie w ogóle' nie oznacza powszechnika. Gdyby „istnienie w ogóle” było uniwersale, byłoby to jakieś istnienie nieistniejące (jako że każdy powszechnik jest przedmiotem nieistniejącym), a zatem byłoby to jakieś istnienie z a s a d n i c z o r ó ż n e od istnienia realnego, jakieś istnienie nierealne. Jako takie nie miałyby odpowiednika w istnieniu realnym, a nie mając także żadnego innego odpowiednika w rzeczywistości, nie byłoby wcale uniwersale.

Mógłby tu ktoś zarzucić, że w ten sposób można udowodnić, iż żaden przedmiot nie jest uniwersale. Wszak białość (w ogóle) jest inna od białości realnej konkretnego ciała, a więc białość (w ogóle) nie posiada realnych odpowiedników. Zarzut ten byłby jednak niesłuszny, gdyż realność nie jest cechą istotną białości (i wszelkich innych cech z wyjątkiem istnienia), natomiast jest ona istotną cechą istnienia. Ściśle mówiąc 'istnienie' i 'realność' to po prostu synonimy, a wyrażenie 'istnienie realne' jest pleonazmem, podczas gdy 'istnienie nierealne', tak jak 'istnienie nieistniejące', jest nonsensem.

Nie znajduję w książce Quine'a twierdzenia, że odrzucenie sensowności tego, co sprzeczne, prowadzi do odrzucenia argumentacji przez *reductio ad absurdum*. Quine powiada tylko, że doktryna bezsensowności wyrażań sprzecznych doprowadziła swych wyznawców do ataku na ten rodzaj argumentacji. Nie wiem, jak atak ten przebiegał, lecz wydaje mi się, że uznanie za bezsensowne wyrażań sprzecznych nie tylko nie zmusza do rezygnacji z dowodów przez sprowadzenie do niedorzeczności, lecz nawet z dowodami tymi doskonale harmonizuje. Dowody te znajdują zastosowanie w dwu zasadniczo róż-

nych sytuacjach. Czasem chodzi o wykazanie fałszywości pewnego założenia. Wtedy okazujemy, iż prowadzi ono logicznie do dwóch zdań sprzecznych. Nie twierdzimy przy tym, że oba zdania są prawdziwe, przeciwnie uważamy to za fałsz i stąd wnosimy, że założenie również było błędne. Ale metodę redukcji do absurdu stosujemy jeszcze w innych przypadkach, wówczas mianowicie, gdy wykazujemy, iż pewne wyrażenie pozornie będące nazwą jest tak rozumiane lub tak zostało zdefiniowane, iż wynikają zń dwa zdania sprzeczne. W tym wypadku *reductio ad absurdum* jest po prostu dowodem bezsensowności owego wyrażenia. Większość tzw. antynomii logicznych i semantycznych stanowi właśnie dowód bezsensowności pewnych wyrażń.

Autoreferaty z odczytów i wykładów

ANTONI KORCIK: O sześciu figurach sylogistycznych u R. J. Lichtenfelsa (II Konferencja Grupy Tematycznej Historii Logiki PAN, 7 V 1960 r.).

Począwszy od Arystotelesa aż do czasów Odrodzenia dzielono w ciągu wieków sylogizmy na trzy lub na cztery figury.

W epoce Odrodzenia L. Valla (1406—1457) spośród trzech figur tradycyjnych przyjął tylko dwie — pierwszą i drugą¹.

Podobnie postąpił później E. Platner (1744—1818), przyjmując w rezultacie tylko pierwszą i trzecią figurę².

P. Ramus (1515—1572) próbował znowu zmienić kolejność trzech tradycyjnych figur, kładąc na pierwszym miejscu trzecią, na drugim drugą, a na trzecim pierwszą³.

Wreszcie I. Kant⁴ a później B. Bolzano (1781—1848)⁵ przyjęli tylko jedną figurę sylogistyczną.

Obok podziału sylogizmów na trzy figury utrzymał się w ciągu wieków i podział na cztery figury sylogistyczne.

---

¹ Por. *Laurentii Vallae Dialecticarum disputationum libri tres... Opera Joannis Noviomagi castigati diligenter*, Coloniae 1541, str. 253: „De veris loquor syllogismis, nam eorum maior pars contra naturam... de quibus... et nostra tradamus, duabus omnino figuris contenti. Quoniam tertiam penitus repudiamus...”; por. także tamże str. 264—265: „Tertia quae ab istis constituitur figura nihil in se habet sanitatis, sed tota plane insana est”.

² Por. Ernest Platner, *Philosophische Aphorismen*, Leipzig 1793—1800, I, str. 265—266: „Diesem Gesichtpunkte nach giebt es nur zwei wahrhaftig syllogistische Figuren: die erste und dritte Aristotelische. Denn der Unterbegriff ist mit dem Mittelbegriffe subordiniert, entweder als ein niederer mit dem höhern und dann geht der Schluss vom Allgemeinen aufs Untergeordnete, oder wie ein höherer mit dem niedern; und dann geht der Schluss vom Untergeordneten aufs Allgemeine”.

³ Por. P. Ramus, *Scholarum dialecticarum seu Animadversionum in Organum Aristotelis libri XX*, Francofurti 1594, str. 206—207 (lib. VII, c. 5): „Figurarum ordo praeposterus... tertia enim figura est simplicissima et natura prima... quo naturalis ordinis argumento tertia figura primo loco debet esse, secunda secundo, prima tertio”.

⁴ Por. I. Kant's *kleinere Schriften zur Logik u. Metaphysik*, herausg. u. erläutert von J. Kirchmann. Erste Abtheilung, Berlin 1870, *Die falsche Spitzfindigkeit der vier syllogistischen Figuren erwiesen* (1762): „... das es unmöglich sei, in mehr wie einer Figur einfach und unermengt zu schliessen, weil doch immer nur die erste Figur... die Schlusskraft erhält und die veränderte Stellung der Begriffe nur einen kleineren oder grösseren Umschweif verursacht... und dass die Eintheilung der Figuren überhaupt... falsch und unmöglich sei”.

⁵ Por. B. Bolzano, *Philosophie der Mathematik oder Beiträge zu einer begründeteren Darstellung der Mathematik* (Prag 1810), Paderborn 1926, str. 43: „Was erstlich den Syllogismus betrifft, so glaube ich, dass es nur eine einzige einfache

Taki stan trwał aż do pierwszej połowy w. XIX. W tym czasie podjęto dwie próby powiększenia liczby figur sylogistycznych.

Pierwszą próbę podjął w r. 1806 logik królewiecki Wilhelm Traugott Krug, bezpośredni następca Kanta w Królewcu (1770—1842). Podzielił on po raz pierwszy sylogizmy na siedem figur⁶. Oto ten podział.

Figury tradycyjne („Alte”)

I		II		III		IV	
M. P.	S. M.	P. M.	M. P.	P. M.	M. P.	P. M.	P. M.
<u>S. M.</u>	<u>M. P.</u>	<u>S. M.</u>	<u>M. S.</u>	<u>M. S.</u>	<u>M. S.</u>	<u>M. S.</u>	<u>M. S.</u>
S. P.	S. P.	S. P.	S. P.	S. P.	S. P.	S. P.	S. P.

Figury nowe („Neue”)

V		VI		VII	
S. M.	M. S.	M. S.	M. S.	M. S.	M. S.
<u>P. M.</u>	<u>M. P.</u>	<u>M. P.</u>	<u>M. P.</u>	<u>P. M.</u>	<u>P. M.</u>
S. P.	S. P.	S. P.	S. P.	S. P.	S. P.

Z tego podziału widać, że według Kruga nowe figury sylogistyczne powstają tylko przez przestawienie przesłanek i dlatego otrzymuje on w sumie siedem figur. Ale Lichtenfels zauważa, że przestawienie przesłanek („Metathese”) żadnej zmiany nie wnosi („in der Form des Schliessens Nichts ändert”, *Lehrbuch...*, s. 66), a więc i nie tworzy nowych figur jak to zresztą widać i ze schematu figury pierwszej.

Drugą próbę powiększenia liczby figur sylogistycznych podjął w r. 1833 logik wiedeński Johann Ritter v. Lichtenfels. Podzielił on po raz pierwszy sylogizmy na sześć figur.

Według danych archiwalnych uniwersytetu wiedeńskiego dr Johann Peithner Ritter von Lichtenfels urodził się w r. 1795 w Wiedniu. Studiował na uniwersytecie wiedeńskim i tamże w r. 1817 był supletem filozofii. W r. 1819 został profesorem filozofii na uniwersytecie (ówczesnym Liceum) w Innsbruku, a w r. 1825 na uniwersytecie w Pradze. Od r. 1831 do r. 1860 był profesorem filozofii na uniwersytecie w Wiedniu. W r. 1830—31 był dziekanem wydziału filozoficznego w Pradze, a w r. 1835—36 pełnił tę funkcję w uniwersytecie w Wiedniu. Zmarł 2 września 1866 r. w Kronstademie (Siedmiogród). Lichtenfels jest autorem dwóch pism logicznych: 1. *Grundlinien der philosophischen Propädeutik. Erste Abteilung: Grundlinien der Logik*, Wien 1833; — 2. *Lehrbuch der Logik*, Wien 1842.

Figurą sylogistyczną nazywa Lichtenfels określone położenie (układ) terminu średniego względem dwóch innych terminów („gegebene Stellung des

---

Form desselben gebe, nämlich die Barbara..., in der ersten Figur... Jede andere Figur und Form des Syllogismus deucht mir entweder nicht im wesentlichen von Barbara verschieden oder nicht völlig einfache zu sein”.

⁶ Por. W. T. Krug's *System der theoretischen Philosophie*. Erster Theil. *Logik oder Denklehre*. Dritte verbesserte u. vermehrte Auflage, Königsberg (1806) 1825, str. 351—352: „Nimmt man nun diese mit den vorgehenden zusammen, so bekommt man sieben syllogistische Figuren... Um aber das Verhältniss der alten und neuen Figuren besser zu übersehen, stelle man sich dieselben auf folgende Art neben einander vor”.

Mittelbegriffes zu den beiden andern Begriffen", *Lehrbuch...*, s. 64). Ze stanowiska Lichtenfelsa termin średni w figurze pierwszej zajmuje w przesłance większej miejsce podmiotu, w przesłance zaś mniejszej miejsce orzecznika. W figurze drugiej zajmuje on miejsce orzecznika w obu przesłankach („in beiden Praemissen als Praedikant"), a w figurze trzeciej miejsce podmiotu w obu przesłankach („in beiden als Subjekt").

Obok tych trzech figur sylogistycznych wyróżnia Lichtenfels jeszcze trzy dalsze figury, w których termin średni może występować w roli terminu zamiennego bądź w obu przesłankach („in beiden als Wechselbegriff"), bądź w przesłance większej („im Obersatz als Wechselbegriff"), bądź w przesłance mniejszej („im Untersatz als Wechselbegriff").

A przeto rozróżnia Lichtenfels sześć figur sylogistycznych, z których tylko pierwsza jest regularna („regelmässig"), wszystkie zaś pozostałe mogą być sprowadzone do pierwszej. Spośród tych sześciu figur trzy pierwsze są proste, pozostałe zaś trzy są kombinacjami pierwszych i dlatego są one złożone. Tamże nazywają się także kategoriowymi wnioskowaniami subsumpcyjnymi („jene Subsumtionschlüsse"), te zaś wnioskowaniami substytucyjnymi („diese Substitutionschlüsse"). We wnioskowaniu substytucyjnym subsumpcja jest obustronna („gegenseitig"). Trzy pierwsze figury odkrył Arystoteles, czwartą Hegel, a piątą i szóstą są tylko odmianami figury czwartej Hegla („getheilte vierte"). Zamiast trzech ostatnich figur podaje się zwykle rzekomo przez Galenosa wynalezioną figurę czwartą, w której termin większy jest podmiotem większej, a termin mniejszy orzecznikiem mniejszej przesłanki $\begin{matrix} P. M. \\ M. S. \end{matrix}$ ale już Averroes w w. XII zauważył, że ta figura jest tylko przestawieniem „Metathese") przesłanek w figurze pierwszej, a termin średni i w jednej i w drugiej figurze występuje między terminem większym i mniejszym (*Lehrbuch...*, s. 65; *Grundlinien...*, s. 78).

Trzy pierwsze figury sylogistyczne nazywa Lichtenfels pierwotnymi („ursprüngliche"), pozostałe zaś trzy pochodnymi („abgeleitete").

Przykłady figur pierwotnych:

- I. M.P. „Das endliche Vernunftwesen ist unsterblich"
S.M. „Aber der Mensch ist ein endliches Vernunftwesen"
S.P. „Also ist der Mensch unsterblich" (aber nicht umgekehrt)
- II. P.M. „Das Naturwesen ist nicht unsterblich"
S.M. „Der Mensch hingegen ist unsterblich"
S.P. „Also ist der Mensch kein Naturwesen" (und umgekehrt)
- III. M.P. „Der Mensch ist ein Vernunftwesen"
M.S. „Der Mensch ist aber auch endlich"
S.P. „Also ist ein gewisses Endliche ein Vernunftwesen" (und umgekehrt)

Z figur pierwotnych tworzy Lichtenfels figury pochodne w sposób następujący:

1. Przez połączenie figury II i III otrzymuje figurę IV („durch die Verbindung der zweiten mit der dritten")

$$\begin{matrix} P. - M. & & M. - P. \\ S. - M. & \times & M. - S. \end{matrix} \left. \begin{matrix} \\ \end{matrix} \right\} \begin{matrix} P = M \\ S = M \end{matrix}$$

Przykład figury IV

- IV. P.M. „Der Mensch ist das sinnlich-vernünftige Wesen"
S.M. „Der Mensch ist das körperlich-geistige Wesen"

S.P. „Also ist das körperlich-geistige Wesen auch das sinnlich-vernünftige” (und umgekehrt)

Ze schematu widać, że w tej figurze stosunek między terminem średnim a terminem większym i mniejszym wyrażony jest równaniem i dlatego właśnie ta figura według Hegla może być nazwana figurą matematyczną, gdyż ma tu zastosowanie aksjomat matematyczny: jeśli dwie wielkości są równe trzeciej wielkości to są one równe między sobą („Hiervon ist die letzte Figur der Schluss in Gleichungen, und kann daher nach Hegel auch die 'mathematische' genannt werden; woraus erhellet, dass das mathematische Axiom: Wenn zwei Grössen einer dritten gleichen, so gleichen sie einander selbst, in der Logik nicht Grundsatz, sondern selbst ein Folgesatz ist” *Grundlinien...*, s. 79).

2. Przez połączenie figury I i II otrzymuje figurę V („durch die Verbindung der ersten mit der zweiten”)

$$\begin{array}{l} M. - P. \\ S. - M. \end{array} \quad \times \quad \begin{array}{l} P. - M. \\ S. - M. \end{array} \quad \left. \begin{array}{l} \\ \end{array} \right\} \begin{array}{l} P = M \\ S = M \end{array}$$

Przykład figury V

V. P.M. „Der Geist ist das Vernunftwesen”

S.M. „Der Mensch ist aber ein Vernunftwesen”

S.P. „Also ist der Mensch ein Geist” (aber nicht umgekehrt)

3. Przez połączenie figury I i III otrzymuje figurę VI („durch die Verbindung der ersten mit der dritten”)

$$\begin{array}{l} M. - P. \\ S. - M. \end{array} \quad \times \quad \begin{array}{l} M. - P. \\ M. - S. \end{array} \quad \left. \begin{array}{l} \\ \end{array} \right\} \begin{array}{l} M - P \\ M = S \end{array}$$

Przykład figury VI

VI. M.P. „Der Mensch ist frei”

M.S. „Der Mensch ist das sinnlich-vernünftige Wesen”

S.P. „Also ist das sinnlich-vernünftige Wesen frei” (aber nicht umgekehrt).

Spośród tych sześciu figur sylogistycznych trzy pierwsze nazywa Lichtenfels subsumpcyjnymi, bo występuje w nich między terminami subsumpcja, pozostałe zaś trzy nazywa substytucyjnymi, bo występuje w nich między terminami substytucja.

W przykładzie figury IV stosunek między podmiotami i orzecznikami obu przesłanek (P, M — S, M) i podmiotem a orzecznikiem konkluzji (S, P) jest stosunkiem obustronnej substytucji, bo według schematu tej figury P jest zawarte w M, a M w P, jak również S jest zawarte w M, a M w S. Wobec tego zakresy P i M oraz S i M są równe. Podobnie i zakres S jest równy zakresowi P w konkluzji. A przeto w przesłankach za 'Mensch' można podstawić 'sinnlich-vernünftiges Wesen' lub 'körperlich-geistiges Wesen' i odwrotnie, a w konkluzji za 'körperlich-geistiges Wesen' można podstawić 'sinnlich-vernünftiges Wesen' i odwrotnie. Dlatego Lichtenfels używa tu znaku równości w obu przesłankach.

W przykładzie figury V stosunek między podmiotem i orzecznikiem pierwszej przesłanki (P, M) jest stosunkiem obustronnej substytucji, bo według schematu tej figury M jest zawarte w P, a P w M. Wobec tego zakresy P i M są równe. A przeto w przesłance za 'Geist' można podstawić 'Vernunft-Wesen' i odwrotnie. Dlatego Lichtenfels używa tu znaku równości. Ale stosunek między podmiotem i orzecznikiem drugiej przesłanki (S, M), a konsekwentnie

i konkluzji (S, P), nie jest stosunkiem obustronnej substytucji jak widać z schematu. Dlatego Lichtenfels nie używa tu wcale znaku równości.

W przykładzie figury VI stosunek między podmiotem i orzecznikiem drugiej przesłanki (M, S) jest stosunkiem obustronnej substytucji, bo według schematu tej figury S jest zawarte w M, a M w S. Wobec tego zakresy M i S są równe. A przeto w przesłance za 'Mensch' można podstawić 'sinnlich-vernünftiges Wesen' i odwrotnie. Dlatego Lichtenfels używa tu znaku równości. Ale stosunek między podmiotem i orzecznikiem pierwszej przesłanki (M, P), a konsekwentnie i konkluzji (S, P), nie jest stosunkiem obustronnej substytucji, jak widać ze schematu. Dlatego Lichtenfels nie używa tu wcale znaku równości.

ANTONI KORCIK: Karinskiego klasyfikacja wnioskowań (III Konferencja Grupy Tematycznej Historii Logiki PAN, 29 X 1960 r.)

M. I. Karinskij urodził się 4 listopada 1840 r. w Moskwie, zmarł 20 czerwca 1917 r. w Wiatce. W latach 1869—1894 był najpierw docentem, a później profesorem metafizyki i historii filozofii w Akademii Duchownej Prawosławnej w Petersburgu. W 1862 r. otrzymał stopień magistra teologii, a 30 maja 1880 r. w Uniwersytecie w Petersburgu stopień doktora filozofii na podstawie dysertacji *Klasyfikacja wywodów. Izsledowanie M. Karinskiego*, Pietierburg 1880, str. 271, wydrukowanej najpierw w postaci skróconej w „Żurn. Min. Nar. Prosw.” (1880, 201—203; 207), a później osobno w 1880 r. ta dysertacja była wydrukowana ponownie przez Akad. Nauk ZSRR razem z fragmentem litografowanego wydania logiki tego autora i dwiema pracami L. Rutkowskiego w wydaniu zbiorowym pt.: *Wybrane prace logików rosyjskich XIX w.*, Moskwa 1956. Dnia 24 września 1894 r. Karinskij przeszedł na emeryturę. O jego działalności naukowej pisał E. Radłow i D. Mirtow. E. Radłow uczeń i bezpośredni następca Karinskiego napisał najpierw artykuł z okazji 25-lecia pracy naukowej Karinskiego, pt.: *Działalność naukowa prof. M. I. Karinskiego* („Ż.M.N.P.”, 1895, 297, 302 oraz osobno), a z powodu śmierci Karinskiego napisał nekrolog, wydrukowany jako artykuł w „Ż.M.N.P.” 1917, 71 i osobno, pt.: *M. Karinskij — twórca rosyjskiej filozofii krytycznej*. O działalności filozoficznej Karinskiego D. Mirtow napisał artykuł pt. *M. Karinskij i jego poglądy filozoficzne* („Myśl i słowo”, II, 1918—1921).

Główną pobudką do napisania dysertacji była myśl taka: logika tradycyjna nie jest wystarczająca, dlatego że obok wielu wnioskowań nie uwzględnia form wnioskowania, którymi posługuje się matematyka, nauki przyrodnicze i inne podobne nauki. Zadaniem przeto logiki jest konstruowanie również i takich form wnioskowania, na podstawie których można by było udowodniać twierdzenia matematyczne takie, jak np. z $a=b$ i $b=c$ wynika $a=c$ i inne podobne twierdzenia. Rozwiązanie tego zadania próbuje autor dać w swojej *Klasyfikacji wnioskowań*. Wadą formalną wykładu jest brak prostych formuł podanych przez autora form wnioskowania w postaci słownej.

Dysertacja Karinskiego zawiera dwie części, podzielone na paragrafy i poprzedzone obszernym wstępem: część negatywną, zawierającą krytykę dwóch głównych kierunków logiki — kierunku sylogistycznego i kierunku induk-

cyjnego — oraz część pozytywną, w której autor wykląda swoją własną teorię klasyfikacji wnioskowań.

We wstępie i części negatywnej autor mówi, że zwykle przeciwstawianie logiki sylogistycznej logice indukcyjnej nie może być podstawą do poprawnej klasyfikacji wnioskowań, gdyż wnioskowania indukcyjne są bardzo zbliżone do niektórych wnioskowań sylogistycznych, jak np. takie wnioskowanie indukcyjne: złoto, srebro i in. (M) są błyszczące (P); złoto, srebro i in. (M) są metalami (S); przeto każdy metal (S) jest błyszczący (P). W tym wnioskowaniu według fig. III wniosek jest oczywiście fałszywy, bo z przesłanek wynika tylko według trybu fig. III — Darapti, że pewne metale (S) są błyszczące (P). Ponieważ między indukcją i sylogizmem nie ma pełnego przeciwstawienia, przeto należy szukać innej podstawy do klasyfikacji wnioskowań. Tą podstawą jest według K. nowa definicja wnioskowania.

W części pozytywnej wykląda autor swoją własną teorię klasyfikacji, opartą na następującej definicji wnioskowania: wnioskowanie jest to przeniesienie jednego z istotnych elementów sądu z jednego sądu na odpowiednie miejsce do drugiego, na podstawie pewnego stosunku między pozostałymi elementami obu sądów (str. 79). A ponieważ w każdym sądzie są dwa istotne elementy (podmiot — przedmiot i orzecznik-atrybut, własność), przeto i dwa są podstawowe typy wnioskowania (str. 84—85).

1. Wnioskowanie na podstawie pewnego stosunku między podmiotami dwóch sądów. Schemat tego wnioskowania jest taki:

$$\begin{array}{l} S - P \\ S_1 - ? \\ \hline S_1 - P \end{array}$$

Ten typ daje wnioski pozytywne i opiera się na zasadzie identyczności: 'Co jest prawdą o jednej rzeczy, to jest prawdą i o drugiej rzeczy, identycznej z pierwszą' (str. 87, 98, 100). Z tej zasady wynika, że możemy przenosić atrybut z jednego podmiotu na drugi, identyczny z pierwszym. Jeśli wiemy, że przedmiot posiadający jakąś własność, a w drugiej stwierdza się identyczność C, to mamy prawo wnioskować, że i przedmiot A posiada własność C. To wnioskowanie składa się z dwóch przesłanek: w jednej z nich występuje przedmiot posiadający jakąś własność, a w drugiej stwierdza się identyczność tego przedmiotu z jakimś innym przedmiotem. Na podstawie tej identyczności we wniosku stwierdzamy, że drugi przedmiot posiada tę samą własność, co i pierwszy. Ten typ obejmuje liczne wnioskowania, pozwalające na przeniesienie atrybutu z jednego przedmiotu na drugi identyczny z nim (str. 88—89), które można podzielić na trzy grupy następujące:

1. Wnioskowanie z poszczególnych przedmiotów o poszczególnych przedmiotach: a) albo na podstawie identyczności realnej (zpełnej) między tymi przedmiotami (str. 89—98), b) albo logicznej (częściowej, względnej), czyli identyczności 'pod pewnym względem' (str. 98—106). Jeśli weźmiemy jakieś zdanie, w którym przedmiotowi myśli (podmiotowi) przypiszemy pewną własność (orzecznik), to tę własność (orzecznik) możemy przenieść na jakiś inny przedmiot, identyczny z pierwszym. Przy czym identyczność może być realna, gdy jest mowa o tym samym przedmiocie (np. dom widziany z jednej strony i dom widziany z drugiej strony) i logiczna — gdy jest mowa o identyczności przedmiotów 'pod pewnym względem', czyli ze względu na identyczność pewnych tylko własności. Przykład wnioskowania (a): „archeolog,

odkrywszy ruiny miasta, studiuje na ich podstawie plan miasta, charakter jego budowli, życie mieszkańców itd., i jeśli przy tym na podstawie historycznych i geograficznych wywodów nabierze przekonania, że są to ruiny pewnego określonego miasta, wtedy wszystko, co ustalił na podstawie tych ruin, przenosi na wiadome mu z historycznych legend starożytne miasto, rozszerzając w ten sposób swą wiedzę o nim' (str. 92—95). Jednak nie przenosi 'na starożytne miasto tych własności ruin, które są jedynie wynikiem czasu i znajdowania się pod ziemią'. Orzecznik-atrybut można przenieść z jednego sądu do drugiego także i przy pomocy sylogizmu Barbara. Na przykład, niech A oznacza dom widziany z jednej strony, B — jego własność, a C tenże dom widziany z drugiej strony. A i C są to więc rzeczy identyczne. Mamy przeto A jest B (1). Z identyczności zaś A i C, która wyraża się przez A jest C i C jest A, bierzemy zdanie ostatnie, tj. C jest A (2) i wnioskujemy z (1) i (2) według sylogizmu Barbara, że C jest B. W tym wypadku przenieśliśmy orzecznik B z A na C i otrzymaliśmy ten sam rezultat, co autor. Jest to typ wnioskowania na podstawie identyczności realnej. Przykład wnioskowania (b): 'jeśli, nie zwracając uwagi na jakościowe cechy przedmiotów A i B, uznamy je za identyczne pod względem ilościowym, tj. za równe co do wielkości, mamy wówczas prawo przenieść na A każdy sąd dotyczący przedmiotu B, byleby sąd ten dotyczył wyłącznie ilościowej strony B. Przypuśćmy, że wiemy, iż B jest większe lub mniejsze od C, przypuśćmy, że B zawiera tyle a tyle metrów kwadratowych. Każde z tych określeń możemy z pełnym prawem przenieść na A (str. 103—104). Według autora $a = b$ znaczy tyle, co 'ilość a = ilość b', a twierdzenie z ' $a = b$ i $b = c$ wynika $a = c$ ' znaczy, że z 'ilość a = ilość b i ilość b = ilość c wynika ilość a = ilość c'. To ostatnie twierdzenie jest podstawą twierdzenia pierwszego i jest typem wnioskowania na podstawie identyczności logicznej. Ale z przesłanek 'ilość a = ilość b i ilość b = ilość c' można wnioskować także i tak: 'ilość b jest ilością c i ilość a jest ilością b', a stąd (na podstawie sylogizmu Barbara) wynika 'ilość a jest ilością c' (1). Dalej, z tych samych przesłanek 'ilość b jest ilością a i ilość c jest ilością b' wynika (na podstawie sylogizmu Barbara), że 'ilość c jest ilością a' (2). Z (1) i (2) otrzymujemy 'ilość a = ilości c, tj. $a = c$, a więc otrzymaliśmy ten sam rezultat, co autor.

2) Wnioskowanie z poszczególnych przedmiotów o grupie przedmiotów. Przedmiotami myśli są nie tylko poszczególne przedmioty, lecz i grupy przedmiotów. A ponieważ grupy dzielą się na klasy, czyli logiczne zbiory przedmiotów, logiczne całości w znaczeniu dystrybutywnym i agregaty, czyli realne połączenia, zbiory, zespoły przedmiotów, realne całości w znaczeniu kolektywnym (np. 'wszystkie jabłka ważą 10 pudów', str. 106), przeto może być wnioskowanie z poszczególnych przedmiotów: a) o grupie logicznej przedmiotów: wnioskowanie ze wszystkich przedmiotów danej klasy o całej klasie (s. 111—118), wnioskowanie z jednego lub kilku przedmiotów, należących do pewnej klasy, o całej klasie (str. 118—147), b) o grupie realnej przedmiotów (agregacie): wnioskowanie ze wszystkich części agregatu o agregacie (str. 147—150), wnioskowanie z jednej lub kilku części agregatu o agregacie (str. 175—178).

Gdy przeto utożsamimy przedmiot grupy z przedmiotami poszczególnych sądów, wtedy na zasadzie identyczności możemy przenosić atrybuty z poszczególnych sądów na grupę i odwrotnie.

3) Wnioskowanie z grupy przedmiotów o poszczególnych przedmiotach

(str. 106—109; 179—212): a) z grupy logicznej przedmiotów i b) z grupy realnej przedmiotów (z agregatu). Do tej grupy należy wnioskowanie z całości o części.

2. Wnioskowanie na podstawie pewnego stosunku między orzecznikami dwóch sądów. Schemat tego wnioskowania jest taki:

$$\begin{array}{r} S - P \\ \hline ? - P_1 \\ \hline S \text{ nie jest } P \end{array}$$

Ten typ daje wnioski negatywne i opiera się na logicznej przeciwległości dwóch własności podmiotu, z której wynika niemożliwość przenoszenia podmiotu z jednego sądu do drugiego, gdyż orzeczniki nie są identyczne (str. 213—214). Na przykład, 'jeśli ktoś zamienił mi jakąś rzecz (S), to w tej rzeczy zamienionej albo znajduje pewną własność (P), której moja rzecz nie posiadała, albo nie znajduje w niej własności (P₁), którą faktycznie moja rzecz posiadała i wtedy przekonuje się o nieidentyczności obu rzeczy' (str. 216). W tym wypadku nie może być wniosku pozytywnego, gdyż nie można przenieść podmiotu z jednego sądu do drugiego (str. 213, 215 i nast.).

Klasyfikację wnioskowań Karinskiego próbował przerobić i uzupełnić Leonid Rutkowski (1859—1920), od 1893 do 1900 r. docent Uniwersytetu w Petersburgu, w dysertacji pt. *Osnownyje typy umozakluczenij. Izsledowanje Leonida Rutkowskago*, Pietierburg 1888, str. 162. A po raz pierwszy zastosował ją do jurysprudencji — uwzględniając również uzupełnienia Rutkowskiego — E. Waśkowski (ur. w 1866 r. w Akermanie — zm. w 1942 r. w Warszawie, od 1897 r. docent i profesor Uniwersytetu w Odessie, od 1924 r. profesor Uniwersytetu w Wilnie) w pracy pt. *Uczenie o tołkowanii i primienienii grażdanskich zakonow* (wydanej w „Zapiskach Noworossijskago Uniwersiteta”, t. 84, Odiessa 1901 i osobno, oraz w przeróbce w języku polskim w czasopiśmie „Palestra”, 1933—1936 i osobno pt. *Teoria wykładni prawa cywilnego*, Warszawa 1936).

ANTONI KORCIK: O tak zwanych sylogizmach hipotetycznych u Cyserona, prekursorów średniowiecza i logików bizantyńskich (IV Konferencja Grupy Tematycznej Historii Logiki PAN w Krakowie, 6 maja 1961 r. — skrót sporządzony w Redakcji „Ruchu Filozoficznego”).

Zarówno logicy zachodni: Apuleius (II w.), Galenos (II w.), Boethius (V w.), Capella (V w.), Abaelardus (XII w.), Petrus Hispanus (XIII w.), Rogerus Bacon (XIII w.), W. Burleigh (XIII—XIV w.), Wilhelm Ockham (XIV w.), J. Wyclif (XIV w.), Paulus Venetus (XV w.) — jak i wschodni (bizantyńscy): M: Psellos (XI w.), Nicephorus Blemmydes (XIII w.), Georgius Pachymeres (XIII—XIV w.), Nicephorus Gregoras (XIII—XIV w.), Georgius Trapezuntius (XV w.) rozróżniają zdania kategoryczne i hipotetyczne, a obok tych zdań także sylogizmy kategoryczne i hipotetyczne. W obrębie zdań i sylogizmów hipotetycznych rozróżniają warunkowe (*conditionales*), łączne (*copulativae*) i rozłączne (*disiunctivae*). Występują one już u stoików, którzy pięć spośród nich nazywali niedowodliwymi i wyprowadzali z nich wszystkie inne. Cyseron w Topikach podaje następujące cztery sylogizmy hipotetyczne, które przypisuje stoikom:

1. Albo to albo tamto (otóż) to, (więc) nie tamto.
2. Albo to albo tamto (otóż) nie to, (więc) tamto.
3. Nie i to i tamto (otóż) to, (więc) nie tamto.
4. Nie i to i tamto, (otóż) nie to, (więc) tamto.

Sylogizm 4 jest dodatkiem Cycerona i u stoików nie występuje; występuje on natomiast u Capelli, Cassiodora, Isidora i Trapezuntiusa wśród sylogizmów hipotetycznych, które oni podają.

Capella mianowicie wymienia siedem następujących sylogizmów hipotetycznych:

1. Jeśli pierwsze to drugie, (otóż) pierwsze, (więc) drugie (*ab antecedentibus*, także u stoików, Cassiodora, Isidora i Trapezuntiusa).

2. Jeśli nie pierwsze to nie drugie, (otóż) drugie, (więc) pierwsze (*a consequentibus*; ten sam sylogizm podany jest także w postaci: Jeśli pierwsze to drugie, (otóż) nie drugie, (więc) nie pierwsze — wziętej od stoików i powtórzonej u Cassiodora, Isidora i Trapezuntiusa).

3. Nie i pierwsze i nie drugie, (otóż) pierwsze, (więc) drugie (*a repugnantibus*, powtórzony u Cassiodora i Isidora; Trapezuntius ma go w postaci: *Non si homo est animal non est, atqui homo est, animal igitur est*)*.

4. Albo pierwsze albo drugie, (otóż) pierwsze, (więc) nie drugie (*per disjunctionem*, znany stoikom i Cyceronowi, także u Cassiodora, Isidora i Trapezuntiusa).

5. Albo pierwsze albo drugie, (otóż) nie pierwsze, (więc) drugie (*per disjunctionem*, przytaczany przez Cycerona i Trapezuntiusa, u stoików, Cassiodora i Isidora, podany w postaci: Albo pierwsze albo drugie, (otóż) nie drugie, (więc) pierwsze).

6. Nie i pierwsze i drugie, (otóż) pierwsze, (więc) nie drugie (*per negationem*, występuje u stoików, Cycerona, Cassiodora, Isidora i Trapezuntiusa).

7. Nie pierwsze i drugie, (otóż) nie pierwsze, (więc) drugie (*per negationem*, podany także przez Cycerona i Trapezuntiusa; u Cassiodora i Isidora przytoczony w postaci przykładu: *Non et dies est et nox, atqui nox non est, dies igitur est*. Schemat 7 Capelli oraz identyczny z nim schemat 4 Cycerona są niepoprawne, gdyż odpowiadająca im jako zasada wnioskowania implikacja jest fałszywa. Cyceero i inni kierowali się zapewne przy wprowadzeniu tego schematu mylną analogią do sylogizmu dysjunktywnego. Podobnie jak starożytni nie uwzględniali nazw pustych, dla których pewne sylogizmy kategoryczne stają się niepoprawne, zapewne Cyceeron i inni nie brali pod uwagę przypadku, w którym wszystkie zdania sylogizmu są fałszywe i który czyni fałszywym wniosek omawiany.

ANTONI KORCIK: Nowe prawo myśli i jego uwikłania logiczne (V Konferencja Grupy Tematycznej Historii Logiki PAN w Krakowie, 27 X 1961 r.).

Pod tym tytułem opublikowano referat Miss C. Jones (1848—1922), wygłoszony przez autorkę w kwietniu 1911 r. na temat: *A new law of thought and its logical implications* na IV-tym Międzynarodowym Kongresie Filozo-

*) Nie jest to postać równoważna z 3, wnioskuje się tu bowiem z zanegowanej implikacji nie zaś koniunkcji. [Red.]

ficznym w Bolonii. Przewodnią myśl tego referatu podała autorka najpierw w publikacji pt. *General logic*, London 1890, s. 20, a później w pracy *A primer of logic*, London 1913, s. 6. To prawo przejął później od autorki J. N. Keynes (*Studies and exercises in formal logic*, London 1906, s. 190).

Wobec tego, że stanowisko autorki względem tego prawa wiąże się ze stanowiskiem Antistenesa (ok. 440—370 r.), przeto autor niniejszego referatu podaje najpierw stanowisko Antistenesa, a później stanowisko autorki.

Według Antistenesa prawdziwe są tylko zdania tautologiczne (identyczne). Nie należy przeto mówić np. „człowiek jest dobry” (S jest P), bo wyraz człowiek znaczy i oznacza coś innego niż wyraz „dobry” (te wyrazy są nazwami różnych rzeczy), lecz mówić należy „człowiek jest człowiekiem (S jest S) lub „dobry jest dobry”, bo każda rzecz ma swoją i tylko jedną nazwę (Arist. Met. 1024 b 32—34).

Autorka referatu, nie nawiązując wcale do stanowiska Antistenesa i nic o nim nie mówiąc, twierdzi, że zdanie „S jest S” jako wyrażenie pierwotnego prawa logicznego jest dwuznaczne, gdyż może ono wyrażać zarówno prawo identyczności jak i równokształtność obu S w tym zdaniu. Na miejsce tego dwuznacznego prawa logicznego podaje autorka inne prawo, oparte na nowej analizie zdania „S jest P”. Według autorki zdanie „S jest P” orzeka identyczność terminów S i P ze względu na ich oznaczanie (*extension, denotation*) i orzeka ich różność ze względu na ich znaczenie (*intension*).

Tę analizę zdania „S jest P” nazywa autorka nową dlatego, że choć opublikowała ją jeszcze w r. 1890, Frege w 1892, Russell w 1903, a Keynes w 1960 przejąwszy ją bezpośrednio od autorki, mimo to nie wzbudziła ona zainteresowania, a to zapewne dlatego, że wiele innych sposobów wyrażania zdania kategoriycznego wyglądało tak podobnie do niej, że na zasadniczą różnicę nie zwrócono uwagi.

Konkretnym przykładem zdania „S jest P” jest taki przykład: „Największym miastem świata jest stolica Anglii” (*the largest city in the world is the Metropolis of England*), gdzie obie nazwy-terminy, podmiot i predykat tego twierdzenia, odnoszą się do jednego miejsca, ale mają różne znaczenia. Autorka podaje także i przykład Fregego: „Gwiazda poranna jest gwiazdą wieczorną”, gdzie terminy „Gwiazda poranna” i „Gwiazda wieczorna” odnoszą się do jednego przedmiotu, ale mają różne znaczenia.

Jeśli przeto przyjmiemy zdanie typu „S jest P” i „S nie jest P”, to uprawnieni jesteśmy, mówi autorka, do wyrażenia powszechnie przyjętych logicznych praw sprzeczności i wyłączonego środka w postaci następującej:

S jest P   (nie mogą być oba prawdziwe (prawo sprzeczności)
S nie jest P { „ „ „ „   fałszywe (prawo wyłączonego środka).

Te prawa nie mogą być wyrażone w sposób niedwuznaczny bez użycia „S jest S” i „S nie jest P”. Z tych dwu praw wynika że o jakimkolwiek podmiocie predykcacji (S) można orzec albo P, albo nie P.

Autorka twierdzi, że jeśli przyjmiemy jako pierwsze prawo logiczne nie „S jest S, lecz zasadę orzekającą identyczność terminów S i P w zdaniu „S jest P” ze względu na ich oznaczanie i orzekającą ich różność ze względu na ich znaczenie, to wówczas to prawo, które jest logicznie wcześniejsze od zasad sprzeczności i wyłączonego środka, stanowić będzie wraz z tymi zasadami punkt wyjścia i realną podstawę logiki.

TADEUSZ KWIATKOWSKI: Podział rozumowań na tak zwane dowody $\epsilon\tau\iota$ i $\delta\iota\omicron\tau\iota$ u Arystotelesa (V Konferencja Grupy Tematycznej Historii Logiki PAN w Krakowie, 27 X 1961 r. — streszczenie).

Podział dowodów na dowody faktu ($\epsilon\tau\iota$) i dowody racji ($\delta\iota\omicron\tau\iota$) jest bardzo ważnym elementem teorii dowodu naukowego Arystotelesa. Dowodem doskonałym jest według tej teorii dowód racji, to jest taki dowód, w wyniku którego nie tylko stwierdzamy istnienie danego faktu, ale ponadto ten fakt rozumiemy. Dowód taki musi spełniać między innymi następujące dwa warunki: a) kierunek rozumowania musi być zgodny z kierunkiem zależności rzeczowej, to znaczy rozumowanie musi przebiegać w kierunku od przyczyny do skutku, b) przyczyną rozumianą jako podstawa dowodu może być tylko przyczyna bezpośrednia skutku stwierdzonego we wniosku rozumowania dowodowego.

Dowód, który nie spełnia powyższych warunków jest tylko dowodem faktu. Arystoteles wymienia następujące przypadki dowodów faktu: a) gdy między przyczyną a skutkiem zachodzi stosunek bezpośredni (w takim wypadku przyczyna i skutek są zdaniem Stagiryty logicznie równoważne, to znaczy, że zachodzi wynikanie obustronne), lecz kierunek rozumowania jest niezgodny z kierunkiem zależności rzeczowej, b) gdy kierunek rozumowania jest zgodny z kierunkiem zależności rzeczowej, lecz między przyczyną i skutkiem nie zachodzi stosunek bezpośredni, c) gdy między przyczyną i skutkiem nie zachodzi stosunek bezpośredni i równocześnie kierunek rozumowania jest niezgodny z kierunkiem zależności rzeczowej.

Teoria dowodu Arystotelesa wiąże się istotnie z jego teorią rzeczywistości, z jego ontologią. Jedną z głównych tez tej teorii dowodu jest twierdzenie, że logiczna równoważność dwóch (lub więcej) zdań nie utożsamia się z równoważnością dowodową tych zdań. Na przykład, w przypadku, gdy między przyczyną i skutkiem zachodzi stosunek bezpośredni (dowód racji i dowód faktu, przypadek a), zdanie stwierdzające przyczynę i zdanie stwierdzające skutek są logicznie równoważne, nie są jednakże równoważne dowodowo, bowiem wartość ontologiczna przyczyny jest inna („większa”) niż wartość ontologiczna skutku (należy zwrócić uwagę na specyficzne pojęcie przyczyny, którym Arystoteles operuje w swojej teorii dowodu).

Omawiany podział rozumowań Arystotelesa nie pokrywa się ani z podziałem na rozumowania *a priori* i rozumowania *a posteriori* (w dosłownym znaczeniu: *a priori* = wcześniejszy, *a posteriori* = późniejszy — chodzi o kierunek zależności rzeczowej), ani z podziałem na rozumowania dedukcyjne i rozumowania redukcyjne, zdefiniowanym przez kierunek wynikania, ani z podziałem na rozumowania dedukcyjne i niededukcyjne, zdefiniowanym przy pomocy cechy niezawodności.

Przegląd czasopism

I

Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej nr 6 (1960). Studia z dziejów ideologii religijnej XVI i XVII wieku: CHMAJ L. — Działalność Fausta Socyna w polskim ruchu unitariańskim, 5—38. KOŁAKOWSKI L. — Dirk Camphuysen i źródła religijności bezwyznaniowej, 39—100. POMIAN K. — Piotr Bayle wobec socynianizmu. Przyczynek do kwestii roli socynianizmu w formowaniu się ideologii oświecenia, 101—182. TAZBIR J. — Stan badań i postulaty w zakresie studiów nad polskim arianizmem, 183—198. *Miscellanea arianica*. Opracowali: Domański J. i Szczucki L., 199—287.

Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej nr 7. Historia i wolność — Studia z dziejów ideologii XIX w.: KUDEROWICZ Z. — Problematyka wolności w doktrynie społecznej Adama Müllera, 5—51. ORŁOWSKI A. — Młody Schelling i romantyczna filozofia historii, 53—95. GAREWICZ J. — Społeczeństwo i historia w filozofii. A. Schopenhauera, 97—125. WALICKI A. — Problematyka więzi społecznej w historiozofii Iwana Kirejewskiego, 127—173. TEMKINOWA H. — Bakunin a problemy filozofii historii, 175—212. ŁADYKA J. — Libelt a historiozofia heglowska, 213—248. KOZANECKI T. — Płockie rękopisy Józefa Kalasantego Szaniawskiego, 249—279.

II

Roczniki Filozoficzne tom VIII, z. 4 (1960). Prace z psychologii; ks. ADAMCZYK S. — Ontyczno-psychiczna struktura aktu poznawczego w nauce Arystotelesa i św. Tomasza, 5—40. JOLIVET R. — La théorie thomiste de l'image de la mémoire, 41—54. GRZYWAK-KACZYŃSKA M. — Rola schematów uogólniających w tworzeniu się pojęć u dziecka, 55—92. SIKORA A. — Myślenie wnioskotwórcze dzieci w wieku szkolnym, 93—114. Z kroniki studium filozoficzno-psychologicznego przy Wy-

dziale Filozofii KUL za rok akademicki 1959/60, 115—117. Z niemieckich wydawnictw naukowych, 118—121.

Roczniki Filozoficzne tom IX, z. 1 (1961). Filozofia bytu: KRAPIEC M. A. — Podstawy klasyfikacji poznania i nauk, 5—30. ks. WOJTKIEWICZ, Cz. MIC — O przedmiocie logiki u Jana od św. Tomasza, 31—48. KAMIŃSKI S. — Logika współczesna a filozofia, 49—84. STEPIEŃ A. — Metafizyka a ontologia, 85—100. ks. ADAMCZYK S. — Udział stworzenia w powstawaniu naturalnym istnienia substancjalnego, 101—118. ROSIŃSKA G. — Spór o relację transcendentną, 119—132. KWIATKOWSKI T. — Prawo tożsamości u Arystotelesa, 133—136. STEPIEŃ A. — Co to jest metafizyka?, 137—140. BORTNOWSKA H. — Z problematyki metafizycznej u Ducassee'a, 141—144. Materiały: Bibliografia pozycji z teorii i metodologii metafizyki, 145—148. Recenzje: Kasm B. — L'idée de preuve en métaphysique, (Z. Zdybicka), 149—152. Montefiore A. — A Modern Introduction to Moral Philosophy, (T. Styceń), 152—156. Roure M. L. — Logique et métalogue. Essai sur la structure et les frontières de la pensée logique, (J. Herbut), 156—159.

III

Studia Filozoficzne nr 1 (28), 1962. BACZKO B. — Natura i historiozofia, 3—64. PASENKIEWICZ K. — Analiza i krytyka teorii wielości rzeczywistości Leona Chwistka, 65—94. NOWACZYK A. — „Lingwistyczna teoria logicznej konieczności” w świetle krytyki Arthura Papa, 95—110. LAZARI-PAWŁOWSKA I. — Zasada życzliwości (ahimsy) w etyce Gandhiego, 111—156. KUKSEWICZ Z. — Szkic poglądów Jana Głogowczyka na podstawie „Komentarza do De anima”, 157—186. Polemiki: ŁUSZCZEWSKA-ROMAHNOWA S. — Czy filozofia obumiera, 187—196. Książki i czasopisma: POGORZELSKI W. — Wybór pism Jana

Lukasiewicz (Łukasiewicz J.: „Z zagadnień logiki i filozofii”), 197—215. SZANIAWSKI K. — Język i poznanie (Ajdukiewicz K.: „Język i poznanie”), 215—220. MOSTOWSKI A. — Nowy polski podręcznik logiki matematycznej (Grzegorzczak A.: „Zarys logiki matematycznej”), 220—225. FREJLAK W. — Nieliniowa mechanika falowa. Interpretacja deterministyczna (de Broglie L.: „Non-linear wave mechanics”), 225—228. SZTEKKER E. — Katolicka praca o J. Deweyu (Dewey J.: „His Thought and Influence”), 228—234. KOZIELECKI J. — Podręcznik psychologii spekulatywnej czy naukowej? (ks. Pastuszka J.: „Psychologia ogólna”), 234—239. H. E. — Z materiałów konferencji Brytyjskiego Towarzystwa Filozofii Nauki, 239—255. W. K. — Idea nowej klasyfikacji nauk (Ujomow A. I.: „Niekotoryje tendencje w rozwitii jestestwiennych nauk i principy ich klasyfikacji”), 255—256. W. K. — Radziecki uczoney o prawach statystycznych (Pachomow B. J.: „O prirodie statistycznych zakonow”), 256—258. Kronika: PRZEŁĘCKI M. — Międzynarodowe Kolokwium Metodologii Nauk, 259—263.

IV

Studia Logica, tom XII (1961). KACZOROWSKI S. — O teorii klas zbudowanej na teorii przedmiotów, 7—40. ŁUSZCZEWSKA-ROMAHNOWA S. — Classification as a kind of distance function. Natural classifications, 41—82. KUBIŃSKI T. — O zasięgu fwierdzenia Lindenbauma o nadsystemach zupełnych, 83—98. ZIEMBA Z. — Racjonalna wiara i prawdopodobieństwo a zasadność wnioskowania indukcyjnego, 99—124. SŁUPECKI J., POGORZELSKI W. A. — A variant of the proof of completeness of first order functional calculus, 125—134. SZANIAWSKI K. — A method of deciding between N statistical hypotheses, 135—144. MORAWIEC A. — Podstawy logiki nazw, 145—170. GIEDYMIN J. — Authorship and reliability of informants, 171—194. BATÓG T. — Critical remarks on Greenberg's axiomatic phonology, 195—206. Recenzje: Bunge M. — Metascientific Queries, (M. Przełęcki), 207—208. De Bouvère K. L. — A Method in Proofs of Undefinability, (W. P. Pogorzelski), 208—210. Brain R. — The Nature of Experience, (N. Adamiak), 210—214. Przegląd czasopism, 215—226. Bibliografia książek z zakresu logiki wydanych w r. 1960, 227—228. Książki i czasopisma nadesłane do Redakcji, 229.

V

Archiv für Mathematische Logik und Grundlagenforschung Bd V, Nr 3—4 (1961). BEHMANN H. — Das Vereinfachungsproblem für aussagenlogische Normalformen, 65—89. RIBEIRO H. — On the universal completeness of classes of relational systems, 90—95. ACKERMANN W. — Ein typenfreies System der Logik mit ausreichender mathematischer Anwendungsfähigkeit II (Ableitung der Zahlentheorie), 96—111. OBERSCHELP A. — Über die Unentscheidbarkeit gewisser Axiomenmengen, 112. SCHÜTTE K. — Ein formales System der klassischen Aussagenlogik mit einer einzigen Grundverknüpfung, 113—118. SHEPHERDSON J. C. — Representability of recursively enumerable sets in formal theories, 119—127.

VI

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XI Nr 44 (February 1961). GRAHAM/A., SCOTT BLAIR G. W. and WITHERS R. F. J. — A Methodological Problem in Rheology, 265—288. DEAR G. F. — Determinism in Classical Physics, 289—304. GOOD I. J. — A Causal Calculus (I), 305—318. MARUYAMA M. — Communicational Epistemology (I), 319—327. Discussions: SCHLESINGER G. — A Second Note on the Principle of Minimum Assumption, 328—329. KAPP R. O. — Reply to Note by G. Schlesinger 329—331. SCOTT K. J. — Methodological and Epistemological Individualism, 331—336. WIGHTMAN W. P. D. — Note on the Teaching of History and Philosophy of Science, 336. MAYS W. — Reply to Note by W. P. D. Wightman 336. Reviews, 337—349. Recent Publications on the Philosophy of Science, 350—352.

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XII Nr 45 (May 1960) JARVIE I. C. — Nadel on the Aims and Methods of Social, 1—24. GRENE M. — Statistics and Selection, 25—42. GOOD I. J. — A Causal Calculus (II), 43—51. MARUYAMA M. — Communicational Epistemology (II), 52—62. Discussions: GOOD I. J. — The Paradox of Confirmation (II), 63—64. DOBBS H. A. C. — Comments on Dr Ninian Marshall's Theory of Resonance, 65—68. MARSHALL N. — Reply to Dr H. A. C. Dobbs, 68—70. HEERDEN P. J. — A Point of Professor Dingle's, 70. DINGLE H. — A Reply to Dr van Heerden, 71.

Reviews, 72—84. Announcement, 84. Recent Publications of the Philosophy of Science, 85—88.

VII

Cercetari Filozofice VII No 6 (1960).
Le socialisme — facteur décisif du progrès de la société contemporaine, 9—30. TÂNASE A. — Le rôle des conseils populaires dans le développement du démocratisme socialiste, 31—61. GULIAN E. — Considérations théoriques sur le problème de l'adaptation des organismes au milieu, 63—89. PEATNITCHI I. — La théorie de la vitalité et la dialectique objective des relations organisme — milieu, 91—105. Discussions: BELLU N. — L'étude du processus de développement de la morale socialiste dans la République Populaire Roumaine et quelques problèmes concernant la méthode de travail, 107—120. Communications: BANU I. — Démocratie et l'histoire de certaines catégories du matérialisme et de la dialectique. Contre certaines dénaturations, 121—145. Contributions à l'étude de l'histoire de la pensée philosophique en Roumanie (à propos de l'élaboration du Manuel d'histoire de la philosophie en Roumanie): DUTESCU B. — Quelques problèmes de biologie et de médecine dans la presse dirigée par le Parti Communiste de Roumanie (1931—1936), 147—156. BADINA O. — À propos de la pensée sociale-politique de Ion Ionescu de la Brad, 157—170. Critique et bibliographie, 171—210. Le mouvement philosophique à l'étranger, 211—223. Notes: Notes bibliographiques, 225—230. Notes de lecture, 230—240. Extraits des sommaires des revues étrangères, 241—246. Bulletin bibliographique, 247—248. Index alphabétique, 249—253.

Cercetari Filozofice VIII No 1 (1961).
BERESCU G. et DRAGAN I. — Le rôle dirigeant du Parti dans le processus du développement de la conscience socialiste, 7—35. SMEU G. — Certains problèmes relatifs à l'objet de l'art réaliste-socialiste et leur importance pour la création artistique actuelle, 37—57. GULIAN C. I. — Du sens et des lois de l'histoire chez Hegel, 59—79. PORTOCALLA R., MARCULESCU I. et SAMUEL I. — Au sujet de l'interprétation matérialiste-dialectique du problème de la biosynthèse des virus, 81—101. Communications: OKOULOV A. — La philosophie et les problèmes de notre temps, 103—109. LUPAN M. — Certains aspects

des modifications survenues dans la structure sociale-économique de la population de la R.P.R. à la lumière des données statistiques, 111—127. REPCIUC E. — Les formes de mouvement de la matière et leur interdépendance, 129—134. FONI I., FLONTA M. et JONESCU C. — Nécessité et hasard en Pathologie, 135—141. Contributions à l'étude de l'histoire de la pensée philosophique en Roumanie (à propos de l'élaboration du Manuel d'histoire de la philosophie en Roumanie): BĂDĂRĂU D. — Démètre Cantemir et Van Helmont, 143—165. POESCU A. — La philosophie réactionnaire de C. Radulescu-Motru, 167—173. ORNEA Z. — Le caractère réactionnaire et diversionniste de mouvement "s'amatouriste", 175—188. Leçons et consultations: USCHERSOHN H. — Le marxisme-léninisme au sujet de l'élévation de l'abstrait au concret dans le processus de la connaissance, 189—200. Critique et bibliographie, 201—227. Notes: Notes de lecture, 229—240. Notes bibliographiques, 241—245. Bulletin bibliographique, 247—248. Extraits des sommaires des revues étrangères, 249—251.

Cercetari Filozofice VIII No 2 (1961).
VLAD C. — L'accroissement du rôle dirigeant du Parti Ouvrier Roumain pendant l'étape de l'achèvement de la construction socialiste dans la République Populaire Roumaine, 259—283. RĂDULESCU I. — Aspects de la structure économique et sociale et de la lutte entre l'ancien et le nouveau au cours de l'étape actuelle du développement de la Roumanie, 285—309. CERNEA M. — Le développement de la conscience politique des paysans au cours de la période d'achèvement de l'édification du socialisme, 311—342. BELLUN N. — L'attitude à l'égard du travail et la dialectique du développement de la morale socialiste, 343—387. SINESCU M., VIERU S. et DAMIAN N. — Problèmes de la formation de l'horizon scientifique des travailleurs dans la République Populaire Roumaine, 389—407. * * * — Le socialisme et l'essor des sciences naturelles dans la République Populaire Roumaine, 407—424. UROS T. — La méthode générale et la méthode particulière dans la recherche scientifique, 425—447. Communications: GOGOMEATĂ N. — Aspects de la lutte du PCR contre certains courants de la sociologie bourgeoise de Roumanie, 449—462. VEINER P. — La participation active des ouvrières, des techniciens et des ingénieurs du Combinat mé-

tallurgiques de Resita à l'amélioration de la production, 463—476. Critique et bibliographie, 477—514. Le mouvement philosophique à l'étranger, 515—519. Notes: Notes bibliographiques, 521—524. Notes de lecture, 524—534. Bulletin bibliographique, 535—536. Extraits des sommaires des revues étrangères, 537—539.

Cercetări Filozofice VIII No 3 (1961).

RUS V. — Accroissement du rôle du facteur subjectif dans le processus de l'édification socialiste dans la République Populaire Roumaine, 549—572. BORGEANU C. — Problèmes de la dialectique du développement progressif de la société socialiste dans l'étape de parachèvement de la construction socialiste, 573—585. BALAN G. Les problèmes de la musique dans „l'Esthétique” de Hegel, 587—611. POPOVICI C. — Quelques aspects philosophiques de astronomie actuelle, 613—627. POPESCU S. — Méthode et objet dans les sciences naturelles, 629—648. PAPANOPOL T. — Problèmes gnoseologiques dans la philosophie d'Héraclite, 649—667. L'activité pratique et les problèmes du développement de la conscience socialiste: BARBULESCU P. et HOFFMAN O. — Le rôle du journal de l'usine dans la formation et le développement d'une nouvelle attitude, socialiste, à l'égard du travail, 669—685. Discussions: MIHU A. — Les éléments des forces productives, 687—701. ZAHARIA N. — Le temps organique ou biologique, 703—714. Communications: MALININE A. I. — A. S. Pouchkine — sociologue, 715—729. STUGREN B. — Éléments de matérialisme dans la pensée des naturalistes du XIII siècle de l'Europe occidentale, 731—736. Critique et bibliographie, 737—761. Le mouvement philosophique à l'étranger, 763—779. Notes: Notes bibliographiques, 781—784. Notes de lecture, 784—789. Bulletin bibliographique, 791—793. Extraits des sommaires des revues étrangères, 795—799.

Cercetări Filozofice VIII No 4 (1961).

*** — Le Manifeste Communiste de l'époque actuelle, 807—829. NICULESCU H. — Le rôle et les formes de la participation de la classe ouvrière à l'organisation et à la direction de la production socialiste, 831—850. ROSU I. et ANGHEL G. — La solution marxiste-léniniste du problème national en Roumanie, 851—866. GRIGORIU B. — „La philosophie de l'éducation” et la crise scolaire aux Etats-

-Unis d'Amérique, 867—885. NOVACU V. — Les problèmes dialectiques de la théorie quantique des champs, 887—912. STERIADE M. — Cerveau et conscience, 913—934. Communications: BELLU N. — L'unité entre scientifique et étatique dans la politique du parti. But et moyens, 935—945. IMBRIOTIS I. — L'art et la science, 947—951. BREAZU M. — Problèmes actuels du développement de l'art et de la littérature dans la voie du réalisme socialiste, 953—961. De l'activité pratique du développement de la conscience socialiste: BRATES T. — L'organisation des loisirs des jeunes des usines „Semanatoarea” — facteur important du processus éducatif, 963—974. Leçons et consultations: WALD H. — L'individuel, le particulier et le général, 975—986. SAHLEANU V. — La valeur méthodologique de la cybernétique et de la théorie de l'information à la lumière du matérialisme dialectique, 987—1004. Critique et bibliographie, 1005—1026. Notes: Notes de lecture, 1027—1035. Notes bibliographiques, 1036—1039. Extraits des sommaires des revues étrangères, 1041—1045. Bulletin bibliographique, 1047—1048.

Cercetări Filozofice VIII No 5 (1961).

*** — Le message de salut adressé au camarade Georghe Georghiu-Dej par le Comité Central du Parti Ouvrier Roumain, le Conseil d'État et le Conseil des Ministres de la République Populaire Roumaine, 1055—1057. *** — Le rôle de l'activité théorique du parti pour le triomphe du socialisme et pour le développement de la pensée philosophique et sociale-politique en Roumanie, 1059—1074. *** — Le Congrès des bâtisseurs du communisme et le nouvel essor de la théorie marxiste-léniniste, 1075—1096. POPOVICI M. — L'accroissement du rôle de la collectivité dans le développement de la conscience juridique et morale socialiste des travailleurs, 1097—1114. CULEA H. — À propos de l'utilisation de la statistique dans la recherche sociologique, 1115—1138. MILCU S. M. — La notion de maladie à la lumière du matérialisme dialectique, 1139—1149. DAN C. — La fonction réactionnaire de l'existentialisme de J. P. Sartre, 1151—1173. Communications: STOICHITA R. — Le problème du rapport entre les catégories de qualité et de quantité dans l'analyse de la forme valeur simple, 1175—1179. ORNEA Z. — Aspects de la lutte idéologique antifasciste dans les pages de la publication „Cuvintul liber” (1933—1936), 1181—1196.

Discussions: STUGREN B. — Problèmes de logique dans l'évolution de la génétique, 1197—1209. De l'activité pratique en vue du développement de la conscience socialiste: VASILESCU D. — L'activité culturelle de masse dans les campagnes et son rôle dans la transformation de la conscience de la paysannerie laborieuse, 1211—1220. Critique et bibliographie, 1221—1247. Le mouvement philosophique à l'étranger, 1249—1256. Notes: Notes de lecture, 1257—1263. Notes bibliographiques, 1263—1267. Extraits des sommaires des revues étrangères, 1269—1271. Bulletin bibliographique, 1273—1274.

VIII

Deutsche Zeitschrift für Philosophie IX, No 10 (1961). RÖDER K. H. — Arbeiterklasse und Nation, 1157—1164. OETZEL E. — Die humanistische Grundhaltung unseres Staates als Ausdruck seiner Rechtmässigkeit, 1164—1180. KALLABIS H. — Über die Widersprüche der gesellschaftlichen Entwicklung im Sozialismus (I. Teil), 1181—1203. TESSMANN K. — Schöpfertum, Wissenschaft und Technik, 1203—1220. STEHR G. — Zum Problem der objektiven Realität im quantenmechanischen Formalismus, 1221—1239. KAMARÝT J. — Die Bedeutung der Theorie des offenen Systems in der gegenwärtigen Biologie, 1240—1259. BESENBRUCH W. — Zur Kulturkonzeption der rechten SPD-Führung, 1260—1272. Rezensionen: Ashby W. R. — Design for a Brain, (G. Klaus), 1273—1278. Wagner H. — Philosophie und Reflexion, (M. Buhr), 1279.

Deutsche Zeitschrift für Philosophie IX, No 11 (1961). SCHELER H. — Das Problem der nationalen Souveränität in der modernen imperialistischen Kriegsideologie, 1285—1296. RUPPRECHT F. — Über den Charakter der kommunistischen Ideale, 1297—1313. STÜBER R. — Der sittliche Charakter der Arbeiter- und Bauern-Macht, 1314—1326. KALLABIS H. — Über die Widersprüche der gesellschaftlichen Entwicklung im Sozialismus, (2. Teil und Schluss), 1327—1342. POLIKAROW A. — Über einige Fragen des Kampfes gegen die zeitgenössische idealistische Philosophie, 1343—1355. BÖNISCH S., FUCHS-KITOWSKI K., PICKERT H., ROCHHAUSEN R. — Die Bedeutung der Kybernetik für die Biologie und einige sich daraus ergebende philosophische Probleme, 1356—1376. Diskussion: KLAUS G., WIT-

TICH D. — Zu einigen Fragen des Verhältnisses von Praxis und Erkenntnis, 1377—1397. SCHMELZ R. — Bemerkungen zur Einheit von Theorie und Praxis in der philosophischen Forschung, 1398—1400. Rezensionen: Kellner W. — Der moderne soziale Konflikt — seine Ursache und seine Überwindung im Betrieb, (H. Kallabis), 1401—1406. Kojève A. — Hegel, Eine Vergegenwärtigung seines Denkens, 1406—1408.

Deutsche Zeitschrift für Philosophie IX, No 12 (1961). STOLJAROW V. — Kommunismus und Wissenschaft, 1413—1422. HEISE W. — Antisemitismus und Antikommunismus, 1423—1445. ARNOLD A. — „Mater et Magistra“ — Werkzeug der ideologischen Kriegsvorbereitung, 1446—1460. ROSSADE W. — „Kultur“ — Ideologie der rechten SPD-Führung und „human relations“, 1461—1478. SCHMIDT F. — Hegels Philosophie der Sprache, 1479—1486. GARZ S. — Zur neothomistischen Apologetik des imperialistischen Kunstverfalls, 1487—1496. Diskussion: TESSMANN K. — Die Produktivkräfte konkreter untersuchen!, 1497—1501. Konsultation: HÖRZ H. — Die Unendlichkeit der Materie, 1502—1521. Rezensionen: Sammelband: Philosophische Fragen der Kybernetik, (G. Kröber), 1522—1527. Aristoteles — Metaphysik, (O. Finger), 1527—1529. Bultmann R. — Glauben und Verstehen, (H. Steussloff), 1529—1530. Jahresinhaltsverzeichnis, 1531—1535.

Deutsche Zeitschrift für Philosophie X, No 1 (1962). SCHULZ G. — Probleme der Dialektik von Allgemeinem und Spezifischem bei der Analyse der gesellschaftlichen Leitung, 5—21. KLAUS G., THIEL R. — Über die Existenz kybernetischer Systeme in der Gesellschaft, 22—57. REINHOLD H. — Der Charakter unserer Epoche in den Einschätzungen bürgerlicher Soziologen, 58—74. Diskussion: HÖRZ H. — Bemerkungen zum Begriff des Faktischen in der Kopenhagener Deutung der Quantenmechanik, 75—84. Konsultation: STIEHLER G. — Der dialektische Widerspruch, 85—101. Bibliographie, 102—125. Literaturzusammenstellung, 126.

Deutsche Zeitschrift für Philosophie X, No 2 (1962). HILBIG K., GROHMANN G. — Der humanistische Charakter des Programms und der Politik der Kommunistischen Partei der Sowjetunion und das antihumanistische Wesen des Imperialismus, 133—148. MENDE G., OETZEL E. — Der sozialistische Huma-

nismus als streitbarer Humanismus, 149—164. REINHARDT H., SCHMOLLACK J. — Zur sittlichen Pflicht in der Deutschen Demokratischen Republik, 165—186. KADERSCHAFKA G. u. K. — Die Rolle des sozialistischen Staates und der sozialistischen Arbeit bei der Herausbildung der sozialistischen Moral, 187—202. JOHNE H. — Über einige Erscheinungen des Inhalt-Form-Verhältnisses und ihre Bedeutung im gesellschaftlichen Entwicklungsprozess, 203—221. Diskussion: JACOB H. — Die Dialektik und die Entwicklung der Produktivkräfte, 222—241. Rezensionen: Bankoff A. — Denken und Sprache, (E. Albrecht), 242—247. Wessel H. — Viren — Wunder — Widersprüche, (Gössler K.), 247—250. Haas A. — Deutung und Bedeutung der Abstammungslehren, (Lothar R.), 250—254. Precht H. — Das wissenschaftliche Weltbild und seine Grenzen, (K. Gössler), 254—256.

Deutsche Zeitschrift für Philosophie X, No 3 (1962). JOHN E. — Für eine Kultur des realen Humanismus, 261—278. GÖSSLER K. — Über den Grundwiderspruch der biologischen Bewegungsform der Materie, 279—298. PAWELZIG G. — Zur Dialektik von Reversibilität, und Irreversibilität, 299—312. DEMBOWSKI J. — Über einige Fragen des Sprechens und seiner Entwicklung im Lichte kybernetischer Anschauungen, 313—323. Diskussionen: SEGAL J. — Kritische Bemerkungen zur Anwendung der Kybernetik in der Biologie, 324—332. KLOTZ H. — Einige Bemerkungen zum marxistischen Praxisbegriff und zum Verhältnis von theoretischer und praktischer Tätigkeit, 333—351. ZWEILING K. — Grundlagen und Grenzen der Toleranz, 352—356. Konsultation: HEYDEN G. — Das Gesetz, 357—372. Rezensionen: Weinberger O. — Die Soll-satzproblematik in der modernen Logik, (H. Metzler), 373—378. Ritter G. — Die Krisis des deutschen Universitätslebens, (E. Albrecht), 378—380. Dicke G. — Der Identitätsgedanke bei Feuerbach und Marx, (A. Kohlsdorf), 380—382.

Deutsche Zeitschrift für Philosophie X, No 4 (1962). KOSING A. — Über das Selbstbestimmungsrecht der Nationen; 389—404. KRÖBER G. — Die Nationale Frage und das Problem der Einheit der deutschen Wissenschaft, 405—416. BERGNER D. — Die Deutsche Demokratische Republik würdigt Johann Gottlieb Fichte, 417—428. BUHR M. Das Verhältnis von Handeln und Denken in der Philo-

sophie Johann Gottlieb Fichtes, 429—442. LINDNER H. — Fichtes Humanismus der Tat, 443—455. Diskussion: MÜLLER W., THOM M. — Zu einigen Fragen des Verhältnisses von Praxis und Erkenntnis, 456—463. GÖSSLER K., STOLJAROW W. — Bemerkungen zum Verhältnis von Praxis und Erkenntnis, 464—480. Konsultation: MÜLLER W. — Der marxistische Freiheitsbegriff, 481—502. Berichte: STUFFENHAUER W. — Konstituierung der Sektion für Philosophie an der Deutschen Akademie der Wissenschaften, 503—504. STERNER H. — Für Humanismus, Frieden und Sozialismus, 504—511.

IX

Filosofia Anno XIII, Fasc. II (1962). BOSCO N. — La psicologia in Peirce, 177—202. TESSITORE F. — Lo storicismo giuridico-politico di Vincenzo Cuoco, 203—248. VERRA V. — F. H. Jacobi: Lo spinozismo di Lessing, 249—298. PIOVANI P. — Sulla „Prospettiva filosofica“ di E. P. Lamanna, 299—309. Rassegna di libri: Cotta S. — La città politica di S. Agostino, (R. Lazzarini), 310—313. Henrich D. — Der ontologische Gottesbeweis, (G. Tonelli), 313—315. Jacobelli Isoldi A. M. — G. B. Vico. La vita e le opere, (G. Villa), 315—317. Pery R. B. — In the spirit of William James, (G. Riconda), 317—325. Hempel C. G. — La formazione dei concetti e delle teorie nella scienza empirica, (F. Barone), 325—332. Tempo e verità nella fenomenologia di Husserl, (G. Gallino), 332—338. Sciacca M. F. — Dall'Attualismo allo Spiritualismo critico, (R. Lazzarreschi), 338—342. Bayer R. — Histoire de l'Esthétique: L'Esthétique mondiale au XXème siècle, (G. Gallina), 342—347. Pubblicazioni ricevute, 348—358.

X

Filozowska Mis'l XVI No 6 (1960). Editorial — Quinzième anniversaire de la „Pensée philosophique“, 3—15. PAVLOV T. — Le matérialisme dialectique et certaines questions de l'histoire naturelle contemporaine, 16—29. MITINE M. B. — Le léninisme et l'écroulement de système colonialiste, 30—41. RUMIL V. et MLIKOVSKI V. — Certains traits caractéristiques dans le développement de la philosophie marxiste, 42—57. ANGUELOV S. — L'Etat socialiste vu par les revisionnistes yougoslaves, 58—75. WALD H. — La théorie léniniste de la réflexion con-

tre la philosophie bourgeoise centemporaine, 76—94. POLICAROV A. — La réalité physique et les mystifications idéalistes, 95—113. TZONKOV G. — Le collectivisme — trait fondamental du moral communiste, 114—131. SPASSOV D. — La pensée logique devant des problèmes anciens et nouveaux, 132—142. Salutations à l'occasion du quinzième anniversaire de la „Pensée philosophique”, 143—144. Extraits de la littérature philosophique bulgare marxiste parue dans la période 1945—1960, 145—150. Résumés en langue russe, 151—153. Résumés en langue anglaise, 154—156. Contenu de la collection pour la seizième année, 157—159.

Filozofska Mis'l XVII No 1 (1961). PAVLOV T. — En face de nouvelles tâches sur le front philosophique marxiste-léniniste, 3—25. OCHAVKOV J. — Les étapes principales de la transition du capitalisme au communisme, 26—46. GÜÉNOV I. — Des intérêts publics et personnels des paysans dans les fermes coopératives, 47—61. ARONOV A. B. — Des catégories: universel, particulier, individuel, 62—79. VOROBIOV L. V. — Sur la question des conceptions philosophiques de Lubène Karavelow, 80—86. BATCHVAROV M. — Les conceptions philosophiques du Dr Pétrar Béron, 87—95. Discussions: KATOV A. — Quelle est l'essence philosophique et idéologique du weismannisme et quel est le plus grand danger pour la biologie contemporaine?, 96—107. SVÉCHTAROV A. — Pour une conception plus hardie et plus profonde des problèmes psychologiques et psychopathologiques, 108—111. Critique et bibliographie: POPOV N. — Philosophie et psychologie, 112—118. Vie philosophique *** — Conférence sur la lutte contre la philosophie et la sociologie bourgeoise contemporaine, 119—133. PÉNEV M. — Problèmes essentiels de la logique dialectique, 134—139. SVENSOHN D. — De la vie philosophique en Suède, 140—143. Bibliographie philosophique, 144—149. Extraits de revues philosophiques étrangères parvenues à la Rédaction, 150—155. Résumés en langue russe, 156—157. Résumés en langue anglaise, 158—159.

Filozofska Mis'l XVII No 2 (1961). BAITCHINSKA L. — Le système socialiste mondial — facteur décisif pour le développement de la société humaine, 3—21. KEDROV B. M. — De la définition des concepts scientifiques dans la logique dialectique, 22—35. TODOROV

K. D. — Du rapport réciproque entre la logique, la dialectique et la théorie de la connaissance, 36—40. STOEVS S. G. — Apport à la question de la reverbération dans la matière inorganique, 41—57. BOJINOV B. R. — La propriété socialiste dans les conceptions des révisionnistes yougoslaves, 58—73. NIKOLOV E. — Notes sur la phénoménologie d'Edmund Husserl, 74—87. BOJANOV S. — La vie et les conceptions philosophiques de Giordano Bruno, 88—103. Communications et publications scientifiques: BUNGE M. — La place de l'induction dans la science, 104—112. Discussions: GUENTCHEV G. — Les conceptions contemporaines sur l'hérédité sous le jour des faits scientifiques et leur interprétation philosophique, 113—124. Critique et bibliographie: BARAMOV S. — Moralité communiste, 125—129. Bibliographie philosophique, 130—132. „Questions philosophiques”, No 2/1960, 133—135. Extraits de revues philosophiques étrangères parvenues à la Rédaction, 136—137. Vie philosophique: PÉNEV M. — Troisième conférence nationale sur le travail des idéologues dans les établissements d'études supérieurs, 138—143. Résumés en langue russe, 144—145. Résumés en langue anglaise, 146—147.

Filozowska Mis'l XVII No 3 (1961). JAKHIEL N. — Vers un développement ultérieur de l'agriculture et de la science, 3—16. PISSAREV P. — La nouvelle étape de la crise générale du capitalisme, 17—30. STAKOV Z. — Du problème de l'économie de temps dans la société socialiste, 31—44. TCHENOV B. — De l'essence, du caractère et des formes des sauts, 45—58. KOSTADINOV G. D. — La protection de la propriété socialiste — fonction de l'Etat socialiste, 59—71. KANEV K. D. — Sur la question de la naissance et du développement du matérialisme dans l'Inde ancienne, 72—91. ROUSSEV P. — Le fondateur du matérialisme anglais, 92—100. KALITSINE N. S. — Les vols cosmiques et la connaissance, 101—102. Critique de l'idéologie bourgeoise: MARCOV M. G. — Sur la critique de la doctrine „pure” de l'Etat, 103—113. Conférences et consultations: POLICAROV A. — Courants principaux de l'idéalisme contemporain, 114—129. Critique et bibliographie: GORANOV K. — Valeur artistique — unité de l'appréciation morale et esthétique, 130—139. STOEVS S. G. — Des changements de classe en Bulgarie, 140—142. Vie philosophique: TSEKOV P. — Pour

une liaison encore plus étroite entre la propagande du Parti et la vie, 143—146. Bibliographie philosophique, 147—149. Extraits de revues philosophiques étrangères reçues à la Rédaction, 150—153. Résumés en langue russe, 154—156. Résumés en langue anglaise, 157—159.

Filozofska Mis'l XVII No 4 (1961). PAVLOV T. — Le triomphe du marxisme créateur (article de tête en rapport avec le projet de programme du Parti Communiste de l'Union Soviétique), 3—18. IRIBADJAKOV N. — Coures, problèmes et caractéristiques principales de la philosophie bourgeoise contemporaine, 19—38. OCHAVKOV J. — Critique de la sociologie bourgeoise contemporaine et du révisionnisme dans la sociologie, 39—60. POLIKAROV A. — L'idéalisme contemporain et la physique, 61—79. KARAKOLEV R. et JOSSIPHOV D. — Les problèmes de la paix et de la guerre dans la philosophie et la sociologie contemporaines, 80—99. Discours: ANGUELOV S. — Le problème de l'individu et la philosophie et la sociologie bourgeoises contemporaines, 100—105. TCHARAKTCHIEV A. — Les mésaventures d'un antidialecticien américain, 106—111. IGNATOV A. — Le manteau de philosophe de l'obscurantisme catholique, 112—117. GUINDEV P. — Les théories de l'État et du droit bourgeoises contemporaines, au service de l'impérialisme et de la réaction, 118—123. GURGUINOV G. — De certaines spéculations gnoséologiques du fidéisme bourgeois contemporain et des révisionnistes, 124—131. PAVLOV D. — Le révisionnisme moderne à la queue de la mode philosophique bourgeoise, 132—139. VALOV T. — Contre les révisionnistes contemporains sur la question du Parti communiste, 140—145. THODOROV C. D. — Notes critiques sur certaines vues idéalistes des problèmes de l'histoire naturelle contemporaine, 146—151. BARKOV A. — Les étapes essentielles du développement de la logique et de la philosophie idéaliste bourgeoise, 152—159. STOIKOV A. — Critique des vues esthétiques de Herbert Read, 160—165. MICHAÏLOV S. La propriété publique socialiste et la théorie et la pratique des révisionnistes yougoslaves, 166—177. STOITCHEV T. — La philosophie bourgeoise contemporaine et la religion, 178—183. TCHENDOV B. — Critique de l'idéalisme dans les mathématiques, 184—190. GORANOV K. — De certains traits et tendances de l'esthétique bourgeoise moderne, 191—195. LÉVY S. — La

sociologie du ratiovitalisme et l'expérience de l'histoire, 196—201. DARKOVSKI K. — L'intuitivisme éthique de Georges Edward Moore, 202—207.

Filozofska Mis'l XVII No 5 (1961) KIRILOV I. — Le socialisme et la paix éternelle, 3—16. MIKHAILOV S. — Le mouvement de travail communiste en Bulgarie, 17—32. TZENKOV B. — Le bonheur comme catégorie éthique, 33—47. VANKOV V. — Sur le problème des rapports entre la forme et la fonction dans la nature vivante, 48—57. WINNER N. — Sur la théorie de l'information, 58—62. MIKHOVA N. — La philosophie dialectique d'Héraclite d'Ephèse, 63—74. Communications scientifiques: MARKOV K. I., GOLOVINSKI E. K. et SAEV G. K. — Sur l'essence dialectique de la nation „antimétabolite”. 75—78. Critique de l'idéologie bourgeoise: STÉPHANOV N. et KOEV V. — La mise en œuvre d'une philosophie bourgeoise contemporaine de l'histoire, 79—85. Discussions: KRASTEV M. — Pour la logique de l'histoire, pour l'historisme de la logique!, 86—97. NICOLOV N. — Y a-t-il une différence entre le matérialisme historique et la sociologie marxiste?, 98—108. NÉTOV I. — Sur l'essence et l'importance des images générales, 109—114. Critique et bibliographie: PETROV S. — Ce problème des rapports mutuels entre les contradictions dialectiques et formellement logiques dans les dernières publications sur la logique dialectique, 115—122. BATCHVAROV M. et JANTCHEV J. — Un travail sur l'histoire de la pensée philosophique bulgare, 121—131. Vie philosophique: I. A. — Discussion sur l'ouvrage du prof. Anguel Bankov „Pensée et langue”, 132—138. M.S. — Conférence sur les recherches de sociologie, 139—140. Résumés en langue russe, 141—142. Résumés en langue anglaise, 142—143.

Filozofska Mis'l XVII No 6 (1961). Editorial — Le XXIIe Congrès du Parti Communiste de l'URSS et certains problèmes du développement ultérieur de la philosophie marxiste-leniniste, 3—15. ANGUELOV S. — Le communisme et l'humanisme réel, 16—29. MARCOV M. — L'édification du communisme et l'élimination des différences de classe en URSS, 30—42. DIMITROV B. — Des rapports mutuels entre le tout et les parties dans le système socialiste mondial, 43—55. OCHAVKOV J. — Objet et méthode des recherches sociologiques, 56—69. TACHEV T. — Sur le problème de la con-

science du temps, 70—83. Communications scientifiques: BORISSOV I. — Le fonctionnement de la loi de transition des changements qualitatifs en changements quantitatifs dans les cristaux, 84—88. Discussions: MARCOV I. Marxisme, critique et arrivisme, 89—101. KARAGUEORGUEV I. — Auguste Weismann sous le jour du matérialisme dialectique, 102—110. STÉPHANOV I. — Goût esthétique et critère artistique, 111—117. Critique et bibliographie: VASSILEV S. — Un livre dans le miroir déformant d'une critique, 118—127. D. K. — Regard sur la philosophie française contemporaine, 128—133. Extraits du contenu des revues philosophiques étrangères parvenues à la Rédaction, 134—136. Demandes et réponses: BANKOV A. — Verité, fausseté, absurdité et mensonge, 137—146. Vie philosophique: B. M. — Discussion sur le tome V du Bulletin de l'Institut de Philosophie de l'Académie Bulgare des sciences, 147—151. Résumés en langue russe, 152—154. Résumés en langue anglaise, 154—156. Contenu de la dix-septième annuité de la revue „Filosofska Mis'”, 157—159.

XI

Filosofskie Nauki — 1 (1962). W. P. GUGARINOW — Razrabotka filosofskich problem naucznoho komunizma w Programmie KPSS, 3—11. A. M. KOWALEW — Marksistsko-leninskoje uczenije o rukowodiaszczej roli raboczego klasa w Programmie KPSS, 12—23. E. T. ŁUKINA — Puti preodolenija kulturno-bytowych razliczij mieždu gorodom i dierewniej w SSSR, 24—32. P. E. KRAŻIEW — Kommunizm i licznost', 33—40. W. K. BAKSZUTOW — Nrawstwiennoje razwitiije licznosti w kolektiwach kommunističeskogo truda, 41—48. P. A. KLESZCZEWA — Izmienienije profiessjonalnogo obliga sowietskogo raboczego klasa w pieriod razwiernutogo stroitielstwa komunizma, 49—56. A. G. GRIGORIAN, M. N. DIEŁOGRAMMATIK — Idiejnaja niszczeta antikommunističeskoi kritiki nowoi programmy KPSS, 57—67. A. ŻOŻA — W. I. Lenin o razrabotke dialektičeskoi logiki w swiazi s obszczim razwitiem logiki, 68—79. P. P. CZUPIN — Dialektika obszczego i otdielnogo w kategorii „praktyka”, 80—87. A. I. POGORIELYJ — O filozofskom smysle kosmologičeskoi problemy, 88—94. A. M. DIEBORIN — Filosofskie wzglady niemieckiego myslitelja XVIII wieka Georga Forstera, 95—106. A. GIEDE — O marksistskoj trak-

towkie Giegela i jejo rewizjonistskije izwraszczeniije, 107—113. I. K. NOSKOW — Kritika niekotorych sowremiennych bogoslawskich „dokozatielstw” suszczestwowanija boga, 114—121. Naucznyje soobszczeniija i publikacii, 122—139. Diskussii i obsuždienija, 140—159. Kritika i bibliografija, 160—168. Naucznaia žižn', 169—174.

Filosofskie Nauki — 2 (1962). Leninskaja programma woinstwujuszczego materializma w diejstwii. (K 40-letiju wychoda w swiet raboty W. I. Lenina „O znaczenii woinstwujuszczego materializma”), 3—10. A. Żoża — W. I. Lenin o razrabotke dialektičeskoi logiki w swiazi s obszczim razwitiem logiki, 11—21. M. N. Rutkiewicz — Kommunizm i nauka, 22—32. W. A. Kargin, P. W. Kozłow — Materialno-tiechničeskaja baza i nauka o polimierach, 33—41. M. S. Dżunusow — O mieždunarodnom znaczenii opyta niekapitalističeskogo razwitiija narodow Sowietkogo Wostoka, 42—48. G. N. Zatiwachina — Rol pierestrojki szkoły wo wsiestoronnim razwitiu licznosti molođogo sowietskogo raboczego, 49—56. S. I. Popow — Idiejno-političeskoe bonkrotstwo sowremiennogo reformizma, 57—65. W. I. Płotnikow, I. M. Szorochow — Nowyje wiejanija w zarubiežnoj sočiołogii w reszenii woprosa o wzaimootnoszenii licznosti i obszczestwa, 66—75. O. G. Drobnickij — Intuitiwistskoje naprawlenije w sowremiennoj anglo-amierikanskoj burżuaznoj etikie, 76—82. A. M. Kortunow — Elementy obszczennosti obraza w czuwstwiennom poznanii, 83—90. W. A. Bokarijew — O principalnych wozmožnostiach sowierszenstwowanija kibierničeskich ustrojstw 91—97. W. I. Pieredierij — Kritika nieopozitiwistskogo ponimanija predmeta filozofii, 98—105. Naucznyje soobszczeniija i publikacii, 106—121. Diskussii i obsuždienija, 122—139. Kritika i bibliografija, 140—141. Naucznaia žižn', 142—143. Nowyje knigi, 143—147.

XII

The Journal of Aesthetics and Art Criticism, XX,3 (1962). Ackerman J. S. — A Theory of Style, 227—238. ZUCKER W. M. — Reflections on Reflections, 239—250. MODISETTE E. L. — The Legitimation of Modern American Architecture, 251—262. CHRISTOFIDES C. G. — Bachelard's Aesthetics, 263—272. INGARDEN R. — A Marginal Commentary on Aristotle's „Poetics”, 273—286. RAFFA P. — Some Contemporary Italian

Aestheticians, 287—294. BUGG E. G. — A Criticism of Leibniz's Theory of Consonance, 295—300. Cazden N. — Sensory Theories of Musical Consonance, 301—320. PANDEY K. C., WIDMER K. — Letters Pro and Con, 321—322. Reviews, 323—335: Bertram M. — Philosophical Aspects of Culture, (S. C. Pepper). Knights L. C., Cottle B. (ed.) — Metaphor and Symbol, (C. D. Rau). Helton — The Renaissance: a Reconstruction of the Theories and Interpretations of the Age, (S. Howard). Hay D. — The Italian Renaissance. In its historical background, (A. Neumeyer). Tanner R. — La Musique Antique Grecque, (F. R. Levin). Fokine — Memoirs of a Ballet Master; Horst L., Russell C. — Modern Dance Forms in Relation to the Other Modern Arts, (S. J. Cohen). Carpenter R. — Greek Sculpture, (G. K. Piatkowski). Le Comte E. S. — A Milton Dictionary, (H. A. Tyler). Beatty A. — William Wordsworth: His Doctrine and Art in their Historical Relations, (H. E. Hugo). Russel J. — Henry Green: Nine Novels and an Unpacked Bag, (H. E. Hugo). Adolf H. — Visio Pacis. Holy City and Grail, (A. Neumeyer). Books Received, 335—336. Notes and News, 337—338. International News and Correspondence 339—341. The American Society for Aesthetics, 343—355.

XIII

The Journal of Philosophy Vol. LVIII, No 21 (1961). American Philosophical Association Eastern Division. Symposium Papers to be presented at the Fifty-eight Annual Meeting, Atlantic City, N. J., December 27—29, 1961: Symposium: Decision Theory and Its Philosophical Significance: SUPPES P. — The Philosophical Relevance of Decision Theory, 605—614. LEVI I. — Decision Theory and Confirmation, 614—624. Symposium: Phenomenology: GURWITSCH A. — The Problem of Existence in Constitutive Phenomenology, 625—633. LAUER Q. — Questioning the Phenomenologists, 633—641. MAY R. — Phenomenology and the Theory of the Unconscious (abstract), 641. Symposium: Political Obligation and Civil Disobedience (first two papers): WASSERSTROM R. A. — Disobeying the Law, 641—653. BEDAU H. A. — On Civil Disobedience, 653—665. Notes and News, 665—668.

The Journal of Philosophy Vol. LVIII, No 22 (1961). American Philosophical Association Eastern Division. Fifty-eight

Annual Meeting, Atlantic City, N. J., December 27—29, 1961. Symposium: Political Obligation and Civil Disobedience (third paper): BROWN S. M. Jr. — Civil Disobedience, 669—681. Abstracts of Papers to be Read at the Meeting, 681—711. Notes and News, 711. New Books, 711—712.

The Journal of Philosophy Vol. LVIII, No 23 (1961). American Philosophical Association Eastern Division. Fifty-eight Annual Meeting, Atlantic City, N. J., December 27—29, 1961: Symposium (in conjunction with the Association for Symbolic Logic): Modal Logic: ANDERSON A. R., BELNAP N. D. Jr. — Enthymemes, 713—723. HIZ H. — Modalities and Extended Systems, 723—730. Symposium: Justification: ULLIAN J. — Luck, License, & Lingo, 731—739. CHISHOLM R. M. — Evidence as Justification, 739—748. MORGENBESSER S. — A Note on Justification (abstract), 748—750. Program of the Meetings, 750—755.

The Journal of Philosophy Vol. LVIII, No 24 (1961). FINDLAY J. N. — The Methodology of Normative Ethics, 757—765. WAND B. — The Content and Function of Conscience, 765—773. Book Reviews, (773—784): Cohen J. L. — The Principles of World Citizenship; Schiffer W. — The Legal Community of Mankind, (C. J. Friedrich). Ross R., van der Haag E. — The Fabric of Society, (S. E. Gluck). Haezrahi P. — The Contemplative Activity, (I. Jenkins). Baumgarten A. G. — Reflections on Poetry, translated by Karl Aschenbrenner and William B. Holther, (M. C. Nahm). Childs J. L. — American Pragmatism and Education, an Interpretation and Criticism, (J. L. Blau).

The Journal of Philosophy Vol. LVIII, No 25 (1961). BIGGER Ch. — Speculative Demonstration, 785—797. Book Reviews, (797—812): Rapoport A. — Operational Philosophy, (J. Hospers). Tomlin E. W. F. — Living and Knowing, (G. A. Shrader). Papanoutsos E. P. — Gnosiology, (J. P. Anton). Wilson A. M. — Diderot: The Testing Years, (J. R. Loy). Notes and News, 812.

The Journal of Philosophy Vol. LVIII, No 26 (1961). SHAFFER J. — Could Mental States Be Brain Processes, 813—823. Book Reviews, (823—829): Leclerc I. — The Relevance of Whitehead, (G. L. Kline). Wynn R. B. — American Philosophy, (J. L. Blau). Gabriel R. H. — The Course of American Democratic Thought,

(J. L. Blau). Serouya H. — La Kabbale, (J. L. Blau). New Books, 829—833. Index to Volume LVIII, 833—840.

The Journal of Philosophy. Vol. LIX No 1 (1962). ALSTON W. P. — Ziff's Semantic Analysis, 5—21. LINSKY L. — The Incommunicability of content, 21—23. FISHER M. — On a So-called Paradox of Obligation, 23—26. Notes and News, 26—28.

The Journal of Philosophy. Vol. LIX No 2 (1961). SELLARS W. — Truth and „Correspondence”, 29—55. Notes and News, 56.

The Journal of Philosophy Vol. LIX No 3 (1962). LANDESMAN Ch. — Philosophical Problems of Memory, 57—65. THALBERG I. — False Pleasures, 65—74. Book Review: Boese H (ed.) — Procli Diadochi Tria Opuscula, (P. O. Kristeller). KURTZ P. W. — Letter to the Editor, 78—79. Notes and News, 79—80. New Books, 80—84.

The Journal of Philosophy Vol. LIX No 4 (1962). GOLDING M. P. — Causation in the Law, 85—94. Comments and Criticism: SEVERENS R. — Psychological Contexts, 95—100. DRAY W. — Professor Child on Neo-Positivism and History, 100—106. WACKER J. — Ethics and Ethics and the Moral Life, 106—109. Book Review: Cohen F. S. — The Legal Conscience, (E. N. Garlan), 109—110. New Paperback Reprints and Antologies, 110—112.

The Journal of Philosophy Vol. LIX No 5 (1962). BUNGE M. — The Complexity of Simplicity, 113—134. Book Reviews: Stace W. T. (ed.) — The Teachings of the Mystics, (J. Hick), 135—136. Rossi M. M. — A Plea for Man, (J. Taubes), 136—137. Henle P. and associates — Language, Thought, and Culture, (W. R. Dennes), 137—140.

XIV

Logique et Analyse 15—16 (1961). JÖRGENSEN J. — Some Remarks concerning Statements, Truth-Values, and Categories of Predicates, 125—137. POLIFERNO M. J. — Decision Algorithms for Some Functional Calculi with Modality, 138—153. FISHER M. — A Logical Theory of Commanding, 154—169. GOCHET P. — La théorie de l'interprétation chez Kecskemeti, 170—191. Les ac-

tivités du Centre de Recherches de Logique en 1960, 192—196.

XV

Mind Vol. LXXI, No 282 (1962). VENDOR Z. — Each and Every, Any and All, 145—160. GRIFFITHS A. Ph., PETERS R. S. — The Autonomy of Prudence, 161—181. GALLOP D. — One Being Determined, 181—196. SPRIGGE T. — Internal and External Properties, 197—212. TAYLOR P. W. — Prescribing and Evaluating, 213—230. Discussions: FISHER M. — A System of Deontic-Alethic Modal Logic, 231—236. DOWNIE R. S. — Knowing and Understanding, 237—241. KAUFMAN A. S. — Professor Berlin on „Negative Freedom”, 241—243. OWENS J. — Aquinas on Infinite Regress, 244—246. SCHEER R. — Professor Ambrose on Proof, 247—248. KOLENDA K. — Mrs Nicholson on Science and Morality, 249—250. EWING A. C. — G. E. Moore, 251. BROAD C. D. — Wittgenstein and the Vienna Circle, 251. Critical Notices: Shwayder D. S. — *Modality of Referring and the Problem of Universals*, (P. F. Strawson), 252—262. Passmore J. — *A Hundred Years of Philosophy*, (A. Quinton), 262—270. New Books, 271—288: Gibson Q. — *The Logic of Social Enquiry*, (A. M. MacIver). Levi A. W. — *Philosophy and the Modern World*, (A. M. MacIver). Munn A. M. — *Free Will and Determinism*, (R. Harré). Findlay S. — *Immortal Longings*, (J. Wheatley). La Mettrie — *L'Homme Machine*, (D. O. Thomas). Von Leyden W. — *Remembering*, (M. Deutscher). Weiss P. — *The World of Art*, (D. Pole). Toulmin S., Goodfield J. — *The Fabric of the Heavens*, (R. S. Downie). Friedrich L. W. — *The Nature of Physical Knowledge*, (R. D. Bradley). Popkin R. H. — *The History of Scepticism from Erasmus to Descartes*, (M. Kneale). Notes, 288.

XVI

La Pensée No 99 (1961). Cogniot G. — *La crise de Berlin*, 3—26. NESMEIANOV A. N. — *Les voies de la science*, 27—35. VIGIER J. P. — *Théorie des niveaux et dialectique de la nature*, 36—48. BOITEAU P. — *Concentration capitaliste dans l'agriculture et recherche agronomique*, 49—60. ROUX J. — *L'influence de la médecine arabe médiévale sur la médecine moderne*, 61—74. RUBEN W. — *L'origine de la pensée rationnelle dans l'Inde*, 75—86. Chroniques:

La pensée de Montesquieu n'est-elle pas méconnue?, 87—97. BENOT Y. — Diderot épistolier. De ses lettres à ses livres, 98—105. BOITEAU P. — „L'origine de l'homme”, 106—109. KAHANE E. — L'embarras des spiritualistes face à la science, 110—114. TERSEN E. — „Ceux de Châteaubriant”, 115—117. Les travaux et les jours: Les dépenses d'armements aux Etats-Unis d'Amérique. — La main-d'oeuvre participant aux activités militaires. — Les investissements américains en Europe. — Sur une histoire de la Commune de Paris publiée à Moscou. — M. V. Keldyche, président de l'Académie des Sciences de l'URSS. — Niels Bohr à Moscou. — Le passé du général Speidel, 118—122. Les Revues: *Marxism Today* (Janvier-Juin 1961) par Paul Meier, 122—125. Les Livres, 126—155: *Marxisme*: Engels F. — La Situation de la Classe Laborieuse en Angleterre, (P. Meier). Philosophie: Descartes—Correspondance, (L. Prenant). Religion: Lanternari V. — *Movimenti religiosi di libertà e di salvezza dei popoli oppressi*, (J. Chesneaux). Politique: Rovin J. — Une idée neuve: la démocratie, (J. Dautry). Lacouture J. — Cinq hommes et la France, (J. Dautry). Syndicalisme: Delon P. — Le Syndicalisme chrétien en France, (J. Dautry). Rioux L. — Où en est le Syndicalisme?, (J. Dautry). Sciences: Cuny H. — Les déserts dans le monde, (L. Angelergues). Leef S. et V. — *Health and Humanity*, (P. Boiteau). Histoire: Bayet A. — Histoire de la libre pensée, (G. Cogniot). Tsuzuki Ch. — H. M. Hyndman and British Socialism, (P. Meier). Strange M. — La Révolution française et la société russe, (G. Besse). Chambaz J., Willard Cl. — Le Front populaire et quelques aspects du fascisme en France en 1934. (G. Lemarchand). Guichonnet P. — L'unité italienne, (J. Bouvier). Siegfried A. — Itinéraires de contagions, épidémies et idéologies, (H. Dubief). Alméras Ch. — La révolte des Camisards, (H. Dubief). Litterature: Johansson J. V. — Sur la correspondance littéraire secrète, (Y. Benot). Francouzka littérature, (J. Varloot). Baudelaire Ch. — Critique littéraire et musicale, (M. Cornu). Livres reçus, 156.

La Pensée No 100 (1961). WALLON H. — Témoignage, 3—6. COGNIOT G. — Le XXIIe Congrès de la culture, 7—17. ALEXEIEV I. S. — Deux exposés de Niels Bohr à Moscou, 18—23. Cornu A. — Karl Marx à Paris (Octobre 1843 — Février 1845), 24—42. BRUHAT J. — Un retour aux sources: colonialisme et anti-

colonialisme au temps de Robespierre, 43—56. BOUVIER J. — A propos des origines de l'impérialisme: L'installation des groupes financiers au Moyen-Orient (1860—1882), 57—68. UBERSFELD A. — Armand Salacrou: Un théâtre du scandale, 69—81. CARNU M. Le cas Ledoux, 82—90. Chroniques: HAUDRICOURT A. — Le „bon sauvage” à l'aube du siècle des lumières, 91—95. MAZAURIC Cl. — La correspondance de Babeuf, 96—101. Le NY J. F. — La systématisation dans les sciences humaines, 102—106. MEIER P. — L'utopie de William Morris, 107—111. BADIA G. — Bernstein et le révisionisme, 112—115. Les travaux et les jours: L'Universel anniversaire de Pablo Picasso, par J. Dautry, 116—118. A propos du néocolonialisme. — La Grèce martyrisée. — Jaurès et l'affaire Durand, 118—122. Les livres, 123—147: Histoire: Shirer W. L. — *Le Troisième Reich* dès origines à la chute, (G. Badia). Bloch R., Cousin J. — Rome et son destin, (Ch Parain). Niane D. T., Suret-Canales J. — Histoire de l'Afrique occidentale, (J. Bruhat). Gernet J. — La vie quotidienne en Chine à la veille de l'invasion mongole. (A. G. Haudricourt). Economie: Barjonet A. — Qu'est-ce que la paupérisation?, (M. Bouvier-Ajam). Elgozy G. — L'Europe des Européens, (M. Bouvier-Ajam). Piatier A. — Statistique et observation économique, (M. Bouvier-Ajam). Aaronovitch S. — *The Ruling Class. A Study of British Finance Capital*, (P. Meier). Brown A. — *Profits, Wages and Wealth*, (L. C.). Joye P. — Les trusts en Belgique. La concentration capitaliste, (L. C.). Nicolas Y. — Le nouveau régime de l'expropriation. (M. C.). Politique: Lénine — *Oeuvres*, Tomes 22 et 27, (J. Bruhat). Gache P., Mercier R. — L'Allemagne et l'Afrique (J. Bruhat). Egretaud M. — Réalité de la nation algérienne, (J. Bruhat). Burns E. — *Right-Wing Labour. Its Theory and Practice*, (P. Meier). Togliatti P. — Le parti communiste italien, (J. Dautry). Arts: Fischer E. — *Von der Notwendigkeit der Kunst*, (J. P. Hammer). Littérature: Hugo V. — Les Châtiments, (M. Cornu). Gorki M. — *En gagnant mon pain*. Mes Universités, (M. C.). Cusack D. — *Vague de chaleur à Berlin*. (M. A. Clastres). Sociologie: Le Guillant L. — Jeunes „difficiles” ou temps difficiles?, (R. Angelergues). Philosophie: Boulter-Fraissinet J. — La Philosophie indienne, (M. Dambuyant). Grenier J. — Absolu et choix, (M. Dambuyant). Bross I. D. J. — Prévion et décisions rationnelles, (Le Ny). Rony J. A. — Les Passions, (Le Ny).

Livres reçus, 148. Table des matières de l'année 1961, 149—155.

XVII

The Philosophical Review Vol. LXX, No 4 (1961). DRETSKE F. I. — Particulars and the Relational Theory of Time, 447—469. SLAKEY T. J. — Aristotle on Sense Perception 470—484. SCHLESINGER G. — Dynamic Simplicity, 485—499. TEICHMANN J. — Propositions, 500—517. Discussion: LOCKE D. — Strawson's Auditory Universe, 518—532. ENGEL S. M. — Hobbes' „Table of Absurdity", 533—543. SMALL K. — Professor Goodman's Puzzle, 544—552. Book Reviews, 553—563: Beth E. W. — The Foundations of Mathematics, (Ch. Parsons). Gillispie Ch. C. — The Edge of Objectivity: An Essay in the History of Scientific Ideas, (S. Toulmin). Beck. L. W. — Commentary on Kant's Critique of Practical Reason, (A. R. C. Duncan). Tuveson E. L. — The Imagination as a Means of Grace, (A. C. Baier). Books Received, 564—570.

The Philosophical Review Vol. LXXI, No 1 (1962). HINTIKKA J. — *Cogito, Ergo Sum*: Inference or Performance?, 3—32. BROWN S. M. Jr. — Has Kant a Philosophy of Law?, 33—48. GINET C. — Can the Will be Caused?, 49—55. TAYLOR R. — Fatalism, 56—66. Discussion: CAVELL S. — The Availability of Wittgenstein's Later Philosophy, 67—93. DRETSKE F. I. — Moving Backward in Time, 94—98. Book Reviews, 99—126: Reichenbach H. — The Direction of Time, (H. Mehlberg). Adams E. M. — Ethical Naturalism and the Modern World-View, (B. J. Diggs). Wolin Sh. S. — Politics and Vision: Continuity and Innovation in Western Political Thought, (S. I. Benn). Rang M. — Rousseaus Lehre vom Menschen, (H. Dieckmann). MacIntyre A. C. — Difficulties in Christian Belief, and Martin C. B. — Religious Belief, (A. Donagan). Kahn Ch. H. — Anaximander and the Origins of Greek Cosmology (R. E. Allen). Jammer M. — Concepts of Force: A Study in the Foundations of Dynamics, (P. Suppes). Clagett M. — The Science of Mechanics in the Middle Ages, (J. E. Murdoch). Books Received, 127—135. Note, 136.

The Philosophical Review Vol. LXXI, No 2 (1962). LEMMON E. J. — Moral Dilemmas, 139—158. PECK A. L. — Plato versus Parmenides, 159—184. MISHALANI J. K. — Thought and Object,

185—201. Discussion: YOST R. M. Jr. — Professor Price on Perceptual Illusion, 202—217. GRÜNBAUM A. — Whitehead's Philosophy of Science, 218—229. SINISI V. F. — Nominalism and Common Names, 230—235. ACKERMANN R. — Some Remarks on Kyburg's Modest Proposal, 236—240. EVANS Ch. — Timeless Truth, 241—242. Book Reviews, 243—271: Ziff P. — Semantic Analysis, (V. C. Aldrich). Körner S. — The Philosophy of Mathematics, (A. R. Turquette). Gellner E. — Words and Things: A Critical Account of Linguistic Philosophy and a Study in Ideology, (W. Doney). Müller G. M. — Hegel: Denkgeschichte eines Lebendigen, (E. L. Fackenheim). Friedländer P. — Platon. Vol III: Die platonischen Schriften, Zweite und Dritte Periode, (J. L. Ackrill). Aqvist L. — The Moral Philosophy of Richard Price, (B. Peach). Gilbert N. W. — Renaissance Concepts of Method, (E. F. Rice, Jr.). Martin R. M. — The Notion of Analytic Truth, (S. Bromberger). Yolton I. W. — The Philosophy of Science of A. S. Eddington, (M. Black). Bernays P. Fraenkel A. A. — Axiomatic Set Theory. Fraenkel A. A., Bar-Hillel Y. — Foundations of Set Theory, (P. Suppes). Cox R. H. — Locke on War and Peace, (J. W. Yolton). Books Received, 272—280. Note, 281.

XVIII

Philosophy and Phenomenological Research Vol. XXII, No 3 (1962). BEARDSLEY M. C. — The Metaphorical Twist, 293—307. SRZEDNICKI J. T. J. — Remarks Concerning the Interpretation of the Philosophy of Franz Brentano, 308—316. KRIKORIAN Y. H. — The Publicity of Mind, 317—325. MYERS Ch. M. — Inexplicable Analogies, 326—333. ZIMMERMAN M. — The Status of the Verifiability Principle, 334—343. CHUDHURY P. J. — Newton and Hypothesis, 344—353. Mac ARMSTRONG A. — Philosophy and Common Sense, 354—359. EVANS D. L. — The Difference Between Getting Truth and Getting Wise, 360—365. Discussions: CASTAÑEDA H. N. — Baier's Justification of the Rules of Reason, 366—373. SURESH — Private Language and Sense Statements, 374—379. SCARROW D. S. — Bradley's Influence Upon Modern Logic, 380—382. TURBAYNE C. M. — Berkeley's Two Concepts of Mind (Part II), 383—386. THALBERG I. — Natural Expressions of Emotion, 387—392. HOROSZ W. — Idioms, Old and New, of Contemporary

Religious Thought, 393—404. ADELMANN F. J. — The Root of Existence, 405—408. SCHRAG C. O. — John Wild on Contemporary Philosophy, 409—411. WILD J. — Reply to Father Adelman and Professor Schrag, 412—415. Reviews, 416—442: Nagel E. — The Structure of Science, (R. Abelson). Mayer Ch. L. — Sensation: The Origin of Life, (D. Riepe). Wolf K. H. (ed.) — Emile Durkheim, 1858—1917: A Collection of Essays, with Translations and a Bibliography, (I. L. Horowitz). Scheler M. — On the Eternal in Man, (McGill V. J.). Kahn Ch. H. — Anaximander and the Origins of Greek Cosmology, (I. Block). Beck L. W. — Six Secular Philosophers, (D. S. Robinson). Sebeok T. A. (ed.) — Style in Language, (J. Kaminsky). Sherburne D. W. — A Whiteheadian Aesthetic. Lecerf I. — The Relevance of Whitehead, (W. H. Reither). Milmed B. K. — Kant and Current Philosophical Issues, (L. W. Beck). Witt-Hansen J. — Historical Materialism. The Method, the Theories, (D. C. Hodges). Hill T. E. — Contemporary Theories of Knowledge, (E. A. Hacker). Greenwood D. — The Nature of Science, (E. A. Hacker). Van Breda H. L., Taminaux J. (ed.) — Husserl et la Pensée Moderne-Husserl und das Denken der Neuzeit, (S. L. Hart). Vallin G. — Être et individualité, Éléments pour une phénoménologie de l'homme moderne, (J. M. Edie). Rougier L. — La Métaphysique et le Langage; Gonseth F. (ed.) — La Métaphysique et L'Ouverture à L'Expérience, (Ph. P. Hallie). Pucelle J. — Le Temps; Pucelle J. — Le Règne des fins, (A. P. Dobseavage). Le Roy E. — La pensée mathématique pure, (H. Leblanc). Freund E. — Die Existenz-philosophie Franz Rosenzweigs. Ein Beitrag zur Analyse seines Werkes „Der Stern der Erlösung“, (W. Schwarz). Wisser R. — Sinn und Sein — ein philosophisches Symposium, (S. L. Hart). Guzzo A. — Il Parlare, (J. Grassi). Maynez E. G. — Lógica del concepto juridico, (P. Romanell). Hartman R. S. — La Estructura del Valor, (J. D. Dutton). Notes and News, 443. Recent Publications, 443—447.

XIX

Revue de Métaphysique et de Morale No 4 (1961). GILSON E. — De la connaissance du principe, 373—397. PEIRCE C. S. — Deux lettres de Charles S. Peirce à Lady Welby sur la phanéroscopie et la séméiologie, 398—423. MEHL R. — La relation maître-disciple, 424—435. Études critiques: WAHL J. — Le problème du

Temps chez Nietzsche, 436—456. Témoignages: PONCEAU A. — Le sens de l'existence du monde, „Carnets intimes“, année 1939, 457—462. HONNAY L. — Il faut détruire les tours, 463—468. Voix des poètes: CARNER J. — Nabi, 469—476. UNGARETTI G. — Choeurs descriptifs d'états d'âme de Didon, 477—482. Notes critiques, 483—500: Heidegger M. — Qu'appelle-t-on penser? — Moreau J. — L'horizon des esprits (Essai critique sur la phénoménologie de la perception). — Vallin G. — La Perspective métaphysique. — Vallin G. — Être et Individualité. — Clavelin M. — Le problème du continu et les paradoxes de l'infini chez Galilée. — Russier J. — Sagesse cartésienne et religion. — Delesalle J. — Liberté et Valeur. Introduction à l'étude scientifique du rire, phénomène humain. — Rivero E. — Il Pensiero di Bertrand Russell. Esposizione Storicocritica. — Scritti in onore di Luigi Stefanini — Spirito U. — Inizio di una Nuova Epoca. — Viscidi F. — Ricerche sull'uomo come essere unitario. — Laporta R. L. — La libertà nel pensiero di Vincenzo Cuoco. — Laeng M. — Kerschensteiner et F. W. Foerster. — d'Hautefeuille — La lumière sans ombre. Brun J. — Les conquêtes de l'homme et la séparation ontologique. — Axelos K. — Marx, penseur de la technique, De l'aliénation de l'homme à la conquête du monde. — Il problema della memittizzazione (Atti del Convegno indetto dal Centro internazionale di Studi Umanistici e dall' Istituto di Studi Filosofici). Ayer A. J. — Logical positivism. Ingarden R. — Das literarische Kunstwerk. Hall G. W. — Philosophical systems. A categorial analysis. — Bibliographie, 501—506. Revue de Métaphysique et de Morale, année 1961. Table des auteurs, 507. Table des articles, 508. Table des notes critiques, 509—510. Informations, 511—512.

XX

Revue Philosophique No 1 (1962). MOSSÉ Cl. — Un aspect de la crise de la cité grecque au IVe siècle La recrudescence de la tyrannie, 1—20. De MAGALHAES-VILHENA — Bacon et l'Antiquité, 21—35. NADOR G. — Métaphores de chemins et de labyrinthes chez Descartes, 37—51. Revue critique: GANDILLAC M. de — Mythe et allégorie (suite), 53—67. Notes et documents: SCHUHL P. M. — De l'instant propice, 69—72. TROUILLARD J. — Les notes de Ravaisson sur Proclus, 73—75. RAMNOUX C. — Études présocratiques, 76—89. CHA-

STAING M. — Saint Augustin et le problème de la connaissance d'autrui, 90—102. In memoriam: de GANDILLAC M. — Maurice Merleau-Ponty (1908—1961), 102—106. BAYER R. — Merleau-Ponty et l'existentialisme, 107—117. Analyses et comptes rendus, 119—144: Erasme une nouvelle collection de classiques latins, (P. M. S.). Delcourt M. — Oreste et Alceon. Étude sur la projection légendaire du matricide en Grèce, (P. M. S.). Parménide — Testimonianze e frammenti, (J. Brunschwig). Jeannière A. — La pensée d'Héraclite d'Éphèse, (J. Brunschwig). Galli G. — Socrate ed alcuni dialoghi platonici, (É. Namer). Vanhoutte M. — La notion de liberté dans le „Gorgias” de Platon, (P. Aubenque). Weil R. — „L'archéologie” de Platon, (P. M. Schuhl). Runner H. E. — The Development of Aristotle illustrated from the earliest books of the Physics, (L. Bourgey). Viano C. A. — Le logica di Aristotele, (P. Aubenque). Gauthier R. A. — La morale d'Aristote, (J. Brunschwig). Brun J. — L'épicurisme, (J. Brunschwig). Lévéque P. — Aurea catena Homeri, (P. Aubenque). Ficin M. — Commentaire sur „le Banquet” de Platon, (P. H. Michel). Garin E. — Studi sul platonismo medievale, (É. Namer).

Revue Philosophique No 2 (1962).

PLANTEFOL L., PRÉVOST A. M. — La notion d'étamine à travers ses diverses dénominations, 145—172. ABELOOS M. — La conception scientifique de l'évolution biologique, 173—186. CAHN Th. — Modèles électroniques et fonctionnement de l'organisme, 187—195. RUYER R. — Les informations de présence, 197—218. DELAVENAY E. — Machines à traduire, mécanismes et contenu de la pensée, 219—238. RUSSO F. — Pour une intelligence nouvelle de la technique, 239—248. MOLES A. — Machinisme et philosophie. Quelques thèmes philosophiques récents de l'évolution machiniste, 249—260. Notes et documents: BOULIGAND G. — La pensée heuristique actuelle, 261—267. WEILL A. R. — Chimie et biochimie du cosmos, 268—269. Colloques et congrès: SCHUHL P. M. — Le jubilé scientifique de M. G. Bouligand. — Colloques de la Mairie du Panthéon, 270—273. PLANTEFOL L. — Le troisième centenaire de la naissance de Vallisneri, 273—274. Analyses et comptes rendus, 275—278: Hadamard J. — Essai sur la psychologie de l'invention dans le domaine mathématique. — Fraenkel A. — Mengenlehre und Logik. — Hoenen P. — De noetica geometriae ori-

gine theoriae cognitionis. — Piaget J. et divers. — Études d'épistémologie génétique. — Martin R. M. — The notion of analytic truth, — Césari P. — La valeur de la connaissance scientifique. — Issmann S. — Le problèmes de l'induction. — Informations, 279—282. Correspondance: Lettres du professeur Morpurgo Tagliabue et de M. B. Teyssède, 283—285. Notices nécrologiques: Gaston Berger. Louis Foucher (1882—1961), 286—288.

XXI

Rivista di Filosofia Neo-Scolastica Anno LIV. Fasc. I. (1962). SEVERINO E. — Empirismo, prassi e alcuni moventi dell'antiteoreticismo della filosofia contemporanea, 1—17. VANNI ROVIGHI S. — La fenomenologia della sensazione in S. Agostino, 18—32. RUSCONI G. E. — La critica sociologica di Theodor W. Adorno, 33—58. Note e discussioni: MONDIN B. — A proposito della definizione dell'ente come essere, 59—66. BERTI E. — Il concetto di ente come essere ed Aristotele, 66—69. BAUSOLA A. — Gli studi leibniziani in Italia nell'ultimo quarantennio, 69—99. Cronaca delle Facoltà di Lettere e Filosofia e di Magistero-Anno accademico 1961—62, 99—106. Notiziario: Congressi e Società filosofiche — Riviste e pubblicazioni — Onorificenze e nomine — VI Premio in filosofia „Convegni di Gallarate” — 1963, 107—110. Analisi d'opere: Schlesinger R. — Marx ieri e oggi, (V. Melchiorre). Dupuy M. — La philosophie de Max Scheler. — Idem: La philosophie de la Religion chez Max Scheler, (G. Ferretti). Di Vona P. — Studi sull'Ontologia di Spinoza, (C. Arata). Prini P. — Discorso e situazione, (G. Penati). The Dignity of Science, (G. Penati). Riondato E. — Storia e metafisica nel pensiero di Aristotele, (A. Bonetti). Annunzi Bibliografici, 123—126: Somigliana A. — Monismo indiano e monismo greco nei frammenti di Eraclito. — Manasse E. M. — Bücher über Plato: I. Werke in deutscher Sprache, II. Werke in englischer Sprache. — Leclercq D. J., Vandenbroucke D. F., Bouyer L. — La spiritualité du Moyen Âge. — Caramella S. — Metafisica vichiana. — Negri A. — L'etica kantiana e la storia. — Negri A. — La presenza di Hegel. — Gouhier H. — Bergson et le Christ des Évangiles. — Sciacca M. F. — Dall'attualismo allo spiritualismo critico. — Bo, Bobbio, Garin, Jemolo, Spirito — Prospettive di cultura. Libri ricevuti, 127—128.

XXII

Science & Society Vol. XXVI, No 1 (1962). WERTHEIM W. F. — Nationalism and Leadership in Asia, 1—14. ASPIZ H. — Lecky's Influence on Mark Twain, 15—25. DAVIS H. B. — Imperialism and Labor: An Analysis of Marxian Views, 26—45. ALT P., SCHNEIDER M. — West Germany's „Economic Miracle”, 46—57. Review Article: JONES M. — Scientists in Government, 58—63. Communications: PERLO V., SCHLESINGER R. — Soviet Trade Unions and Economic Growth: A Discussion, 64—70. Book Reviews: Grossman G. (ed.) — Value and Plan: Economic Calculation and Organization in Eastern Europe; Erlich A. — The Soviet Industrialization Debate, 1924—1928, (M. Dobb), 71—74. Einaudi M. — The Roosevelt Revolution; McCoy D. R. — Angry Voices: Left-of-Center Politics in the New Deal Era, (H. O'Connor), 74—77. Mills C. W. (ed.) — Images of Man: The Classic Tradition in Sociological Thinking, (D. C. Hodges), 77—81. Nicholls W. H. — Southern Tradition and Regional Progress, (E. F. Patterson), 81—83. Strachey J. — The End of Empire, (A. Eventzky), 83—85. Barnett A. D. — Communist China and Asia: Challenge to American Policy; Shao-chuan Leng — Japan and Communist China, (L. G. Churchward), 86—90. Sheehan D., Syrett H. C. (ed) — Essays in American Historiography: Papers Presented in Honor of Allan Nevins, (Ch. Macarthur Destler), 90—91. Myrdal G. — Beyond the Welfare State, (J. Blake), 91—95. Smith T. C. — The Agrarian Origins of Modern Japan, (K. Taira), 96—100. Bry G. — Wages in Germany, 1871—1945, (J. Kuczynski), 100—103. Wilkinson J. R. — Politics and Trade Policy, (P. Mattick), 103—106. Michal J. M. — Central Planning in Czechoslovakia: Organization for Growth in a Mature Economy (G. S. Wheeler), 106—109. Thomas H. (ed) — The Establishment, (B. Simon), 109—112. Baumer F. L. — Religion and the Rise of Scepticism, (M. Espinasse), 112—114. Aptheker H. — The Colonial Era; Aptheker H. — The American Revolution, 1763—1783, (E. P. Douglass), 114—118. Gottlieb M. — The German Peace Settlement and the Berlin Crisis, (R. G. Colodny), 118—120. Kahn Ch. H. — Anaximander and the Origins of Greek Cosmology, (B. Farrington), 120—122. Baritz L. — The Servants of Power: A History of the Use of Social Science in American Industry, (C. Kramer), 122—125. Book Notes 126—128.

XXIII

Woprosy Filozofii Nr 2 (1962). M. G. ŻURAWKOW — XXII sjezd KPSS i niekatoryje woprosy etyki, 3—14. M. S. DŻUNUSOW — O zakonomiornostiach niekapitalistycznego puti razwytija otstałych stran k socjalizmu, 15—24. J. P. BOCZAROW, W. I. RABINOWICZ — Stroitelstwo komunizma i problemy razwytija naszych gorodow, 25—36. B. W. KUKARKIN — Niekatoryje mietodologiczeskije problemy sowremionnoj astronomii, 37—45. N. T. ABRAMOWA — O sootnoszenii czasti i celogo w strojenii matierii, 46—56. D. I. SZCZERBAKOW — M. W. Łomonosow i sowremionnaja nauka, 57—64. B. M. KIEDROW — M. W. Łomonosow i atomistika, 65—76. I. W. KUZNIECOW — Nauczny mietod M. W. Łomonosowa, 77—85. S. F. KIECZEKJAN — Mietodologiczeskije woprosy istorii politiczeskich uczenij, 86—98. L. O. REZNIKOW — Nieopozitiwistskaja gnoseologija i znakovaja teorija jazyka, 99—109. Diskussi i obsużdienija, 110—120. Dla izuczajuszczich filozofiju, 121—144. Naucznaja żizń, 145—159. Kritika i bibliografija, 160—183. Reziume na anglijskom jazykie, 184—186.

Woprosy Filozofii Nr 3 (1962). Pieredowaja — Istoriczeskij dokument woistwujuszczego matierializma, 3—13. P. N. FIEDOSIEJEW — XXII sjezd i zadaczi nauczno-issledowatielskoj raboty w oblasti filozofii, 14—30. E. G. BAŁA-GUSZKIN — Stroitelstwo komunizma i razwytije bracno-siemiejnych odnoszenij, 31—38. A. A. FRENKIN — Wsiestoronnije razwytije licznosti i woprosy fiziczeskogo wospitanija, 39—49. E. N. MITROCHIN — Ateistyczeskije wospitanije i mietodologija issledowanija religioznych pierieżitkow, 50—61. P. P. MASŁOW — Modelirowanije w socjologiczeskich issledowanijach, 62—78. W. S. KAZAKOWCEW — Kibiernietika i niekatoryje woprosy wzaimoswiazii nauk, 79—93. SIDNEJ FINKELSTAJN — Socjalnyj smysł pragmaticzeskoj estietiki Dżui, 94—108. E. A. ARAB-OGŁY — Swietoprestawlenija w kosmosie, 109—119. Diskussji i obsużdienija, 120—136. Kratkije zamietki i pisma, 137. Dla izuczajuszczich filozofiju, 138—147. Naucznaja żizń, 148—151. Kritika i bibliografija, 152—179. Nowaja literatura, 180—184. Reziume na anglijskom jazykie, 185—186.

Woprosy Filozofii Nr 4 (1962). Pieredowaja — Ważnyj szag w sozdaniu matierialno-tiechniczeskoi bazy kommuni-

zma, 3—11. F. N. OLESZUK — Ateistickieskoje zawieszczanije W. I. Lenina, 12—23. D. I. DUBROWSKIJ — K woprosu o kritike W. I. Leninym pragmatizma, 24—31. L. B. ITIELSON — Kibiernietika i woprosy psichologii tipa, 32—46. B. W. OKSIUZOW — Poworot A. I. Giercena k I Intiernacjonatu, 47—55. P. J. MIROTNICZENKO — Obszczestwienno-politickieskoje znaczenije filosofskich rabot A. I. Giercena, 56—60. T. S. KUDRIAWCEWA — O konspiektie D. I. Mendelejewa 5-go i 6-go „Pisem ob izuczenii prirody” Giercena, 61—62. K. M. BORISOW — A. I. Giercen i D. I. Mendelejew, 63—69. A. T. PAWLOW — O nowych pismach A. I. Giercena, 70—72. P. P. GAJDIENKO — Filosofija istorii M. Hiejdieggiera i sud’by burżuaznogo romantizma, 73—84. L. N. WIELIKOWICZ — Nowaja socjalnaja programma Watikana, 85—96. Dla izuczajuszczich filozofiju, 97—126. Naucznaja žizn’, 127—165. Kritika i bibliografija, 166—182. Reziume na anglijskom jazykie, 183—185.

Woprosy Filosofii Nr 5 (1962). A. P. BIELIK — Estietika i kommunisticze-

skeje wospitanije, 3—13. W. S. NAJDIE-NOW — Princip materialnoj zaintierosownosti — princip stroitelstwa komunizma, 14—22. N. A. TROFIMOW — O pierspiektiwach razwitija morali i prawa w ich wzaimnom odnoszenii, 23—29. J. A. KRONROD — Niekotoryje mietodologičeskie woprosy politickieskoj ekonomii, 30—43. B. M. KIEDROW — Filosofija kak obszczaja nauka, 44—58. W. S. TIUCHTIN — O suszcznosti otroženija, 59—71. N. F. OWCZINNIKOW — O klasifikacii principow sochranienija, 72—83. I. S. SZAPIRO — O kwantowanii prostranstwa i wremieni w teoriii „elementarnych” czastic, 84—92. SIDNEJ FINKELSTAJN — Socjalnyj smysl pragmatickieskoj estietiki Džui, 93—105. A. M. USZKOW — Niekotoryje woprosy istorii filosofskoj mysli w Koree epochi feodalizma, 106—115. Naucznyje soobščzenija i publikacii, 116—146. Dla izuczajuszczich filozofiju, 136—146. Naucznaja žizn’, 147—156. Kritika i bibliografija, 157—183. Reziume na anglijskom jazykie, 184—186.

Zapiski bibliograficzne

a) Prace polskie i przekłady na język polski

(zestawił H. Moese)

Skróty:

AK = Ateneum Kapłańskie, Włocławek. ArchHFMSp = Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej, Warszawa. Arg = Argumenty, Warszawa. AUMCS = = Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin. BiKlFi = Biblioteka Klasyków Filozofii, Warszawa. ColTh = Collectanea Theologica, Warszawa. Cz = = Czytelnik, Warszawa. DzL = Dziennik Literacki, Kraków. Euh = Euhemer, Warszawa. GIN = Głos Nauczycielski, Warszawa. HD = Homo Dei, Kraków. Kier = = Kierunki, Warszawa. KsiW — Książka i Wiedza, Warszawa. KUL = Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. KwH = Kwartalnik Historyczny, Warszawa. KwHNT = Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, Warszawa. KwPe = = Kwartalnik Pedagogiczny, Warszawa. KuSp = Kultura i Społeczeństwo, Warszawa. L = Lublin. Ł = Łódź. ŁTN = Łódzkie Towarzystwo Naukowe. Mea = = Meander, Warszawa. MON = Ministerstwo Obrony Narodowej. NaP = Nauka Polska, Warszawa. NDr = Nowe Drogi, Warszawa. NKs = Nasza Księgarnia, Warszawa. NKu = Nowa Kultura, Warszawa. NLWyd = Nowiny Literackie i Wydawnicze, Warszawa. NSzk = Nowa Szkoła, Warszawa. Ossol = Ossolineum, Wrocław. PAN = Polska Akademia Nauk, Warszawa. PaLi = Pamiętnik Literacki, Wrocław. Per = Perspektywy, Katowice. PiP = Państwo i Prawo, Warszawa. PIW = Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa. Pń = Poznań. Pm = Pomorze, Bydgoszcz. Pol = Polityka, Warszawa. Polem = Polemika. Pro = Problemy, Warszawa. PrZH = = Przegląd Historyczny, Warszawa. PrzHu = Przegląd Humanistyczny, Warszawa. Przk = Przegląd Kulturalny, Warszawa. PrzOr = Przegląd Orientalistyczny, Warszawa. PrzPs = Przegląd Psychologiczny, Poznań. PrzSoc = Przegląd Socjologiczny, Łódź. PrzZa = Przegląd Zachodni, Poznań. PSB = Polski Słownik Biograficzny, Kraków. PsWy = Psychologia Wychowawcza, Warszawa. PWN = Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa. PZWL = Państwowe Zakłady Wydawnictw Lekarskich, Warszawa. PZWS = Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa. Rec = Recenzja. RFil = Roczniki Filozoficzne KUL. RHist = Roczniki Historyczne, Poznań. ROr = Rocznik Orientalistyczny, Warszawa. RTe = Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, Warszawa. RuFi = Ruch Filozoficzny, Toruń. RuPE = Ruch Prawniczo-Ekonomiczny, Poznań. SGPS — Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa. SN = Studium Nauczycielskie. SPAN = Sprawozdania Wydziału Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa. SPTPN = Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań. StFi = Studia Filozoficzne, Warszawa. STNT = Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu. StLo = = Studia Logica, Poznań. StSo = Studia Socjologiczne, Warszawa. StMNP = Studia i Materiały Nauki Polskiej, Warszawa. StPs = Studia Psychologiczne, Wrocław. T = Toruń. TNT = Towarzystwo Naukowe w Toruniu. TP = Tygodnik Powszechny, Kraków. TrLu = Trybuna Ludu, Warszawa. TrLi = Trybuna Literacka, Warszawa. TrWo = Trybuna Wolności, Warszawa. Tw = Twórczość, Kraków. TWP = Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, Warszawa. WAP = Wojskowa Akademia Polityczna, Warszawa. WLit = Wydawnictwo Literackie, Kraków. WLud = Wojsko Ludowe, Warszawa. Wr = Wrocław. Wszt = Wszechświat, Warszawa. WSE = Wyższa Szkoła Ekonomiczna. WSP = Wyższa Szkoła Pedagogiczna. WP = Wiedza Powszechna, Warszawa. WUML = Wojewódzki Uniwersytet Marksizmu i Leninizmu. Wwa =

Warszawa. Wych = Wychowanie, Warszawa. WychPrz = Wychowanie w Przed-szkolu, Warszawa. WŻ = Wiedza i Życie, Warszawa. ZaStEk = Zaoczne Studium Ekonomiczne, Warszawa. ZeNaKUL = Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersy-tetu w Lublinie. ZeNaUJ = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego w Kra-kowie. ZeNaUŁ = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu w Łodzi. ZeNaUMK = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu. ZeNaUWr = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu we Wrocławiu. ZeNaWSPW = Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pe-dagogicznej w Warszawie. ZeTe = Zeszyty Teoretyczno-Polityczne, Warszawa. Żik = = Życie i Kultura, Warszawa. ŻLit = Życie Literackie, Kraków. ŻMy = Życie i Myśl, Warszawa. ZSN = Zaoczne Studium Nauczycielskie. ŻSzW = Życie Szkoły Wyższej, Warszawa. ŻWa = Życie Warszawy, Warszawa.

1961–1962

Filozofia w ogóle

Bibliografia, słowniki, zjazdy, organizacje

Przegląd czasopism polskich i obcych. Bibliografia zawartości. RuFi 1961 nr 3 str. 182–200.

Chojnacki P. Sprawozdanie z XII Kon-gresu Międzynarodowego Filozofii w We-necji—Padwie w dn. 12–18 września 1958 r. ColTh 1958 fasc. 1/4 str. 288—292.

Chojnacki P. Sprawozdanie z Kongre-su Międzynarodowego Filozofii średnio-wiecznej, odbytego w Lowanium—Brukseli. ColTh 1958 fasc. 1/4 str. 284–288.

Zagadnienia ogólne

Braun J. Istota i zadania filozofii. RuFi 1961 nr 3 str. 179–81.

Reiners D. Filozofia — luksus zbyteczny? Tł. z franc. J. Ewert. Kier 1961 nr 29 str. 4.

Wstępy, podręczniki, nauczanie

Historia filozofii. T. 2: Filozofia XV—XVIII w. (Przygot. G. F. Aleksandrow i in. Przekł. z ros. St. Nowakowski, R. Światło, W. Wudel). Wwa 1962 KsiW str. 519, portr. 28 zł 50,—

Cierpiał R. Czy udany eksperyment? Propedeutyka filozofii w szkole. Wych 1961 nr 11 str. 31–32.

Lewandowski Z. Propedeutyka filozo-fii w szkole. TrLu 1961 nr 181 str. 5.

Wydania i przekłady dzieł

Aristoteles. Aristotelis Epistularum fragmenta cum Testamento. Ed. et il-lustr. M. Plezia. Varsoviae PWN str. 163 zł 25,—

Cicero M. T. Pisma filozoficzne. T. 3: Księgi akademickie; O najwyższym do-bru i złu; Paradoxy stoików. Przeł. z łac. W. Kornatowski; Rozmowy tus-kulańskie. Przeł. J. Śmigaj. Koment.: K. Leśniak. Wwa 1961 BiKIFi PWN str. 743 zł 40,—

Freud S. Listy miłosne... Fragn. książ-ki „Briefe 1873–1939”. Tł. z niem. A. Wirth. NKu 1961 nr 26 str. 3–4.

Galilei G. Dialog o dwu najważniej-szych układach świata: Ptolemeuszowym i Kopernikowym. Wyd. 2 Przekł. z włos.: E. Ligocki przy współud. K. Giustiniani-Kepińskiej. Przedm. M. Brahmer. Wwa 1962 PWN str. XXIII, 540, tabl. 4, portr. 2, rys., tab., bibl. zł 50,—

Krzywicki L. Dzieła (Kom. red.: J. Chałasiński i in.) T. 6: Artykuły i roz-prawy 1892; Kurpie. Wwa 1962 PWN str. 623, tabl. 3, rys., bibl. zł 70,—

Lafargue P. Pisma wybrane. (Wybór: K. Pomian). T. 1 (Z franc. przeł. I. Tar-nowska, I. Bibrowska i B. Sieroszevska). Objaśnienia do korespondencji między Engelsem a Paulem i Laurą Lafargue: E. Bottigelli. Wwa 1961 KsiW str. XVI, 551, portr., tab. + 461, tabl. 4, portr. 3. T. 1–2 zł 70,—

Historia filozofii

Filozofia średniowieczna

Chojnacki P. Les facteurs et les limi-tes de la connaissance humaine d'après la critique d'Occam et de Nicolas d'Au-tre-court. ColTh 1958 fasc. 1/4 str. 98—105.

Gogacz M. Problem istnienia Boga u Anzelma z Canterbury i problem prawdy u Henryka z Gandawy. L 1961 KUL str. 121, bibl. zł 25,—

Piwowarski Wl. Rodzina jako społeczność naturalna według św. Tomasza z Akwinu. RFil T. 8 1960 z. 2 str. 89—111.

Filozofia nowożytna

Kaczmarek St. Początki kantyzyzmu. Reakcja przeciw kantyzmowi w Polsce. Pń 1961 Uniw. im. A. Mickiewicza str. 182, bibl.

Współczesne kierunki filozoficzne

Dobrzyńska-Rybicka L. Najnowszy egzystencjalizm francuski. SPTPN 1952/1954 nr 1 str. 104—107.

Jordan Z. O filozofii analitycznej. RuFi 1961 nr 3 str. 136—152.

Szrednicki J. Metoda analityczna współczesnej filozofii angielskiej. RuFi 1961 nr 3 str. 172—173.

Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących

Panasiuk R. Franciszek Bacon twórca metody eksperymentalnej (1561—1626). Pro 1961 nr 6 str. 378—381, il.

Wańkiewicz H. De Legibus Cicero na — pierwszy w dziejach myśli europejskiej system filozoficzno-prawny. RFil T. 8 1960 z. 2 str. 39—52.

Szacki J. Emil Durkheim. Arg 1961 nr 25 str. 6—7, 9, il.

Majler J. Problematyka pracy w poglądach etycznych Fouriera. StFi 1961 nr 3 str. 73—88.

Lazari-Pawłowska I. Sprzeczność i konfliktowość w systemie etycznym (Gandiego). StFi 1961 nr 3 str. 143—157.

Kroński T. Hegel. (Teksty zamieszczone w wyborze, wyjąwszy fragment o Sokratesie, przeł. z niem. i przypisami opatrzył A. Landman. Fragment o Sokratesie przeł. A. Krońska). Wwa 1961 WP str. 184, portr., zł 15,—

Adler E. Problematyka społeczna idei człowieczeństwa u J. G. Herdera. PrzHu 1961 nr 4 str. 19—33.

Kotarbiński T. Georges Hostelet. RuFi 1961 nr 3 str. 153—154.

Lelesz H. Helena Konczewska. RuFi 1961 nr 3 str. 176—179.

J. P. 75 lat życia prof. Tadeusza Kotarbińskiego. NaP 1961 nr 2 str. 272—3.

Gawecki B. J. Władysław Mieczysław Kozłowski, 1858—1935. Wr 1961 Ossol Wyd. PAN str. 78, portr. 4, bibl., zł. 12,—

Fritzhand M. Myśl etyczna młodego Marksa. Wwa 1961 KsiW str. 349, zł 30,—

Peretiatkiewicz A. Doktryna pokojowa Andrzeja Frycza Modrzewskiego. SPTPN 1952/1954 nr 1 str. 146—7.

Krajewski J. Odnalezione rękopisy Juliana Ochowicza. RuFi 1961 nr 3 str. 133—136.

Baczko B. Rousseau i problemy alienacji. StFi 1961 nr 3 str. 25—71.

Götting G. Spotkanie z Albertem Schweitzerem. (Przeł. z niem. W. Jankowski. Wwa 1961) Pax str. 103, il., portr., pl., zł 15,—

Strzeszewski Cz. Bona superflua w etyce społecznej św. Tomasza z Akwinu. RFil T. 8 1960 z. 2 str. 53—59.

Metafizyka

Roczniki Filozoficzne. T. 8. 1960 z. 1: Prace z Metafizyki. (Red. nauk.: St. Kamiński i M. Krapiec). L 1961 KUL str. 183, zł 25,—

Roczniki Filozoficzne. T. 8. 1960 z. 1: Filozofia Bytu. (Red. nauk.: St. Kamiński i M. Krapiec). L 1962 KUL str. 159, bibl., zł 25,—

Ingarden R. Dzieła filozoficzne. Wyd 2 Spór o istnienie świata. T. 1 (Dodruk) Wwa 1962 PWN str. 474, zł 80,—

Kłósak K. Zagadnienie pochodzenia duszy ludzkiej a teoria ewolucji. RFil T. 8 1960 z. 3 str. 53—123.

Mazierski St. Podstawowe realności w filozofii i w etyce. RFil T. 8 1960 z 3 str. 5—22.

Świeżawski St., Jaworski M. Byt. Zagadnienia metafizyki tomistycznej. Wyd. 2 L KUL str. 261, zł 60,—

Teoria poznania

Cackowski Z. Treść poznawcza wrażeń zmysłowych Wwa 1962 KsiW str. 334, zł 35,—

Martel K. Podmiot — przedmiot — praktyka. Dialektyka procesu poznania. Arg 1961 nr 25 str. 4.

Historia i filozofia nauki

Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej. (Red. naucz. B. Suchodolski). Seria A: Historia Nauk Społecznych. Z. 5. (Red. nauk.: W. Voisé). W-wa 1962 PWN str. 72, tabl. 4, bibl., zł. 19,—

Kamiński St. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk. L 1961 KUL str. 154, rys., bibl., zł. 30,—

Radhakrishnan S. Współczesna myśl spirytualistyczna o nauce i filozofii: Głos życia, prawdy i piękna. Fragm. z pracy zbiorowej „History of philosophy western and western”. Tł. z ang. S. Zalewski. Kier 1961 nr 22 str. 4.

Suszko R. Filozofia jako nauka o nauce. Arg 1961 nr 24 str. 1,10.

Taylor F. Sh. Historia nauk przyrodniczych w zarysie. Wyd. 2. Tł. z ang. J. Thor. PWN str. 226, portr., zł. 10,—

Logika i metodologia

Historia i zagadnienia ogólne

Czerwiński Z. Z badań nad filozoficznymi podstawami teorii prawdopodobieństwa w literaturze radzieckiej. SPTPN 1952/54 nr 1 str. 112—113.

Poszczególne zagadnienia

Gumański L. Elementy sądu a istnienie. T 1961 PWN TNT str. 101, bibl., zł 24,—

Kamiński St. Pierwiastki empiryczne i aprioryczne w podstawach nauk fizycznych. RFil T. 8 1960 z. 3 str. 23—52.

Kokoszyńska-Lutmanowa M. Autoreferat z odczytu pt. „O nazwach nieostrych”. SPTPN 1952/1954 nr 1 str. 113—115.

Luszczewska-Romahnowa S. O klasyfikacji naturalnej. SPTPN 1952/1954 nr 1 str. 115—116.

Srzednicki J. Metafory i niektóre pojęcia ogólne. RuFi 1961 nr 3 str. 173—4.

Srzednicki J. O wyłączeniu logicznie koniecznym. RuFi 1961 nr 3 str. 174—5.

Srzednicki J. W sprawie pojęcia prawdy. RuFi 1961 nr 3 str. 176.

Cybernetyka

Ashby W. R. Wstęp do cybernetyki. Tł. z ang. B. Osuchowska i A. Gosiewski. W-wa 1961 PWN str. 406, il., tabl., bibl., zł. 40,—

Psychologia

Psychologia w ogóle i zagadnienia ogólne

Roczniki Filozoficzne. T. 8 1960 z. 4: Prace z psychologii (red. nauk.: J. Pastuszka). L 1961 KUL str. 121, zł 25,—

Roczniki Filozoficzne. T. 9 1961 z. 4: Psychologia. (Red.: J. Majkowski, J. Pastuszka, M. Łobocki) L 1961 KUL str. 153, rys., tabl., zł. 25,—

Skorny Z. Sprawozdanie ze Zjazdu Polskiego Towarzystwa Psychologicznego w Katowicach. PsWy 1961 nr 2 str. 212—217.

Tyborowska K. Dyskusja o postawach człowieka (na VI Sesji Badawczej Towarzystwa Francuskiej Psychologii Naukowej w Bordeaux). PsWy 1961 nr 2 str. 22—228.

Zjawiska psychiczne

Bardecki A. Badania B. R. Gomulickiego nad pamięcią. RuFi 1961 nr 3 str. 154—158.

Pietrasiński Z. Psychologia sprawnego myślenia. Wyd. 3 rozsz. 1961 WP str. 228, tabl. 2, il., bibl., zł. 10,—

Reuttowa N. Zagadnienie pamięci w świetle nauki Pawłowa. SPTPN 1952/1954 nr 1 str. 101—102.

Psychologia jednostek i typów, psychologia społeczna

Kowalski St. Zagadnienie osobowości w psychologii marksistowskiej. SPTPN 1952/1954 nr 1 str. 107—109.

Malewski A. Rozdźwięk między uznanymi przekonaniem i jego konsekwencje. Analiza teorii dysonansu poznawczego L. Festingera. StSo 1961 nr 1 str. 63—91.

Tomaszewski T. Wiedza psychologiczna i przewidywanie losów człowieka. Orka 1961 nr 23 str. 10.

Testy

Witwicki T. Badanie praktycznej sprawności umysłowej metodą wkładanek. T 1962 TNT str. 98, il., tab., bibl., zł 20,—

Rozwój psychiczny człowieka

Babska Z. Kształtowanie się sygnalizacyjnej funkcji barwy i kształtu przedmiotów we wczesnym dzieciństwie. Barwa i kształt jako znak miejsca. W-wa 1961 Uniw. Warszawski str. 222, tabl. 1, tab., bibl., zł. 16,—

Kowalski S. Rozwój mowy i myślenia dziecka. Analiza rozwoju mowy i myślenia dziecka w sytuacjach społeczno-wychowawczych przedszkola. Wwa 1962 PWN str. 311, il., tab., bibl., zł 30,—

Nowogrodzki T. Psychologia rozwoju. Wyd. 6 Wwa 1962 PZWS str. 199, il., tab., bibl., zł 11,—

Ptaszyńska W. Życie psychiczne dorastającej młodzieży Wwa 1962 NKs str. 65, bibl., zł 4,—

Szuman St. O współzależności języka i umysłu dziecka. SPTPN 1952/1954 nr 1 str. 102—104.

Etyka i teoria postępowania

Historia i zagadnienia ogólne

Bibliografia wybrana prac z zakresu etyki społecznej i zagadnień pokrewnych za lata 1957—1959. RFil T. 8 1960 z. 2 str. 131—134.

Jankowski H. Drogowskazy. Wwa 1962 KsiW str. 214, portr., zł. 12,—

Krokiewicz A. Hedonizm Epikura. Wwa 1961 Pax str. 286, zł 30,—

Malanowski J. Konferencja na temat moralności społecznej. KuSp 1961 nr 2 str. 151.

Ossowska M. Moralność niezależnia się od religii. Fragm. książki „Myśl moralna Oświecenia angielskiego”. StFi 1961 nr 3 str. 3—24.

Poszczególne zagadnienia

Kotarbiński T. Wiedza — sumienie — moralność. (Głos w dyskusji na konferencji poświęconej zagadnieniom wychowania moralnego). Wych 1961 nr 12 str. 4—5.

Kuczyński J. Koncepcja człowieka pełnego. Arg 1961 nr 30 str. 1, 10.

Kuderowicz Z. Relatywizm historyczny a etyka heglowska. StFi 1961 nr 3 str. 89—112.

Ossowska M. Zmierzch ethosu purytańskiego w Stanach Zjednoczonych. StSo 1961 nr 1 str. 160—173.

Szymański W. K. Analiza czynu ludzkiego w nowym oświeceniu. RFil T. 8 1960 z. 2 str. 5—37.

Estetyka oraz teoria sztuki i literatury

Wykaz prac doktorskich i magistrskich z zakresu historii sztuki za lata 1953—1959. Biuletyn Historii Sztuki 1961 nr 2 str. 190—1.

Beylin P. Rozważania o pięknie: Estetyka źródło czy rezultat sztuki?. WZ 1961 nr 7 str. 420—1.

Kleiner J. Studia z zakresu teorii literatury. Wyd. 2 rozsz. L 1961 KUL str. 161, zł. 30,—

Markiewicz H. Fikcja w dziele literackim a jego zawartość poznawcza. StFi 1961 nr 3 str. 160—184.

Markiewicz H. Granice literatury. KuSp 1961 nr 2 str. 81—8.

Najder Z. Dyskusja o sztuce w naszych czasach. (Poglądy Edgara Winda). Tw 1961 nr 7 str. 139—140.

Stróżewski W. Kategorie estetyczne i sztuka współczesna. Znak 1961 nr 6 str. 803—818.

Filozofia społeczeństw i nauk społecznych

Historia i zagadnienia ogólne

Bauman Z. Socjologia na codzień. Wwa 1962 Iskry str. 150, zł 9,—

Jarnuszkiewicz H. Nauki społeczne w planie badań naukowych Polskiej Akademii Nauk na rok 1961 oraz na lata 1961—1965. KuSp 1961 nr 2 str. 145—150.

Łapicki B. O spadkobiercach ideologii rzymskiej. Okres chrystianizacji cesarstwa rzymskiego. Ł. 1962 Ossol ŁTN str. 304, zł. 50,—

Nowak St. Prawa ogólne i generalizacje historyczne w naukach społecznych. StSo 1961 nr 1 str. 92—105.

Ossowski St. Stanowiska i szkoły w socjologii. StSo 1961 nr 1 str. 7—23.

Zajączkowski A. Główne elementy kultury szlacheckiej w Polsce. Ideologia a struktury społeczne. Wr 1961 Ossol Wyd. PAN str. 118, bibl., powiel., zł. 17,—

Filozofia prawa i państwa

Polska bibliografia prawnicza. PiP 1961 z. 6 str. 1073—78, z. 7 str. 192—195.

Wiśniewski A. Przegląd wydawnictw prawniczych. (Bibliografia adnotowana). Palestra 1961 nr 7 str. 68—75.

Berezowski C. O pracach i zadaniach Instytutu Nauk Prawnych. NaP 1961 nr 2 str. 109—116.

Hirszowicz M. Socjologiczna teoria państwa: trudności i szanse. StSo 1961 nr 1 str. 191—215.

Kowalski J., Turska A. Kilka uwag o burżuazyjnej socjologii prawa. PiP 1961 z. 7 str. 12—23.

Levi E. H. An introduction to legal reasoning. Chicago 1958. Rec. Wróblewski J. RuPE 1961 z. 2 str. 338—342.

Longchamps Fr. O prawniku w rzeczywistości nauk. SWrTN Ser. A T. 13 1958 str. 97—100.

Opalek K. Problemy metodologiczne nauki prawa. Wwa 1962 PWN str. 362, zł. 40,—

Seidler G. L. Studia z historii doktryn. Wyd. 2 Doktryny prawne imperializmu. Kr WLit str. 174, portr., 4, zł. 26,—

Ziemiński Z. Problemy logiczne definiowania prawa. RuPE 1961 z. 2, str. 73—83.

Filozofia gospodarza

Hilfering R. Böhm-Bawerk o marksistowskiej teorii wartości. Tł. z niem. J. Semkow. Wwa 1962 PWN str. 95, tab., zł. 10,—

Sarapata A., Doktor K. Elementy socjologii przemysłu. Wwa 1962 PWE str. 300, tab. 1 i w tekście, rys., bibl., zł. 18,—

Wiatr J. J. Materializm historyczny a warunki społeczeństwa socjalistycznego. StSo 1961 nr 1 str. 48—62.

Filozofia kultury

Bortnowska H. Kościół, laicyzm i kultura masowa. Znak 1961 nr 6 str. 843—851.

Gella A. Społeczny pragmatyzm w kulturze amerykańskiej. KuSp 1961 nr 2 str. 103—121.

Filozofia wychowania

Bibliografia, dyskusje, zjazdy i zagadnienia ogólne

Czerniewski W. Przegląd niektórych wydawnictw pedagogicznych i psychologicznych. (Bibliografia adnotowana) KwPe 1961 nr 3 str. 181—190.

Przegląd czasopism zagranicznych. (Streszcz. art.) KwPe 1961 nr 3 str. 201—8.

Marchut M. Henryk Rowid, bibliografia. Chowanna 1961 z. 2 str. 225—261.

Pęcherski M. Sprawozdanie z prac Komitetu Nauk Pedagogicznych i Psychologicznych PAN w roku 1960. KwPe 1961 nr 3 str. 171—173.

Langeveld M. J. Naukowy charakter pedagogiki. Tł. z niem. Cz. Kupisiewicz. KwPe 1961 nr 3 str. 83—90.

Sylwestrowicz J. Anglia. Oświata i wychowanie. KwPe 1961 nr 3 str. 191—194.

Tatomir A. Z dziejów oświaty i wychowania (Bibliografia adnotowana). Nowe Książki 1961 nr 12 str. 745—6.

Tatoń A. Reformy szkolne w krajach demokracji ludowej. Konferencje rejonowe ZNP 1961 nr 2 str. 12—23.

Podręczniki, wydania pism, opracowania zbiorowe

Dydaktyka szkoły wyższej. Z. 2: J. Czerni: Materiały do bibliografii dydaktyki szkoły wyższej w Polsce za lata 1944—1960. Gliwice 1961 WSP w Katowicach str. 254, z. 1—2, zł. 100,—

Szczerba W. Zarys pedagogiki wojskowej. Wwa 1962 MON str. 239, bibl., zł. 22,—

Poszczególne zagadnienia

Bandura L. Rozwój badań nad nauczycielem. Chowanna 1961 z. 2, str. 164—178.

Danecka-Szopowa K. Rola testów w szkolnictwie muzycznym. — Z. Kielanowska: Zastosowanie testu J. Aliferrisa w polskim szkolnictwie muzycznym. Wwa 1961 Państw. Wyższa Szkoła Muzyczna w Warszawie str. 24, tab., nuty, powiel. zł. 10,—

Dąbrowski K. Uwagi o diagnostyce psychologicznej i jej znaczeniu dla samowychowania. ColTh 1958 fasc. 1/4, str. 103—128.

Mróweczyński T. Katolicki ideał wychowawczy. Wych 1961 nr 11, str. 2—3.

Okoń W. Zagadnienie eksperymentu szkolnego. Biuletyn Nauczycielstwa opolskiego 1961 nr 1/2, str. 99—107.

Rutkowski A. O naukowym charakterze ideału wychowania. (Kilka refleksji o sposobie uprawiania części normatywnej pedagogiki). KwPe 1961 nr 2, str. 111—126.

Wołoszyn St. Analiza funkтора „pow-nien” w pedagogicznych zdaniach normatywnych. KwPe 1961 nr 3, str. 91—109.

Wroczyński R. W sprawie typologii pozaszkolnych środowisk wychowawczych. KwPe 1961 nr 3, str. 71—81.

Filozofia historii i nauk historycznych

Labriola A. Szkice o materialistycznym pojmowaniu dziejów. Poprzedzone rozprawą P. Togliattiego pt. O właściwe rozumienie myśli A. Labrioli. (Przeł. z włos. A. Brzozowska, J. Jędrzejewicz, St. Ciesielska-Borkowska, Red. R. Tulla

i in.) Wwa 1961 KsiW str. LXXXIII, 488, portr. 1, zł. 40,—

Filozofia przyrody

Bielicki T. Typologiczna i populacyjna koncepcja rasy w antropologii. Wr 1961 PWN str. 89, tab., bibl., zł. 24,—

Coleman J. A. Teoria względności dla laika. Przeł. z ang. J. Ryteń. Przedm. do pol. wyd. J. Plebański. W-wa 1962 PWN str. 139, rys., zł. 16,—

Roczniki Filozoficzne. T. 9 1961 z. 3: Filozofia Przyrody. (Red. nauk. St. Mazierski) L 1961 KUL str. 107, zł. 25,—

Filozofia religii

Czuliński J. Przegląd literatury wolnej myśli. (Bibliografia adnotowana). Wojsko ludowe 1961 nr 7, str. 78—80.

S. N. (Bibliografia adnotowana z zakresu religioznawstwa) AK R. 53 1961 T. 62 z. 3, str. 284—288.

Kuczyński J. Chrześcijaństwo i sens życia. Wyd. 2 Wwa 1962 WP str. 3 zł. 16,—

Kwiatkowski W. Przedmiot apologetyki naukowej. ColTh 1959 fasc. 1/4, str. 10—19.

Kwiatkowski W. Wyniki badań eksperymentalnych z psychologii religii za okres ostatnich lat pięćdziesięciu. ColTh 1958 fasc. 1/4, str. 178—268.

Pleasants J. Religia i nauka. Tł. z ang. B. Zgorzalewiczowa. ŻMy 1961 nr 5/6, str. 133—138.

Poniatowski Z. Nauka, religia, światopogląd. Wwa 1962, str. 53, bibl.

Ze współczesnej problematyki biblijnej. L 1961 KUL, str. 146, pl. 6, bibl., zł. 30,—

b) Prace w językach obcych

(zestawił **L. Gumański**)

Filozofia w ogóle

Bibliografia, słowniki, zjazdy, organizacje

Bibliographia patristica. Internationale patristische Bibliographie. Hrsg. von W.

Schneemelcher, IV: Die Erscheinungen d. Jahres 1959. Berlin, de Gruyter, 1961, XXXIII, 126 p., 23 DM.

Il problema dell'esperienza religiosa (Atti del XV Convegno del Centro di Studi Filosofici tra Professori Universitari — Gallarate 1960). Brescia, Morcelliana, 1961, 490 p.

Il problema della demitizzazione. Introd. di E. Castelli (Arch. Filos., 1961, n. 1—2/I), Padova, Cedam, 1961, 334 p., 3500 L.

Les désordres de l'homme. Exposés et dialogues de la Semaine des intellectuels catholiques organisée par le Centre catholique des intellectuels français. Paris, Pierre Horay, 1961, 270 p., 7.95 NF.

Zagadnienia ogólne

Niebuhr (Reinhold), Beyond Tragedy; Essays on the Christian Interpretation of History (The Scribner lib.). New York, Charles Scribner's Sons, 1961, 306 p., 1.45 doll.

Wstępy, podręczniki, nauczanie

Bocheński (Joseph Maria), Wege zum philosophischen Denken (Herder-Bücherei, 62). 2. Aufl. Freiburg i. Herder, 1960, 124 p., 2.40 DM.

Miquel (Jean), Cours de philosophie. Exposés et documents. Conforme aux nouveaux programmes, toutes sections du baccalauréat et grandes écoles (Baccalauréats 2-e partie). Paris, Ed. Roudil, Diff.: Société française du livre, 1961, 400 p., 15 NF.

Niekotoryje woprosy metodiki priepodowanija filosofii. Kijew, Institut Powyszenija Kwalifikacji Priepodowatelej Obszczestwiennych Nauk pri Kijewskom Gosudarstwiennom Uniwersitetie, 1961.

Ortega y Gasset (José), What is Philosophy? Tr. from the Spanish by Mildred Adams. New York, W. W. Norton & Co., 1961, 252 p., 4.50 doll.

Russell (Bertrand), An Outline of Philosophy. New York, Meridian Books, 1960, 317 p., 1.55 doll.

Sprague (Elmer), What is Philosophy? New York, Oxford University Press, 1961, 160 p., 1.60 doll.

Filozofia nowożytna

De reditu ad Sanctum Thomam. Philosophica scripta Joanni XXIII Pontifici Maximo et Patribus Concilli Vaticani Secundi a Pontificia Universitate Lateranensi reverenter oblata (Aquinas, 1960 (3), n. 1—3). Roma, Pontificia Università Lateranense, 1960, 350 p., 3500 L.

Wydania i przekłady dzieł

Augustine (Saint), The City of God against the Pagans. Vol. VI: Book 18, chapter 36 — book 20; with an English tr. by William Chase **Greene** (Loeb classical lib., 416). Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 1960, 453 p., 3.50 doll.; London, William Heinemann, 18 s.

Averroes' Destructio destructionum philosophiae Algazelis in the Latin Version of Calo Calonymos. Edited with an introduction by Beatrice H. **Zedler**. Milwaukee, The Marquette University Press, 1961, 496 p., 8.50 doll.

Böhme (Jacob), Sämtliche Schriften. Bd 2. 2. De tribus principiis oder Beschreibung der Drey Principien Göttlichen Wesens (Faks.-Naudr. d. Ausg. von 1730 in 11 Bden. Neu hrsg. von Will-Erich **Peuckert**). Stuttgart, Frommann, 1960, 22+ 493 p., 29 DM.

Böhme (Jacob), Sämtliche Schriften. Bd 3. 3. De triplici vita hominis oder vom Dreyfachen Leben des Menschen. 4. Psychologia vera oder Viertzig Fragen von der Seelen (Faks.-Naudr. d. Ausg. von 1730 in 11 Bden. Neu hrsg. von Will-Erich **Peuckert**). Stuttgart, Frommann, 1960, 22+ 344+ 184 p., 29 DM.

Böhme (Jacob), Sämtliche Schriften. Bd 5.10. Libri apologetici oder Schutz-Schriften wieder Balthasar Tilken. 11. Antistiefelius oder Bedencken über Esaiä Stiefels Bühlein. 12. Apologia contra Gregorium Richter oder Schutz-Rede wieder Gregorium Richter. 13. Informatorium Novissimorum oder Unterricht von den Letzten Zeiten (Faks.-Naudr. d. Ausg. von 1730 in 11 Bden. Neu hrsg. von Will-Erich **Peuckert**). Stuttgart, Frommann, 1960, 23+ 440 p., 29 DM.

Böhme (Jacob) Sämtliche Schriften. Bd 11. Register über alle Theosophischen Schriften Jacob Böhmes (Faks.-Neudr. d. Ausg. von 1730 in 11 Bden. Neu hrsg. von Will-Erich **Peuckert**).

Stuttgart, Frommann, 1960, 430 p., 29 DM.

Burke (Edmund), *Selected Works*; ed. by W. J. Bate (The modern lib. of the world's best bks). New York, Modern Library, 1960, 536 p., 1,95 doll.; Toronto, Random House, 2.25 doll.

Campanella (Tomaso), *De homine. Inediti. Theologicorum liber IV. Testo critico e traduzione a cura di Romano Amerio, II* (Edizione nazionale dei classici del pensiero italiano. Serie II, 14). Roma, Centro Internazionale di Studi Umanistici, 1961, 202 p.

Clemens Alexandrinus, *Werke*. Hrsg. von Otto Stählin. In 3. Aufl. neu hrsg. von Ludwig Früchtel, II: *Stromata*. Buch 1—6. Die griech. christl. Schriftsteller d. ersten Jahrhunderte, 52. Berlin, Akademie-Verlag, 1960, XV+540 p., 52 DM.-Cst.

Epicuro, *Opere*. Introduzione, testo critico, traduzione e note di G. Arrighetti (Classici della filosofia, 4). Torino, Einaudi, 1960, 308+15.

Frege (Gottlob), *Translations from His Philosophical Writings*; ad. by Peter Geach and Max Black. 2-d ed. Oxford, Basil Blackwell & Mott, 1960, 244 p., 25 s.

Giercen (A. I.), *Sobranije soczinienij w 30 tomach. Tom 22. Pisma 1839—1847*. Moskwa, Izdatielstwo Akademii Nauk SSSR, 1961, 481 p.

Giercen (A. I.), *Sobranije soczinienij w 30 tomach. Tom 23. Pisma 1847—1850*. Moskwa, Izdatielstwo Akadiemii Nauk SSSR, 1961, 500 p.

Giercen (A. I.), *Sobranije soczinienij w 30 tomach. Tom 24. Pisma 1850—1852*. Moskwa, Izdatielstwo Akadiemii Nauk SSSR, 1961, 579 p.

Hegel (G. W. F.), *Sämtliche Werke. Neue kritische Ausg.* Hrsg. von Johannes Hoffmeister. Bd XXX: *Briefe von und an Hegel*. Hrsg. von Johannes Hoffmeister. Bd IV: *Nachträge, Dokumente, Personenregister*. Hrsg. von Rolf Flechsig (Philosophische Bibliothek, Bd 238). Hamburg, F. Meiner, 1960, XI+331 p., 45 DM.

Humboldt (Alexander von), *Schriften über Mensch und Kosmos*. Alexander

von Humboldts Werk in Auswahl. Hrsg. u. eingel. Von Fritz Kraus. Düsseldorf, Dt. Bücherbund, 1960 XI+452 p.

Isidore de Séville (Saint), *Traité de la nature* (De natura rerum. Suivi de l'Épître en vers du roi Sisebu à Isidore). Édité par Jacques Fontaine (Bibliothèque de l'École des hautes études hispaniques, 28). Bordeaux, Féret et Fils, 1960, XIV+463 p., 35 NF.

Jean Gerson, *Oeuvres complètes. Introduction, textes et notes par Mgr P. Glorieux*. Vol. I: *Introduction générale*. Vol. II: *L'oeuvre épistolaire*. Paris, Desclée & Cie, 1961, 170 p., XLVIII+348 p., 52.50 NF.

Konvitz (M. R.), and **Kennedy** (G.), (eds.) *The American Pragmatists*. Sel. writings. New York, Meridian Books, 1960, 413 p., 1.55 doll.

Leibniz (Gottfried Wilhelm), *Fragmente zur Logik*, ausgewählt, übersetzt u. erläutert von Franz Schmidt. Berlin, Akademie-Verlag, 1960, XXVI+547 p., 14.50 DM.

Malebranche, *Oeuvres complètes. Tome XVIII: Correspondance, actes et documents (1638—1689)*, recueillis et présentés par André Robinet (Bibliothèque des textes philosophiques). Paris, J. Vrin, 1961, VIII+544 p., 51.90 NF.

Marc-Aurèle, *Pensées pour moi-même, suivies du Manuel d'Épictète et du Tableau de Cébès*. Traduction, avec prologomènes et notes, par Mario Meunier (Classique Garnier). Paris, Garnier, 1960, 300 p., 5.50 NF.

Mersenne (Marin), *Correspondance du Père Marin Mersenne, religieux minime*. T. VO: 1636—1637. Commentée par M-me Paul Tannery. Publiée et annotée par Cornelis de Waard. Paris, Edit. du Centre National de la Recherche Scientifique, 1961, 424 p., 28 NF.

Mill (John Stuart), *John Mill's Boyhood Visit to France: Being a Journal and Notebook Written by John Stuart Mill in France, 1820—1821*. Edited, with an introduction, by Anna Jean Mill. Toronto, University of Toronto Press, 1960, XXXI+133 p., 5 doll.

More (Thomas), *Utopia. Eine Konstruktion d. humanen Staates*. Ins Dt. übertr. u. eingel. von H. M. Endres (Un-

gekürzte Ausg.). (Goldmanns gelbe Taschenbücher, 662). München, Goldmann, 1960, 134 p., 1,90 DM.

Nietzsche (Friedrich), Werke in drei Bänden. Hrsg. von Karl **Schlechte**. Bd I—III. 2., durchges. Aufl. München, Hanser, 1960, 1279 p., 1267 p., 1476 p.

Paracelsus (Theophrastus), Vom Licht der Natur und des Geistes. Eine Auswahl. In Verb. mit Karl Heinz **Weimann** mit e. Einf. hrsg. von Kurt **Goldammer**. (Reclams Universal-Bibliothek, 8448/8449). Stuttgart, Reclam, 1960, 204 p., 1.30 DM.

Platon, Oeuvres complètes. IV 1-re partie. Phédon. Texte établi et traduit par Léon **Robin** (Collection des Universités de France). 7-e éd. Paris, Les Belles Lettres, 1960, LXXXVII+120 p., 9 NF.

Platon, Oeuvres complètes. IV. 1-re partie. Le Politique. Texte établi et traduit par Auguste **Diès** (Collection des Universités de France). 3-e éd. Paris, Les Belles Lettres, 1960, LXIX+91 p., 7.50 NF.

Plato, Plato's Theory of Knowledge; the Theaetetus and the Sophist. Tr. with a running commentary by Francis Macdonald Cornford. London. Routledge & Kegan Paul, 1960, 336 p., 10 s. 6 d.

Plotin, Ennéades. T. 1. Texte établi et traduit par Emile **Bréhier** (Collection des Universités de France) 3-e éd. Paris, Les Belles Lettres, 1960, XLVIII+134 p., 9 NF.

Philon d'Alexandrie. Introduction générale, par Roger **Arnaldez**. De officio mundi. Introduction et notes par Roger **Arnaldez**. (Les oeuvres de Philon d'Alexandrie publiées sous le patronage de l'Université de Lyon par R. Arnaldez, J. Pouilloux, C. Momdesert, 1). Paris, Ed. du Cerf, 1961, 260 p., 15.60 NF.

Proudhon (P. J.), Carnets. Texte intégral avec annotations et appareil critique par Pierre **Haubtmann**. Préface de Daniel **Halévy**. Présentation de Suzanne **Henneguy** et Jeanne **Fauré-Frémiet**. Vol. I: 1843—1846. Vol. II: 1847—1848. Paris, Marcel Rivière, 1961, XII+488 p., VIII+416 p., 25 NF.

Schelling (F. W. J. von), Schellings Werke. Nach d. Originalausg. in neuer Anordnung hrsg. von Manfred **Schröter**

(Müncher Jubiläumsdruck). Erg. — Bd 6: Philosophie der Offenbarung. Buch 1. 2. 1858 (Unveränd. fotomechan. Nachdr. d. 1954 erschienenen Aufl. (3 Aufl.) München, Beck, 1960, XX+530 p., 35 DM.

Unamuno y Jugo (Miguel de), The Agony of Christianity; tr. with an introd. by Kurt F. **Reinhardt** (Atlantic Paperback). New York, Frederick Ungar Publ. Co., 1960, XXVII+155 p., 1.45 doll.

Wittgenstein (Ludwig), Schriften (Teilsamml.). Tractatus logico-philosophicus. Tagebücher 1914—1916. Philosophische Untersuchungen. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1960, 543 p., 34 DM.

Wittgenstein (Ludwig), Schriften (Teilsamml.). Beiheft. Mit Beiträgen von Ingeborg **Bachmann** (u. a.). Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1960, 99 p., 6.80 DM.

Historia filozofii

Filozofia starożytna

Boman (Thorleif), Hebrew Thought Compared with Greek. Tr. by Jules L. **Moreau** (Lib. of hist. and doctrine). Philadelphia, Westminster Press, 1961, 224 p., 450 doll.

Merlan (Philip), From Platonism to Neoplatonism. 2-nd revised ed. The Hague, Martinus Nijhoff, 1960, XIX+250 p., 18 fl.

Rivaud (Albert), Histoire de la philosophie. T. 1: Des origines à la scolastique. 2-e éd. mise à jour par Gilbert **Varet** (Coll. „Logos“). Paris Presses Universitaires de France, 1961, XXIV+668 p., 20 NF.

Filozofia średniowieczna

Leff (Gordon), Medieval Thought: from St. Augustine to Ockham. Chicago, Quadrangle Books, 1960, 317 p., 5 doll.

Newald (Richard), Nachleben des antiken Geistes, im Abendland bis zum Beginn des Humanismus. Tübingen, Niemeyer, 1960, XIII+454 p., 28 DM.

Van den Eynde (Damien) O. F. M., Essai sur la succession et la date des écrits de Huges de Saint-Victor. Romae, Pontificium Atheneum Antonianum, 1960, X+250 p.

Filozofia nowożytna

Bréhier (Emile), Histoire de la philosophie, II: La philosophie moderne, 1: 17-e siècle. Bibliographie mise à jour par Pierre-Maxime **Schuhl**. 4-e éd. Paris, Presses Universitaires de France, 1960, 319 p., 12 NF.

Galaktinow (A. A.), **Nikandrow** (P. F.), Istorija russkoj filosofii. Moskwa, Socekiz, 1961, 459 p.

Gropp (Rugard Otto), Das Nationale philosophische Erbe. Ueber die progressive Grudlinie in der deutschen Philosophiegeschichte, Berlin, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1960, 140 p., 2.80 DM-Osta.

Kirkinen (Heikki), Les origines de la conception moderne de l'homme-machine. Le problème de l'âme en France à la fin du règne de Louis XIV (1670—1715). Étude sur l'histoire des idées (Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Ser. B. — Tom. 122). Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia, 1960, 520 p.

Weber (Eugen Joseph) (ed.), Paths to the Present: Aspects of European Thought from Romanticism to Existentialism. New York, Dodd Mead & Co., 1960, 452 p., 3.95 doll.

Filozofia Wschodu

Murti (Tiruppaltur, Ramaseshayyer Venkatachala), The Central Philosophy of Buddhism; A Study of the Madhyamika System, 2-d ed. London, George Allen & Unwin, 1961, 372 p., 30 s.

Riepe (Dale), The Naturalistic Tradition in Indian Thought. Washington, University of Washington Press, 1961, 320 p., 5 doll.

Współczesne kierunki filozoficzne

Egzystencjalizm

Bollnow (Otto Friedrich), Neue Geborgenheit. Das Problem e. Ueberwindung d. Existentialismus. 2. Aufl. Stuttgart, Kohlhammer, 1960, 247 p., 16.80 DM.

Materializm dialektyczny

Axelos (Kostas), Marx penseur de la technique. De l'aliénation de l'homme

à la conquête du monde (Coll. „Arguments”, 2). Paris, Les Editions de Minuit, 1961, 324 p., 19.50 NF.

Garaudy (Roger), Perspectives de l'homme. Existentialisme. Pensée catholique. Marxisme (Bibliothèque de philosophie contemporaine). Deuxième édition. Paris, Presses Universitaires de France, 1961, 364 p., 12 NF.

Iz istorii marksizma. Sbornik Statiej. K 140 — letiju so dnja roždienija Fridricha Engelsa. Moskwa, Gospolitizdat, 1961, 487 p.

Iz istorii marksitsko-leninskoj filosofii posle wtoroj mirowoj wojny. Pod red. M. T. Jowczuka, A. P. Pietraszki, S. I. Popowa, Ł. W. Skworcowa. Moskwa, Wysszaja Szkoła, 1961, 265 p.

Jaspers (K.), Vernunft und Existenz (Sammlung Piper). München, Piper, 1960, 156 p., 4.80 DM.

Kałackij (W. P.), Dialekticzeskij materializm. Wwodnyje lekcji. Moskwa, Izdatielstwo Moskowskogo Uniwersitieta, 1961, 167 p.

Lifschitz (M. A.) Karl Marx und die Aesthetik (Fundus-Bücher, 3). Dresden, VEB Verl. d. Kunst, 1960, 176 p., 2.80 DM.

Inne kierunki

Weinberg (Julius Rudolph), An Examination of Logical Positivism. Int. lib. of psychology, philosophy and scientific method. (N. J.), Littlefield, Adams & Co., 1960, 311 p., 1.75 doll.

Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących

Kremer (Klaus), Der Metaphysikbegriff in den Aristoteles-Kommentaren der Ammonius-Schule (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters. BD XXXIX, Heft 1). Münster/Westf., Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1960, 224 p., 21 DM.

Décarie (Vianney), L'objet de la métaphysique selon Aristote (Université de Montréal. Publications de l'Institut d'Etudes Médiévales, 16). Montréal, Institut d'Etudes Médiévales, Paris, J. Vrin, 1961, XXIX+198 p., 22.80 NF.

Deninger (Johannes G.), „Wahres Sein“ in der Philosophie des Aristoteles (Monographien zur philosophischen Forschung, 25). Meisenheim/Glan, Verlag Anton Hain, 1961, 214 p., 19.60 DM.

The Integral Philosophy of Sri Aurobindo. A commemorative symposium edited by Haridas Chaudhuri and Frederic Spiegelberg. London, George Allen & Unwin, 1960, 350 p., 42 s.

Bevan (Bryan), Real Francis Bacon. A bibliography. London, Centaur Press, 1960, 303 p., 25 s.; Toronto, Smithers, 5.75 doll.

Brée (Germaine), Albert Camus. Gestalt und Werke. Aus d. Amerikan. Dt. von Guido G. Meister. Reinbek Hamburg, Rowohlt, 1960, 294 p., 16.80 DM.

Bielik (A. P.), Estietika Czernyszewskogo. Moskwa, „Wysszaja Szkoła“, 1961, 293 p.

Bouyer (Louis), Erasmus und His Times. Tr. by Francis X. Murphy. Westminster (MD). Newman Press, 220 p., 3.75 doll.

Kisch (Guido), Erasmus und die Jurisprudenz seiner Zeit. Bâle, Helbing & Lichtenhahn, 1960, XIX+560 p.

Hartmann (Nicolai), Die Philosophie des deutschen Idealismus. T. I: Fichte, Schelling und die Romantik. T. II: Hegel 2., unveränd. Aufl. Berlin, De Gruyter, 1960, 575 p., 38 DM.

Moszkowskaja (J. J.) — Gieorg Forster — niemieckij proswietitel i rewolucjonier XVIII wieka. Moskwa, Izdatielstwo Akademii Nauk SSSR, 1961, 419 p.

Brandenstein (Béla von), Teleologisches Denken. Betrachtungen zu d. gleichnamigen Buche Nikolai Hartmanns. Bonn, Bouvier, 1960, 117 p., 13.50 DM.

Melandri (Enzo), Logica e esperienza in Husserl. Bologna, Il Mulino, 1960, XII+252 p., 2000 L.

Föllesdal (Dagfinn), Husserl and Frege. Ein Beitrag zur Beleuchtung der Entstehung der phänomenologischen Philosophie (Vid.-Akad. Skr. II. H.—F. Kl. 1958, N° 2). Oslo, Aschehoug, 1958, 60 p., 8 NCr.

Heimsoeth (Heinz), Atom, Seele, Monade. Historische Ursprünge u. Hintergründe von Kants Antinomie d. Teilung (Akademie d. Wissenschaften u. d. Literatur. Abhandlungen. Geistes u. sozialwiss. Klasse. Jg. 1960, nr 3). Mainz, Verl. d. Akademie d. Wissenschaften u. d. Literatur; Wiesbaden, Steiner in Komm., 1960, 142 p., 13.60 DM.

Schmucker (Josef), Die Ursprünge der Ethik Kants in seinen vorkritischen Schriften und Reflektionen (Monographien z. philosoph. Forschung, 23). Meisenheim a. Glan, Hain, 1961, 399 p., 33.80 DM.

Mesnard (Pierre), Kierkegaard, sa vie, son oeuvre, avec un exposé de sa philosophie („Philosophes“). 2-e éd. Paris, Presses Universitaires de France, 1960, 100 p., 4.50 NF.

Basewicz (A. M.), Joachim Lelewel Polskij rewolucjonier, diemokrat, uczojnyj. Moskwa, Socekiz, 1961, 191 p.

Radowski (M. I.), M. W. Łomonosow i Pietiersburskaja Akademijskaja Nauk. Moskwa — Leningrad. Izdatielstwo Nauk SSSR, 1961, 334 p.

Kudriawcew (B.B.), Michail Wasyljewicz Łomonosow, 4-oje izdanije. Moskwa, Fizmatgiz, 1961, 170 p.

Thier (Erich), Das Menschenbild des jungen Marx (Kleine Vandenhoeck-Reihe, 44). 2. Aufl. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1961, 77 p., 2.40 DM.

Marks i Engels i pierwyje proletarskie rewolucjonierzy. Sbornik Statiej pod redakcjej E. P. Kandiela. Moskwa, Gospolitizdat, 1961, 531 p.

Mehring (Franz), Karl Marx. Geschichte seines Lebens. Hrsg. von Thomas Höhle (Gesammelte Schriften, 3). Berlin, Dietz, 1960, XVI+619 p., 8 DM.-Ost.

Fink (Eugen), Nietzsches Philosophie (Urban-Bücher, 45). Stuttgart, Kohlhammer, 1960, 191 p., 4.80 DM.

Winspear (Alban Dewes), The Genesis of Plato's Thought (Russell scholars' classics). 2-nd ed. rev! New York, Russell & Russell, 1960, 390 p., 1.95 doll.

Butler (Richard), The Life and World of George Santayana. Chicago, Henry Regnery Co., 1960, 205 p., 1.45 doll.

Langfeldt (Gabriel), *Albert Schweitzer: A study of His Philosophy of Life*. London, George Allen & Unwin, 1960, 119 p., 12 s. 6 d.

Wildiers (N. M.), *Teilhard de Chardin* (Coll. „Classiques et Témoins”). Paris, Editions Universitaires, 1961, 128 p., 3.50 NF.

Klubertanz (G. P.) S. J., *St. Thomas Aquinas on Analogy*. Chicago, Loyola University Press, 1960, VIII+319 p., 5 doll.

The Relevance of Whitehead. Philosophical Essays in Commemoration of the Centenary of the Birth of Alfred North Whitehead. Edited by I. Leclerc. London, George Allen & Unwin, 1961, 384 p., 42 s.

Metafizyka

Cohn (Jonas), *Geschichte des Unendlichkeitsproblems im abendländischen Denken bis Kant* (Unveränd. fotomechan. Nachdr. d. Aufl. Leipzig 1896). Lizenz d. Verlag Engelmann, Weinheim). Hildesheim, Gg Olms, 1960, VII+261 p., 29 DM.

Levinas (Emmanuel), *Totalité et infini* (Phenomenologica. Collection publiée sous le patronage des Centres d'Archives-Husserl, 8). La Haye, Martinus Nijhoff, 1961, XVIII+284 p., 22.50 fl.

Teilhard de Chardin (Pierre), *Hymne de l'Univers*. Paris, Edit. du Seuil, 1961, 176 p. 9.60 NF.

Thalheimer (Alvin), *Existential Metaphysics*. New York, Philosophical Library, 1960, VIII+632 p., 7.50 doll.

Topitsch (Ernst), *Die platonisch-aristotelischen Seelenlehren in weltanschauungskritischer Beleuchtung* (Oesterr. Akad. der Wissenschaften, Philos.-hist. Klasse, Sitzungsberichte, 233. Bd., 4 Abh.). Wien, R. M. Rohrer, 1959, 32 p., 16 S.

Whitehead (Alfred North), *Process and Reality; An Essay in Cosmology* (Harper Torchbooks). New York, Harper & Brothers, 1960, 544 p., 2.75 doll.

Teoria poznania

Giorgijew (F. I.), *Protiwpołożnost' marksistskogo i giegielewskogo uczenija o soznanii*, (Psichologičeskaja tie-

orija Giegieła). Moskwa, Wysszaja Szkoła, 1961, 158 p.

Hall (Everett W.), *Our Knowledge of Fact and Value*. Introduction by E. M. Adams. Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 1961, XVII+220 p., 5 doll.

Hill (Thomas English), *Contemporary Theories of Knowledge*. New York, The Ronald Press Co., 1961, 540 p., 8 doll.

La crise de la raison dans la pensée contemporaine (Recherches de Philosophie, V). Paris—Bruges, Desclée de Brouwer, 1960, 220 p., 150 f. b.

Lovejoy (Arthur Oncken), *The Revolt against Dualism: An Inquiry Concerning the Existence of Ideas* (Open ct. classics; Paul Carus foundation lectures, 2-d ser.). 2-d ed. La Salle (Ill.), The Open Court Publishing, Comp. 1960, 405 p., 1.95 doll.

Historia i filozofia nauki

Gusdorf (Georges), *Introduction aux sciences humaines. Essai critique sur leurs origines et leur développement* (Publications de la Faculté des Lettres de l'Université de Strasbourg, 1-re série, 140). Paris, Les Belles Lettres, 1960, 524 p., 30 NF.

Körner (St.), *The Philosophy of Mathematics*. London, Hutchinson, 1960, 198 p., 12 s. 6 d.

Margenau (H.), *Open Vistas: Philosophical Perspectives of Modern Science* (Trends in science, 3). New Haven, Yale University Press, 1961, X 256 p., 5 doll.; Toronto, Burns & MacEachern, 5.75 doll.

Pearson (Charles), *The Grammar of Science*. With an introduction by Ernest Nagel. New York, Meridian Books, 1957, XIX+394 p., 1.95 doll.

Logika i metodologia

Wstępy, podręczniki, nauczanie

Gorskij (D P.), *Logika. Učebnoje posobije dlja piedadogičeskich učiliszcz*. 3-oje izdanije. Moskwa, Akademija Nauk SSSR, Institut Filosofii, 1961, 159 p.

Logika. Učebnoje posobije dlja studentow Wsiesojuznogo juridičeskogo

zaocznego instituta. W. I. Kirillow, P. G. Zykow, A. A. Starczenko, J. D. Czuzakow. Moskwa, Wsiesojuznyj juridycznyj zaocznyj institut, 1961, 260 p.

Scholz (Heinrich) und **Hasenjaeger** (Gisbert), Grundzüge der mathematischen Logik (Die Grundlehren der mathematischen Wissenschaften, 106). Berlin, Springer-Verlag, 1961, XVI+504 p., 98 DM.

Poszczególne zagadnienia

Czesnokow (P. W.), Logiczeskaja fraza i priedłożeniye. Rostow. Izdatielstwo Rostowskogo uniwersiteta, 1961, 99 p.

Czknawierjanc (A. A.), Zakon tożdzienstwa. (Istoriko logiczeskij oczerk). Moskwa, Wysszaja Szkoła, 1961, 100 p.

Hogben (Lancelot), Statistical Theory: The Relationship of Probability, Credibility and Error. London, G. Allen & Unwin, 1957, 510 p., 45 s.

Psychologia

Zagadnienia ogólne, wstępy, podręczniki, historia

Broad (Charles Dunbar), the Mind and Its Place in Nature (Int. lib. of psychology, philosophy and scientific method). Ames (Iowa), Littlefield, Adams & Co., 1960, 674 p. 2.25 doll.

Eysenck (Hans Jürgen), Wege und Abwege der Psychologie. Uebers. aus d. Engl. von Hartmut **Horn** (Rowohlts dt. Enzyklopädie, 17). 4. Aufl. Reinbek b. Hamburg, Rowohlt, 1960, 192 p., 2.20 DM.

Fundamentals of Psychology: The Psychology of Thinking (Annals of the New York Academy of Science. Vol. 91, Art. 1). New York, Academy of Sciences, 1960, 158 p., 3 doll.

Handbuch der Psychologie. Hrsg. von Philipp **Lersch**, Friedrich **Sander** u. H. **Thomae**. In 12 Bden. Bd. IV: Persönlichkeitsforschung und Persönlichkeitstheorie. Göttingen, Verl. f. Psychologie Hogrefe, 1960, XVI+612 p., 52 DM.

Iz Istorii russkoj psichologii. Pod red. M. W. Sokolowa. Moskwa, Akademiya pedagogiczeskich nauk RSFSR, Institut Psichologii, 1961, 438 p.

Systemy, kierunki, metody

Nuttin (Joseph), Psychoanalyse et conception spiritualiste de l'homme (Studia psychologica). 3-e éd. Louvain, Publications universitaires de Louvain; Paris, Ed. Béatrice-Nauwelaerts, 1961, 368 p., 150 f. b.

Wolman (Benjamin Binem), Contemporary Theories and Systems in Psychology, Under the editorship of Gardner **Murphy**. College edition. New York, Harper, 1960, 613 p., 7.50 doll.

Zjawiska, stany, dyspozycje psychiczne

Boirel (René), L'invention (Coll. „Initiation philosophique”). 2e éd. Paris, Presses Universitaires de France, 1961, 112 p., 4.50 NF.

Nuttin (Joseph), Tâche, réussite et échec. Théorie de la conduite humaine (Studia psychologica). 2-e éd. inchangée. Louvain, Publications universitaires de Louvain; Paris, Ed. Béatrice-Nauwelaerts, 1961, XII+524 p., 280 f. b.

Psychologia jednostek i typów, psychologia społeczna

Allport (Gordon Willard), Becoming. New Haven, Yale University Press 1960, IX+106 p., 0.95 Doll.

Le Senne (Traité de caractérologie) (Coll. „Logos”). 6-e éd. Paris, Presses Universitaires de France, 1960, XII+660 p., 20 NF.

The Concept of Man; A Study in Comparative Philosophy, ed. by Sir Sarvepalli **Radhakrishnan** and P. T. **Raju**. Lincoln (Neb.), Johnsen Publishing Company, 1961, 384 p., 5.50 doll; London, George Allen & Unwin, 1960, 42 s.

Vischer (Adolf Lukas), Seelische Wandlungen beim alternden Menschen. 2., neubearb. und erw. Aufl. Basel, Stuttgart, B. Schwabe, 1961, 285 p., 16 f. s.

Whyte (Lancelot Law), Unconscious before Freud. New York, Basic Bks, 1960, 219 p., 4.50 doll.

Etyka i teoria postępowania

Giejutiew (Z. B.), Krach sowremiennoj burżuaznoj morali. Baku, 1961, 100 p.

Marksistkaja etika. Chrestomatija. Obszczaja riedakcija i wstupitielnaja statija A. F. Szyszkiina. Izdatielstwo in-stituta miezdonarodnych odnoszenij. Mo- skwa, 1961, 511 p.

Sidwick (Henry), *Outlines of the Hi- story of Ethics for English Readers*; with an add. chapter by Alban G. **Widgery**. New York, Beacon Press, 1960, XXXVI+ +342 p., 1.75 doll.

Westermarck (Edvard Alexander), *Ethical Relativity* (Int. lib. of psychology, philosophy and scientific method), Pat- erson (N. J.), Littlefield, Adams & Co., 1960, 301 p., 1.95 doll.

Wiese (Leopold von), *Ethik in der Schauweise der Wissenschaften vom Menschen und von der Gesellschaft*. 2. Aufl., Bern u. München, Francke, 1960, 448 p., 45 DM.

Estetyka i teoria sztuki

Ekman (Rolf), *Problems and Theories in Modern Aesthetics*. Lund, Gleerup, 1960, 128 p., 10 SwCr.

Heidegger (Martin), *Der Ursprung des Kunstwerkes*. Mit e. Einf. von Hans-Ge- org **Gadamer** (Reclams Universal-Biblio- thek. Nr 8446/8447). Stuttgart, Reclam, 1960, 126 p., 1.30 DM.

Langer (Susanne Katherina), *Problems of Art: 10 philosophical lectures* (Scrib- ner lib.). New York, Charles Scrib- ner's Sons, 1961, 184 p., 1.25 doll.

Nohl (Hermann), *Die ästhetische Wirk- lichkeit*. Eine Einf. 3. Aufl. Frankfurt a. M., Schulte-Bulmke, 1961, 246 p., 14.80 DM.

Filozofia społeczeństw i nauk społecznych

Zagadnienia ogólne, historia

Utz (Arthur F.), *Grundsatzfragen des öffentlichen Lebens. Principes de la vie sociale et politique. Bases for Social Li- ving. Cuestiones fundamentales de la vida politica y social. Bibliographie* (Dar- stellung und Kritik). Recht, Gesell- schaft, Staat. Bd I. Freiburg i. Br., Bar- celona, Basel, Berlin, New York, Roma, Sao Paulo, Wien, Herder, 1960, 446 p., 36.80 DM.

Filozofia prawa i państwa, filozofia gospodarcza

Abbo (John A.), *Political Thought: Men and Ideas*. Westminster, Newmann Press, 1960, XV+452 p., 5.75 doll.

Battaglia (Felice), *Corso di filosofia del diritto*. Vol. 1: *Introduzione*. Cenni sto- rici. 4-e ed. Roma, Foro Italiano, 1960, XII+403 p.,

Emge (Carl August), *Philosophie der Rechtswissenschaft* (Erfahrung und Den- ken, 6). Berlin, Duncker & Humblot, 1961, 341 p., 33.60 DM.

Troszin (D. M.), *Miesto i rol jestestwo- znanja w razwitii obszczestwa*. Moskwa, Wysszaja Szkoła, 1961, 255 p.

Utz (Arthur F.), *Die philosophischen Grundlagen der Wirtschafts und Sozial- politik*. Freiburg/Schw., Internat. Inst. f. Sozialwiss. u. Politik, 1961, 39 p., 1.90 f. s.

Filozofia kultury

Landmann (Michael), *Der Mensch als Schöpfer und Geschöpf der Kultur*. Ge- schichte und Sozialanthropologie. Mün- chen-Basel, Ernst Reinhard Verlag, 1961, 238 p., 15 DM.

Mannheim (Karl), *Ideology and Utopia; An Introduction to the Sociology of Know- ledge*; tr. with a pref. by Louis **Wirth**. London, Routledge & Sons, 1960, 318 p., 10 s. 6 d.

Mumford (Lewis), *Die Verwandlun- gen des Menschen* (The transformations of Man, dt.). Aus d. Amerikan. übers. von Leopold **Voelker** (Weltperspektiven, 6. Ullstein Büchen, 303). Frankfurt/M., Ull- stein Taschenbücher Verl., 1960, 222 p., 1.90 MD.

Northrop (Filmer Stuart Cuckow), *Me- eting of East and West. An Inquiry Con- cerning World Understanding*. New York, Macmillan, 1960, XXIII+531 p., 2.65 doll. 18 s. 6 d.

Ortega y Gasset (José), *Der Aufstand der Massen*. Autoris. Uebers, aus d. Span. von Helene **Weyl**. Ungekürzte Ausg. (Ro- wohlts dt. Enzyklopädie, 10). 11. Aufl. Reinbek b. Hamburg, Rowohlt, 1960, 157 p., 2.20 DM.

Filozofia historii i nauk
historycznych

Brüning (Walther), *Geschichtsphilosophie der Gegenwart*, Klett, 1961, 171 p., 18.50 DM.

Filozofia przyrody i nauk
przyrodniczych

Bertalanffy (Ludwig von), *Problems of Life. An Evaluation of Modern Biological Thought* (Harper torchbooks). New York, Harper, 1960, 216 p., 1.35 doll.

Kapp (Reginald O.), *Towards a Unified Cosmology*, London. Hutchison & Co., 1960, 303 p., 35 s.

Koestler (Arthur), *Les Somnambules (the Sleepwalkers). Essai sur l'histoire des conceptions de l'univers, traduit de l'anglais par Georges Fradier*. Paris, Calmann-Lévy, 1960, 585 p., 16.70 NF.

Ludi ruskoj nauki. Oczerki o wydaszczichsia diajatielach jestiestwoznanija i tiechniki. Pod red. I. W. Kuzniecowa. Moskwa, 1961, Fizmatgiz, 600 p.

MacIver (Robert M.), *Life: Its Dimensions and Its Bounds*. New York, Harper, 1960, XV+144 p., 3 doll.

Oczerki rozwitia osnovnych fizycznych idiei. Moskwa, Izdatielstwo Akad. Nauk SSSR, 1959, 512 p.

Pannwitz (Rudolf), *Der Aufbau der Natur*. Stuttgart, Ernst Klett Verlag, 1961, 299 p.,

Wenzl (Aloys), *Die philosophischen Grenzfragen der modernen Naturwissenschaft (Urban-Bücher, 11)*. 3. Aufl. Stuttgart, Kohlhammer, 1960, 179 p., 3.60 DM.

Filozofia religii

Farley (Edward), *Transcendence of God. A Study in Contemporary Philoso-*

phical Theology. Philadelphia, Westminster Press, 1960, 255 p., 5 doll.

Festugière (A. M. J.), *Personal Religion among the Greeks* (Calif. Univ. Sather classical lectures, 26). 2-d ptg. Berkeley, Univ. of California Press, 1960, 186 p., 1.50 doll.

Kristensen (W. Brede), *The Meaning of Religion. Lectures in the Phenomenology of Religion*. Translated by John B. Carman. With an introduction by Hendrick Kraemer. 's-Gravenh., Martinus Nijhoff, 1960, XXXVIII+532 p., 28.50 fl.

Stace (Walter Terence), *Time and Eternity; An Essay in the Philosophy of Religion*. Princeton (N. J.), Princeton Univ. Press, 1959, 169 p., 1.45 doll.; London, Oxford Univ. Press, 1960, 11 s. 6 d.

Troeltsch (Ernst), *Christian Thought. Its History and Application*. Edited with an introduction and index by F. von Hügel. New York, Meridian Books, 1957, 191 p., 1.25 doll.

Uspiechi sowremiennoj nauki i religija. Sbornik statiej. Otwietstwiennyj riedaktor I. P. Camierian. Moskwa, 1961, Akademijskaja Nauk SSSR, Institut Filosofii, 106 p.

Mistyka, teozofia, okultyzm

Atwood (Mary Anne), *Hermetic Philosophy and Alchemy; A Suggestive Inquiry into the Hermetic Mystery; with a Dissertation on the More Celebrated of the Alchemical Philosophers* rev. ed. with an introd. by Walter Leslie Wilmhurst. New York, The Julian Press, 1960, 597 p., 15 doll.

Varia

Kibiernietiku na służbu komunizmu. Sbornik statiej pod red. A. I. Bierga. Tom I. Moskwa, 1961, Gosenergoizdat, 312 p.

Wiadomości bieżące

Wiadomości wydawnicze

Publikacje jednostkowe

Dialog o filozofii marksistowskiej. Sesja naukowa poświęcona poglądom filozoficznym i socjologicznym Włodzimierza Lenina w 90 rocznicę urodzin, Warszawa 18—19 maja 1960 r. (Warszawa 1961, Książka i Wiedza, str. 439, 20,— zł). Książka zawiera przemówienia wygłoszone na Sesji Leninowskiej (zob. Ruch Filoz. XX, str. 118a). Treść: Schaff A.: Słowo wstępne. Ładosz J.: Metodologiczne znaczenie „Zeszytów Filozoficznych” Lenina dla rozwoju marksizmu w Polsce. Morawski S.: Lenin o interpretacji dzieła literackiego. Zawadzki S.: Lenin a problemy działalności ekonomicznej i socjalnej współczesnego państwa burżuazyjnego. Waldenberg M.: Lenin o formacji rewolucji socjalistycznej. — Dyskusja filozoficzna. Schaff A.: Zamknięcie części filozoficznej; Słowo końcowe.

Zdzisław Cackowski: Treść poznawcza wrażeń zmysłowych. (Warszawa 1962, Książka i Wiedza, str. 335, cena 35,— zł). Książka ta ukazała się jako drugi tom Biblioteki Studiów nad Marksizmem (zob. Ruch Filoz. t. XXI, str. 231a). Autor zajmuje się w niej zagadnieniem stosunku wrażeń zmysłowych do cech obiektywnego świata, ograniczając się przy tym do rozważenia stanowisk opartych na realizmie i empiryzmie. Omówienie niektórych punktów wyznaczających linię rozwoju zagadnienia, ma autorowi posłużyć za podstawę do zrealizowania zasadniczego celu pracy, którym jest analiza sporów toczonych w łonie filozofii marksistowskiej na temat tego zagadnienia. Toteż książka dzieli się na dwie części, z których pierwsza przedstawia problem jakości zmysłowych w realistycznym nurcie przedmarksistowskiej filozofii, druga — większa — tenże problem w nurcie filozofii marksi-

stowskiej. Spośród filozofów przedmarksistowskich autor uwzględnia głównie Demokryta, Locke'a, Malebranche'a ponadto omawia też poglądy fizyków i fizjologów zachodnich i rosyjskich (Sieczenow, Pawłow). W kwestii jakości zmysłowych filozofia marksistowska opiera się na dwóch założeniach: 1. jakościowo zróżnicowany świat materialny istnieje obiektywnie, 2. świat ten jest poznawalny poprzez wrażenia zmysłowe. Te założenia nie wyznaczają jednoznacznie rozstrzygnięć teoriopoznawczych, dopuszczając co najmniej dwie koncepcje: 1. jakości naszych treści zmysłowych są obrazami, 2. jakości te są symbolami, odpowiednikami jakości obiektywnych. Spór między zwolennikami tych dwu koncepcji nie został rozstrzygnięty. Autor uważa, że treść wrażeń zmysłowych nie może być identyfikowana z materialnym przedmiotem tych wrażeń. Nie może też być tu mowy o relacji między dwoma egzemplarzami tego samego rodzaju, gdyż wrażenia mają charakter idealny. Rozważając relacje podobieństwa lub odpowiedności między treścią wrażeń a jakością obiektywną, autor dochodzi do wniosku, iż tylko w zakresie jakości przestrzennych istnieje podobieństwo wrażeń do przedmiotu, natomiast co do innych jakości to można mówić jedynie o odpowiedności, podobieństwa zaś nie da się ustalić. Książka zawiera indeks nazwisk oraz skorowidz ważniejszych pojęć. Dołączono też streszczenia w języku rosyjskim i angielskim.

Jedność materialna świata. Zbiór artykułów pod red. Heleny Eilstein. (Warszawa 1961, Książka i Wiedza, str. 293, 35,— zł). Zawiera: Przedmowa, Amsterdamski S., Eilstein H.: Pojęcie materii w literaturze marksistowskiej. Eilstein H.: Przyczynki do koncepcji materii jako bytu fizycznego. Augustynek Z.: Czas i przestrzeń a materia. Szumilewicz I.:

Wybrane zagadnienia z zakresu struktury czasoprzestrzennej wszechświata.

Jan Gregorowicz: Zarys logiki dla prawników. (PWN Warszawa 1962, str. 208, cena 12 zł), podręcznik zawiera treść wykładów, wygłaszanych na Wydziale Prawa w Uniwersytecie Łódzkim i obejmuje semantykę, logikę formalną oraz metodologię wraz z teorią nauk.

Historia filozofii. Tom II: Filozofia XV—XVIII w. Tłum. z rosyjskiego. (Warszawa 1962, Książka i Wiedza, str. 519, ilustr. cena 50,— zł). Jest to kolejny tom historii wydanej przez Instytut filozofii Akademii Nauk ZSRR (informacje o tomie I podaliśmy Ruch Filoz. t. XXI str. 225a). Tom ten przygotowali: G. F. Aleksandrow, B. E. Bychowski, M. B. Mitin, P. F. Judin, L. A. Kogan, M. A. Jegorow, M. M. Grigorian, O. W. Trachtenberg, J. A. Milner, W. M. Pozner, B. F. Porszniew, S. G. Suworow. Przekładu dokonali: S. Nowakowski, R. Światło, W. Wudel. Tom składa się z pięciu części poprzedzonych wstępem, omawiającym historyczne przesłanki rozwoju filozofii burżuazyjnej. Część pierwsza obejmuje filozofię Odrodzenia, część druga — materializm angielski XVII w. (Bacon, Hobbes) oraz poglądy Kartezjusza, Gassendiego, Spinozy i Leibniza. Część trzecia omawia filozofię w okresie angielskiej rewolucji burżuazyjnej. Tu znajdują miejsce platonicy z Cambridge, Locke, Newton, materialści angielscy XVIII w., Berkeley, Hume, szkoła szkocka i Vico. Następną część poświęcona jest filozofii rozwijającej się w przededniu francuskiej rewolucji burżuazyjnej. Tu omówiono filozofów Oświecenia francuskiego (Bayle, Meslier, Wolter, Rousseau, Mably, Morelly i inni) oraz przedstawicieli materializmu francuskiego XVIII w. (La Mettrie, Diderot, Holbach, Helwecjusz) oraz ich związki z Condillacem i d'Alembertem. Ostatnia część traktuje o filozofii Oświecenia w Ameryce. W tomie tym zwracają uwagę proporcje poszczególnych rozdziałów, np. Berkeleyowi i Hume'owi poświęcono łącznie 15 stron, podczas gdy materializm francuski XVIII w. zajmuje 110 stron. Tom zawiera skorowidz nazwisk.

Stefan Świeżawski, ks. Marian Jaworski: Byt — zagadnienia metafizyki tomistycznej (Lublin 1961, Tow. Nauk. KUL, str. 263, cena 60,— zł). Jest to drugie wydanie książki, która pierwotnie miała tylko jednego autora w osobie Stefana Świeżawskiego. Z przedmowy do nowego wydania dowiadujemy się, że

jest ono wynikiem ponownego opracowania umożliwionego przez współpracę ks. Jaworskiego. „Całość wywodów została gruntownie zrewidowana, choć ich styl eseistyczny usiłowano zachować. Natomiast trzy podstawowe dla metodologii metafizyki zagadnienia ujęte zostały w zupełnie nowej redakcji, w rozdziałach poświęconych analogii, abstrakcji i pierwszym zasadom”. Oto spis rzeczy: Przedmowa do pierwszego wydania; Przedmowa do drugiego wydania. Rozdziały: I. Kryzys metafizyki, II. Warunki naukowości metafizyki, III O metodę metafizyki: analogia, IV. O metodę metafizyki: abstrakcja i separacja, V. Przedmiot metafizyki i jego intuicja, VI. Powszechne właściwości bytu: jedność, VII. Powszechne właściwości bytu: prawidłowość i dobroć, VIII. Pierwsze zasady bytu, IX. Możliwość i akt, X. Istota i istnienie, XI. Materia i forma, XII. Substancja i przypadłości, XIII. Przyczynowość, XIV. Poznanie metafizyczne wobec innych typów poznania.

Mieczysław Gogacz: Problem istnienia Boga u Anzelmą z Canterbury i problem prawdy u Henryka z Gandawy (Lublin 1961, Tow. Nauk. KUL, str. 122, cena 25,— zł). Uzasadnieniem zestawienia w jednej książce dwóch tak różnych spraw jest według autora podobieństwo sytuacji obu problemów. Oba bowiem dają się interpretować w nowy sposób. „Novum tej książki — czytamy we wstępie — jest to, że podaje opartą na dotychczasowych osiągnięciach, próbę zinterpretowania dowodu Anzelmą w duchu swoistego aprioryzmu, uzasadnionego występująca u Anzelmą metodą negacji i metodą poznania istnienia. Podaje też, że wbrew dotychczasowym opiniom w literaturze specjalistycznej, według Henryka z Gandawy poznaje się prawdę bez pomocy oświecenia boskiego”. Książka jest właściwie połączeniem dwu niemal niezależnych prac. Pierwsza naprzód przedstawia dotychczasowe interpretacje dowodu Anzelmą, potem próbę nowej interpretacji i w końcu omawia zagadnienia z nią związane. Druga praca rozpoczyna od określenia problemu i omówienia tekstów, które następnie poddaje analizie. Z kolei autor wyprowadza wnioski z dokonanej analizy i wreszcie daje przegląd stanowisk. Na końcu każdej z tych prac umieszczono streszczenie w języku francuskim oraz notę bibliograficzną. Do drugiej pracy dodano appendix zatytułowany „Próba zredagowania dowodu istnienia Boga na podstawie teorii

u Henryka związku rzeczy z ideą wzorca". Całość zamykają wnioski ogólne.

Irena Szumilewicz: Teoria śmierci cieplnej wszechświata (Warszawa 1961, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, str. 135, cena 12,— zł). Zagadnienie śmierci cieplnej wszechświata było od połowy XIX wieku żywo dyskutowane zarówno przez fizyków, jak i filozofów. Autorka za cel swej pracy postawiła analizę historycznego rozwoju tej teorii oraz przedstawienie współczesnych poglądów na ten temat. Praca składa się ze wstępu, trzech rozdziałów i zakończenia. Rozdział pierwszy podaje historię problematyki do XX wieku oraz omawia jej znaczenie światopoglądowe. Autorka rozpoczyna od krótkiego szkicu dziejów termodynamiki, a potem przedstawia poglądy i argumenty zwolenników (tomizm, energetyzm, bergsonizm) oraz przeciwników (marksizm, pozytywizm, Boltzmann, Poincaré, Arrhenius, Rey, Zawirski) teorii śmierci cieplnej świata. Rozdział drugi zajmuje się obecnym stanem dyskusji na temat tej teorii. Autorka kolejno omawia: koncepcję rozszerzającego się wszechświata, zagadnienie czy wszechświat jest nieskończony w przestrzeni i czasie, nowe argumenty za i przeciw tej teorii. Rozdział trzeci poświęcony jest głównie zagadnieniu, czy entropia wszechświata wzrasta. W zakończeniu Szumilewicz omawia związki pomiędzy entropią i zasadą przyczynowości oraz kierunkiem czasu.

A. N. Leontiew: O rozwoju psychiki. Wybór i opracowanie M. Maruszewskiego, tłum. z ros. S. Koza i A. Jurkowski, (PWN Warszawa 1962, str. 207, cena 24,— zł). Na treść składają się rozprawy: Zarys rozwoju psychiki; O historycznym kierunku badań w psychologii człowieka; Czynniki biologiczne i czynniki społeczne w psychice człowieka; Psychologiczne poglądy L. S. Wygotskiego.

Woprosy dialektyczeskogo materializma. Elementy dialektiki. Otwiatswienyj riedaktor P. W. Tawancew. Izdatielstwo Akademii Nauk SSSR. Moskwa 1960, str. 382. Jest to zbiór następujących artykułów: D. P. Gorskij — Dialektyka kategorii jednostki i ogółu. E. W. Plenkow — Kategorie logiczne i historyczne. W. S. Sokołow — Prawo jako kategoria marksistowskiej dialektyki. I. D. Andrejew — Przejście ilości w jakość najważniejszym elementem dialektyki. G. A. Swiecznikow — Przyczyna i skutek. W. P. Czertkow — Możliwość i rze-

czywistość. F. I. Garkawienko — Dialektyka formy i treści. P. W. Kopnin — Kategorie jako wyrażenie elementów dialektyki. N. W. Karabanow — O jedności i tożsamości przeciwieństw. W. A. Lektorskij — O kategoriach podmiotu i przedmiotu w teorii poznania. W. F. Głagoliew — Indukcja i dedukcja. N. W. Karabanow, G. I. Ruzawin — Przejście dialektyczne.

Uspiechy sowremiennoju nauki i religija. Izdatielstwo Akademiemi Nauk SSSR. Moskwa 1961, str. 165. Po wstępie P. N. Fiedosiejewa, w którym autor analizuje podstawowe zadania ateistycznej propagandy, postawione przez KPZR, następują artykuły: M. B. Mitin — O naukowo-ateistycznej propagandzie w świetle postanowień CK KPZR o zadaniach partyjnej propagandy w warunkach współczesnych. W. A. Ambarcumian — Najnowsze osiągnięcia astronomii a walka przeciwko współczesnemu fideizmowi. G. I. Naan — Podbój kosmosu i religia. A. I. Oparin — Problem pochodzenia życia i jego ateistyczne znaczenie. G. W. Platonow — O walce ideologicznej we współczesnej genetyce. E. A. Asratian — Niektóre nowe osiągnięcia neurofizjologii i ich ateistyczne znaczenie. P. K. Apochina — Złożone przejawy ludzkiej psychiki i ich naukowe wyjaśnienie. G. A. Kursanow — O nowych próbach pogodzenia nauki i religii.

Borba W. I. Lenina za woinstwuzuszcizj matierializm i rewolucjonnuju dialektiku. Redakcjonnaja kolegija: M. I. Sidorow, A. D. Wisłobokow, W. M. Podosietnik. Izdatielstwo Wysszej Partijnoj Szkoły i Akademii Obszczestwiennych Nauk pri CK KPSS. Moskwa, 1960, str. 375. Zbiór zawiera m. in. następujące artykuły: I. F. Sieniczkin — Walka W. I. Lenina o wojujący materializm w okresie październikowym; K. J. Zering — W. I. Lenin i socjalistyczny humanizm; W. J. Kozłowski — Opracowanie marksistowskiej nauki o przeciwieństwach przez W. I. Lenina; I. I. Gricenko — O udziale logiki w teorii poznania; I. N. Nazarow — Eksperyment wytwórczy i jego rola w teorii poznania; I. K. Grigonis — W. I. Lenin i problem rzeczywistości we współczesnej fizyce; A. D. Wisłobokow — O znaczeniu leninowskiej krytyki „energetyzmu” w walce przeciwko współczesnemu idealizmowi.

Niekotoryje woprosy filosofii. Kiszyniewskij gosudarstwiennoj uniwersitet. Mieżwuzowskij filosofskij sbornik. Ki-

szynie. Tom 2, 1960 g. Dzieło zbiorowe zawierające następujące rozprawy: R. A. Aronow — Przyczynek do zagadnienia filozoficznej treści i znaczenia teorii stosunków. R. A. Aronow — Książka prof. E. J. Kolmana „Lenin i najnowsza fizyka”. J. J. Baskin — Z historii rozprzestrzenienia się idei socjalistycznej w Mołdawii. N. P. Wasiliew — Dialektyka przejścia możliwości w działanie. I. N. Kwasowa — Znaczenie estetycznej teorii Czernyszewskiego dla walki z współczesną estetyką subiektywnego idealizmu. P. A. Kowczegow — O przerastaniu socjalistycznej państwowości w komunistyczny społeczny samorząd. M. A. Swierdłow — Obrona przez D. A. Goldammera materialistycznego rozumienia atomistyki. L. B. Sztiejnman — Przyczynek do zagadnienia filozoficznych poglądów Mikołaja Bełczesku.

Biessmiertnaja siła idiej leninizma.

Uczonyje zapiski Krasnojarskiego gosudarstwiennogo piedagogiczeskogo instytutu. Tom 18, 1960 r. Książka zawiera następujące rozprawy: W. F. Gołosow — Powstanie i rozwój leninowskiej teorii rewolucji socjalistycznej — klasyczny przykład jedności teorii i praktyki. A. M. Giendin — W. I. Lenin o wzajemnym stosunku konieczności i przypadkowości, konieczności i wolności w społeczno-historycznym procesie. P. E. Kriazew — W. I. Lenin o społecznej naturze jednostki. M. I. Jefremow — Leninowska idea socjalistycznej równości w działaniu. O. I. Rum — Leninowska idea wychowania młodzieży w działaniu. J. I. Siemienow — W. I. Lenin o twórczym charakterze ludzkiego poznania.

Heinrich Scholz: Mathesis Universalis.

Abhandlungen zur Philosophie als strenger Wissenschaft. (Herausgegeben von Hans Hermes, Friedrich Kambartel, Joachim Ritter, Benno Schwabe und Co. Verlag, Basel-Stuttgart 1961, str. 483, cena w opr. 38 fr. szw.). Pośmiertny zbiór 17 rozpraw (w tym cztery poprzednio nie publikowane) zmarłego w r. 1956 autora (zob. Ruch Filoz. XVIII, str. 127b) poświęcony jest myśli, nawiązującej do Leibniza (co wydawcy podkreślili tytułem zbioru), iż nowoczesna logika jest jednocześnie metafizyką, najogólniejszą nauką o rzeczywistości. To pojmowanie przeciwstawia się zarówno neopozytywistycznemu traktowaniu logiki jako teorii języka, jak i tradycji antymetafizycznego kantyizmu. Pięknie wydany tom rozpoczyna się obszerną przedmową wydawców, charakteryzującą stanowisko autora

w logice i filozofii. Treść została podzielona na dwie części: historyczną i systematyczną. Pierwsza zawiera studia poświęcone pisarzom, których autor uważał za swych poprzedników: Die Axiomatik der Alten (1930), Augustinus und Descartes (1932), Der Anselmische Gottesbeweis (1950/51) — Über das Cogito ergo sum (1931), Descartes Bedeutung für die Umgestaltung des abendländischen Geistes (1951), Pascals Forderungen an die mathematische Methode (1945), Leibniz (1942), Einführung in die Kantische Philosophie (1943/4), Die Wissenschaftslehre Bolzanos. Eine Jahrhundertbetrachtung (1937), Gottlob Frege (1941), David Hilbert, der Altmeister der mathematischen Grundlagenforschung (1942). W części drugiej autor przedstawia swoje własne poglądy: Der Gottesgedanke in der Mathematik (1934), Warum Mathematik? (1934) Das theologische Element im Beruf des logistischen Logikers (1935), Was ist Philosophie? Der erste und der letzte Schritt auf dem Wege zu ihrer Selbstbestimmung (1940), Platonismus und Positivismus (1943), Logik, Grammatik, Metaphysik (1944). Dodatek podaje obszerne objaśnienia wydawców, bibliografię pism autora oraz indeksy.

Wolfgang Stegmüller: Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie.

Eine kritische Einführung. Zweite, umgearbeitete und erweiterte Auflage (Kröners Taschenausgabe 308. Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 1960, str. XLVIII, 532, 9 portr., cena 15 DM.) Autor, tyrolczyk z pochodzenia, habilitowany w Innsbrucku, jest obecnie profesorem Uniwersytetu w Monachium; zbliżony do neopozytywizmu jest jednym z wybitnych filozofów młodego pokolenia w Niemczech. Książka wydana poprzednio w r. 1952, została obecnie, jak autor informuje, w dwóch trzecich częściach napisana na nowo. Tytuł (narzucony autorowi przez wydawcę pierwszego wydania w Wiedniu) jest za obszerny, autor omawia tylko wybranych, przeważnie niemieckich i po części anglosaskich autorów, piszących na tematy metafizyki, logiki i epistemologii oraz etyki. Po obszernej przedmowie, omawiającej założenia i cele książki, następują części: Einleitung. Die Probleme der Gegenwartsphilosophie. I. Philosophie der Evidenz: Franz Brentano. II. Methodische Phänomenologie: Edmund Husserl. III. Angewandte Phänomenologie: Max Scheler. IV. Existenzialontologie: Martin Heidegger. V. Existenzphilosophie: Karl Jaspers. VI. Kritischer Realismus: Nicolai Hartmann.

VII. Transzendentaler Idealismus: Robert Reininger. VIII. Aprioristischer Seinsmonismus: Paul Häberlin. IX. Moderner Empirismus: Rudolf Carnap und der Wiener Kreis. X. Grundlagenforschung und analytische Philosophie der Gegenwart. (Bibliographie. Namen- und Sachregister). Książka jest pisana jasno i zawiera bogactwo informacji. Wydanie staranne, na dobrym papierze, drukowane piękną czcionką.

Martin Heidegger: Nietzsche. Band I—II. 1. Auflage. (Pfullingen 1961, Verlag Günter Neske, str. 662, 493, cena 65,— DM). To nowe dzieło Heideggera — jak wyjaśnia przedmowa — powstało z wykładów, które filozof ten wygłosił na Uniwersytecie we Fryburgu (Breisgau) w latach 1936—1940. Do wykładów tych autor dodał rozprawy, które napisał między rokiem 1940 a 1946. Tekst wykładów został podzielony według treści, a nie według odcinków czasowych, w których był wygłaszany. Zachowano charakter odczytowy, co pociągnęło nieuniknione powtórzenia i rozszerzenie tekstu. Często autor przytacza te same fragmenty pism Nietzschego w różnych związkach. Pozostawiono też to, co mogło być niektórym czytelnikom znane, gdyż „w każdej rzeczy znanej ukrywa się coś godnego przemyślenia”. Jak autor sam stwierdza, książka daje obraz drogi, którą myśl jego przebyła od 1930 roku do „Brief über den Humanismus” (1947), gdyż dwie mniejsze rozprawy, które w tym okresie zostały wydane mianowicie: „Platons Lehre von der Wahrheit” (1942) oraz „Vom Wesen der Wahrheit” (1943), były napisane jeszcze w latach 1930/31, natomiast „Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung” (1951) niewiele z tej drogi pozwalają poznać, choć również zawierają rozprawy z tego okresu. Układ książki przedstawia się następująco: tom I: Der Wille zur Macht als Kunst (1936/37), Die ewige Wiederkehr des Gleichen (1937), Der Wille zur Macht als Erkenntnis (1939), tom II: Die ewige Wiederkehr des Gleichen und der Wille zur Macht (1939), Der europäische Nihilismus (1940), Nietzsches Metaphysik (1940), Die seinsgeschichtliche Bestimmung des Nihilismus (1944/1946), Die Metaphysik als Geschichte des Seins (1941), Entwürfe zur Geschichte des Seins als Metaphysik (1941), Die Erinnerung in die Metaphysik (1941).

Philosophenbriefe aus der Korrespondenz Alexius Meinongs mit Fachgenos-

sen seiner Zeit (1876—1920) hrsg. v. Rudolf Kindinger (J. A. Kienreich, Graz, Sachstrasse 6, str. 120, cena 20 DM, 4,70 dol), zbiór zawiera listy, których autorami są H. Bergmann, Fr. Brentano, Ch. v. Ehrenfels, N. Hartmann, E. Husserl, F. Jodl, J. v. Fries, E. Landmann, J. Łukasiewicz, E. Mach, Th. G. Masaryk, A. Meinong, W. P. Montague, B. Russell, Chr. Sigwart, K. Twardowski, W. M. Urban, H. Vaihinger. Księgarnia nakładowa zaprasza do subskrypcji wydawnictwa.

Stephen F. Mason: Geschichte der Naturwissenschaft (Deutsche Ausg. unter Mitwirk. v. K. Meyer-Abich besorgt v. Prof. Dr. B. Sticker. Kröners Taschenausg. 307, A. Kröner Verl. Stuttgart, str. 724, cena 17,50 DM). Książka przedstawia rozwój naukowych dróg myślenia w zależności od prądów filozoficznych i religijnych oraz stosunków społecznych i ekonomicznych. Jej treść: I. Naturwissenschaft im Altertum (Mesopotamien und Ägypten. Vorsokratiker. Athen. Alexandrinische Zeit. Rom). II. Naturwissenschaft im fernen Orient und im mittelalterlichen Europa (China. Indien. Islamische Welt. Mittelalterliches Europa). III. Die naturwissenschaftliche Revolution im 16 und 17. Jahrhundert (Kopernikus und Kepler. Gilbert und Bacon. Galilei. Descartes. Wissenschaftliche Revolution und Reformation. Newton. Die Optik. Vesal und Harvey. Von Paracelsus zu Boyle. Navigation und Kartographie. Wissenschaftliche Gesellschaften). IV. Die Naturwissenschaft im 18. Jahrhundert (Uhren und Dampfmaschinen. Naturwissenschaft und Gesellschaft. Astronomie. Phlogistontheorie und chemische Revolution. Fortschrittsidee. Evolution. Naturphilosophie. Embryologie. Bau und Funktion der Lebewesen. Zellenlehre). V. Die Naturwissenschaft im 19. Jahrhundert (Geologie. Evolutionstheorien. Frankreich und Grossbritannien. Chemie und Atomtheorie. Wellentheorie des Lichts, Elektrizität und Magnetismus. Thermodynamik. Naturwissenschaft und Technik. Chemie und Mikrobiologie). VI. Die Naturwissenschaft in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts (Moderne Biologie. Relativitätstheorie. Quantentheorie. Bau der Sterne und Bau der Welt. Naturwissenschaft und Geschichte). Bibliographie. Quellenverzeichnis. Namen- und Sachregister.

Philosophische Probleme der modernen Naturwissenschaft. Materialien der Al-

lunionkonferenz zu den philosophischen Fragen der Naturwissenschaft — Moskau 1958. (Akademie-Verlag, Berlin 1962, str. 640, cena 15 DM). Instytut Filozofii Uniwersytetu Humboldta w Berlinie wydał w przekładzie niemieckim referaty i sprawozdania z dyskusji Wszechniowskiej Konferencji poświęconej filozoficznym problemom przyrodoznawstwa, która się odbyła w Moskwie 21—25 X 1958 (zob. Ruch Filoz. XIX, str. 126).

Aristote et les problèmes de méthode. Communications présentées au Symposium Aristotelicum tenu à Louvain du 24 août au 1 septembre 1960 (Publications Universitaires de Louvain — Aristote, traductions et études. Editions Nauwelaerts, Paris VI-e 1961, str. VIII. 362.) Na treść książki składają się referaty II Sympozjum Arystotelesowskiego (zob. Ruch Filoz. XX, str. 360a), ułożone w czterech częściach: I. Problèmes généraux. P. Aubenque: Sur la notion aristotelicienne d'aporie; J. Moreau; Aristote et la vérité antépredicative; S. Mansion: La rôle de l'exposé et de la critique des philosophies antérieures chez Aristote; A. Mansion: L'origine du syllogisme et la théorie de la science chez Aristote; G. E. L. Owen: Titenai ta phainomena. II. La méthode en métaphysique. G. Verbeke: Démarches de la réflexion métaphysique chez Aristote; O. Gigon: Methodische Probleme in der Metaphysik des Aristoteles; C. J. de Vogel: La méthode d'Aristote en métaphysique d'après Métaphysique A 1—2; III. La méthode en philosophie naturelle. P. Moraux: Le méthode d'Aristote dans l'étude du ciel (De Caelo I 1—II 12); D. M. Balme: Aristoteles use of differentiae in Zoology; I. Düring: Aristotle's method in biology, A note on De Part. An. I 1 639 b 30—640 a 2; H. Dörrie, Gedanken zur Methodik des Aristoteles in der Schrift Peri Psyches. IV. La méthode en éthique. J. D. Monan: Two methodological aspects of moral knowledge in the Nicomachean Ethics; W. G. Rabinowitz: Ethica Nicomachea II 1—6, Academic eleaticism and the critical formulation of Aristotle's discussion of moral virtue; D. J. Allan: Quasi mathematical method in the Eudemian Ethics. V. Aristote et son école. F. Wehrli, Aristoteles in der Sicht seiner Schule, Platonisches und Vorplatonisches. Indeksy.

Procli Diadochi Tria Opuscula (De Providentia, Libertate, Malo) latine Guillelmo de Moerbecke vertente et graece ex Isaaci Sebastocratoris aliorumque scriptis collecta, ed. H. Boese (Berlin, Walter de Gruyter Quellen und Studien zur Gesch. der Philosophie, I, 1960, str. XXXI, 343, cena 78 DM). Wydanie zawiera w krytycznym opracowaniu trzy ważne dzieła neoplatonika Proklosa, pochodzące, jak wydawca udowodnia, z dojrzałego okresu jego życia, w łacińskim przekładzie Wilhelma Moerbecke z r. 1280 oraz w oryginalne greckim dotychczas nie znanym, odkrytym przez wydawcę w identycznie zatytułowanym traktacie bizantyńczyka Izaaka Sebastokratora (ok. 1100 r.), zawierającym dosłownie skopiowane teksty Proklosa, co dało się wykryć przez zestawienie z przekładem łacińskim. Odkrycie rzuca światło m. i. także na zagadnienia urabiania się łacińskiej terminologii filozoficznej w średniowieczu.

Il Giudizio estetico ed. L. Pareyson, (Padwa, Edizioni della Rivista di Estetica, 1961, str. 288, cena 2500 lirów) zawiera sprawozdania z sympozjum estetyki, które odbyło się w Wenecji 19 września 1958 z okazji XII Kongresu filozoficznego (zob. Ruch Filoz. XVIII, str. 137 i 271a). Na treść książki składają się cztery referaty (E. Gilson, H. G. Gadamer, J. P. Hodin, H. Hungerland) i 30 przemówień dyskusyjnych.

G. E. M. Anscombe: An Introduction to Wittgenstein's Tractatus. Hutchinson University Library, (London 1959, str. 179, cena 12 s. 6 d.). Książka Miss Anscombe, która była jedną z najbliższych uczeń Wittgensteina, ukazała się w serii Philosophy, redagowanej przez prof. H. J. Patona, który też poprzedził książkę, zawierającą treść wykładów autorki z r. 1957/58 w Oxfordzie, krótką przedmową. Spis rzeczy: Introduction. Glossary. 1. Elementary Propositions. 2. The Theory of Descriptions. 3. Negation: The Logician's Definition of „not p”. 4. Negation: The Picture Theory. 5. Consequences of the Picture Theory. 6. Sign and Symbol. 7. Wittgenstein, Frege and Ramsey. 8. Operations. 9. Formal Concepts and Formal Series. 10. The General Form of Proposition. 11. Generality. 12. Knowledge and Certainty. 13. „Mysticism” and Solipsism. Wskazówki bibliograficzne. Indeks.

William Rex Crawford: A Century of Latin-American Thought, (rev. ed. Har-

vard University Press, Cambridge Mass. 1961, str. 8 nrb, 322, cena 6 dol.). Autor jest profesorem socjologii w University of Pennsylvania, poprzednio zaś spędził szereg lat w Brazylii jako attaché kulturalny ambasady Stanów Zjednoczonych Am. Półn. Książka, wydana poprzednio w r. 1944, daje obraz myśli la-cińsko-amerykańskiej pojęty bardzo szeroko, gdyż obejmuje także literatów i publicystów. Tytuły rozdziałów: I. Introduction. II. Independence and Nationhood (Echeverria — Alberdi — Sarmiento). III. The Generation of 42 and After (Bello — Lastarria — Bilbao — Letelier). IV. A Reaction — Rodó (Rodó — Vaz Ferreira). V. Positivism and Idealism in Argentina (Suárez — Bunge — Arguedas — González — Ingenieros — Korn — Ugarte — Gálvez — Rojas). IV. Rebellion on the West Coast (Montalvo — González Prada — Mariátegui). VII. Three Thinkers of Brazil (Da Cunha — Manoel Bomfim — Freyre). VIII. The Cubans and Hostos (Varela — Luz — Saco — Varona — Martí — Hostos). IX. The Mexicans (Mora — Ramírez — Altamirano — Sierra — Bulnes — Vasconcelos — Caso — Ramos). X. Conclusion. Bibliography. Index.

Current Issues in the Philosophy of Science. Symposia of Scientists and Philosophers (Proceedings of Section L of the American Association for the Advancement of Science 1959) ed. by Herbert Feigl and Grover Maxwell, Minnesota Center for Philosophy of Science (Univ. of Minn. Holt, Reinhart and Winston, New York 1961, str. XII, 484). Zbiór obejmuje referaty i koreferaty (w łącznej liczbie 63) wygłoszone na sześciu sympozjach przez 24 autorów, profesorów filozofii i innych nauk w amerykańskich uniwersytetach. Sympozja dotyczyły następujących tematów: I. Theory Construction in Logical and Historical Perspectives. Is there a Logic of Discovery?: The Genesis of the Special Theory of Relativity; The Language of Theories; The Key Property of Physical Laws — Inaccuracy; Physical Laws and Time's Arrow; (referentem ostatniego tematu był Henryk Mehlberg). II. Empirical and Conventional Elements in Physical Theory (Law and Convention in Physical Theory; Meaning Postulates in Scientific Theories; The Empirical Foundations of Elementary Geometry). III. Induction Probability and Simplicity (On the Probability of Nonrecurring Events; Vindication of Induction; The Role of Simplicity in Explanation; Is a Unitary Approach

to Foundations of Probability Possible?). IV. Logic of Variables and Constants (Variables, Constants, Fluents; Some Problems Concerning Fundamental Constants in Physics). V. Philosophical Issues of Quantum Theory (From Duality to Unity in Quantum Mechanics; Niels Bohr's Interpretation of the Quantum Theory; Are Wave Mechanics and Matrix Mechanics Equivalent Theories?; Quantum Physics and the Relativity Theory). VI. Methodological Problems of Psychology and the Social Sciences (Intervening Variables, Hypothetical Constructs and Metaphysics; Verbal Utterances as Data; Formal Analysis and the Language of Behavior Theory).

The Nature of Physical Knowledge, ed. by L. W. Friedrich S. J. Indiana University Press Bloomington Oliver and Boyd (Edinburgh and London, 1961, str. 156, cena 16 s.). Książka składa się z siedmiu referatów, wygłoszonych na sympozjum pod auspicjami Rady Amerykańskiego Towarzystwa Fizycznego. Referentami byli trzej filozofowie tomistyczni i czterej wybitni fizycy. Oto tytuły referatów: 1. The Nature of Physical Knowledge (P. W. Bridgman). 2. Is Physical Knowledge Limited by Its Quantitative Approach to Reality (Frank J. Collingwood). 3. Does Physical Knowledge Require A priori or Undemonstrable Presuppositions (Henry Margenau). 4. Does Knowledge of Physical Laws and Facts Have Relevance in the Moral and Social Realm (George P. Klubertanz S. J.). 5. Dualistic Pictures and Unitary Reality in Quantum Theory (Alfred Landé). 6. Metaphysics: Before or After Physics? (Raymond J. Seeger). 7. The Role of A priori Elements in Physical Theory (Adolf Grünbaum). — Dyskusja, Noty. Indeks.

Giorgio de Santillana: The Crime of Galileo. The Heinemann Group of Publishers (Mercury Books 14) London 1961, str. XVI, 341, cena 10 s. 6 d. Autor jest profesorem historii i filozofii nauk w Massachusetts Institute of Technology, pierwsze wydanie książki ukazało się w r. 1955. Treść: Preface. Introduction. I. The Days of Discovery. II. „Domini Canes”. III. Philosophical Intermezzo. IV. Saint Robert Bellarmine. V. The Decree. VI. Bellarmine's Audience. VII. The Years of Silence. VIII. Urban VIII. IX. The „Dialogue”. X. The Summons. XI. The Inquisitors'Plight. XII. The Trial. XIII. The Problem of the Fal-

se Injunction. XIV. Change of Course. XV. The Sentence. XVI. Aftermath. Index.

F. H. Bradley: Ethical Studies (London 1962, Oxford University Press, str. XVI+344, cena 7 s. 6 d.). Książka znanego filozofa angielskiego, wydana po raz pierwszy w roku 1876, znalazła obecnie nową szatę w popularnych oksfordzkich paperbacks. Jest to przedruk drugiego wydania, opublikowanego przez siostrę i brata autora w 1927 r. W wydaniu tym zamieszczono wówczas dodatkowe notatki pozostawione przez Bradleya. Obecne wydanie zawiera ponadto nowy wstęp pióra Richarda Wollheima, który podkreśla, że książka posiada dziś wartość nie tylko historyczną, gdyż zawiera argumentację, która zdołała zachować swój walor mimo próby lat. Szczególnie żywotna okazała się krytyka hedonizmu, dostarczająca argumentów przeciw utylitarystom, oraz uwagi na temat odpowiedzialności. Zdaniem Wollheima *Ethical Studies* posiadają strukturę dialektyczną i wykazują liczne związki z heglizmem, zwłaszcza w odniesieniu do metody. Technika Bradleya polegała na tym, iż rozpoczął od jakiegoś punktu widzenia na moralność, badał jego zalety i wady, a to prowadziło go do innego punktu widzenia, który zachowując w miarę możliwości zalety poprzedniego, nie miał jego wad. Ten nowy punkt widzenia okazywał się jednak również nie pozbawiony błędów, więc proces korygowania ciągnął się dalej w nieskończoność. Bradley starał się nadać właściwą interpretację oczywistej — według niego — tezie, że moralność sama się realizuje. Sądził, iż ten, kto pragnie być lepszym niż świat, stoi na progu niemoralności. Interesujący w etyce Bradleya jest sposób, w jaki starał się ciągle powiązać idee etyczne z analizą umysłu. To właśnie — zdaniem Wollheima — może mieć znaczenie dla współczesności, która po długotrwałym rozdzielaniu zagadnień filozoficznych od psychologicznych mogłaby obecnie rozpatrywać związki między tymi dyscyplinami i powrócić do tradycji Arystotelesa i Hume'a. Niezależnie od tego, czy ten program wskazany przez Wollheima znajdzie zwolenników, inicjatywę wydania *Ethical Studies* podjętą przez Oxford University Press należy uznać za cenną. Nowe wydanie jest bardzo staranne, na dobrym papierze i przystępne w cenie.

D. Lerner (ed.): The Human Meaning of the Social Sciences. Original Essays

on the History and Application of the Social Sciences (New York 1959, sec. print. 1960, Meridian Books, str. 317, cena 1,45 dol.). Daniel Lerner, wydawca książki, jest profesorem socjologii i międzynarodowej komunikacji w MIT oraz założycielem Institut d'Etudes Européennes w Paryżu. W przedmowie wyjaśnia, iż pod wpływem Jean-Marie Domenach, wydawcy czasopisma „Esprit”, zorganizował symposium dotyczące wartości, metod i zastosowań nauk społecznych. Osiem referatów zostało potem ogłoszonych w specjalnym numerze „Esprit”. Jednakże wobec znacznego zainteresowania zagadnieniami nauk społecznych w Ameryce, postanowiono referaty te przerobić tak, aby stały się dostępne dla szerszego kręgu amerykańskiej publiczności. Do poprzednich ośmiu referatów, rozszerzonych i poprawionych, dodano dwa nowe, omawiające zagadnienia szczególnie interesujące Amerykanów, i w ten sposób powstała książka. A oto poszczególne prace zamieszczone w tym zbiorze: D. Lerner: *Social Science: Whence and Whither?*; N. Glazer: *The Rise of Social Research in Europe*; H. Alpert: *The Growth of Social Research in the United States*; H. D. Lasswell: *Strategies of Inquiry: The Rational Use of Observation*; E. A. Shils: *Social Inquiry and the Autonomy of the Individual*; M. F. Millikan: *Inquiry and Policy: The Relation of Knowledge to Action*; P. A. Samuelson: *What Economists Know*; L. K. Frank: *Psychology and Social Order*; C. Kluckhohn: *Common Humanity and Diverse Cultures*; M. Mead: *Changing Culture: Some Observations in Primitive Societies*. Na końcu książki zamieszczono zalecenia bibliograficzne dla czytelnika oraz informacje o autorach poszczególnych prac, zamieszczonych w zbiorze. Jak z informacji tych wynika, wszyscy autorzy są wykładowcami w różnych amerykańskich uniwersytetach i innych wyższych uczelniach.

Publikacje zbiorowe

Hönigswald-Archiv w Würzburgu (zob. *Ruch Filoz.* XX, s. 112b) wydało kolejny czwarty tom ze spuścizny filozofa: Richard Hönigswald, *Wissenschaft und Kunst, ein Kapitel aus ihren Theorien*, hrsg. v. Dr. Gerd Wolandt (Stuttgart, Kohlhammer, 1961, str. 119, cena 15 DM).

Wydawnictwa seryjne

Biblioteka Klasyków Filozofii (zob. *Ruch Filoz.* XXI str. 116a) zwiększyła

się o następujące pozycje: 66. Johann Gottfried Herder; Myśli o filozofii dziejów; przeł. Jerzy Gałeczki, wstępem i komentarzem opatrzył Emil Adler. Warszawa 1963, t. I i II str. XXXII, 494, 592, cena 75.— zł. 67. John Stuart Mill: System logiki dedukcyjnej i indukcyjnej; przeł. Czesław Znamierowski, wstępem poprzedził Klemens Szaniawski. Warszawa 1962, t. I i II str. XVIII, 748, 732, cena 96.— zł. 68. Anicius Manlius Severinus Boethius. O pocieszeniu, jakie daje filozofia; przeł. Witold Olszewski, przypisami opatrzył Leon Joachimowicz, wstępem poprzedził Jan Legowicz. Warszawa 1962, str. XIV, 172, cena 20.— zł.

Wydawnictwa ciągłe i czasopisma

Estetyka, rocznik II, PAN, Instytut Filozofii i Socjologii (PWN 1961, str. 284, ilustr., cena 70.— zł), zawiera: Rozprawy: R. Ingarden, Zasady epistemologicznego rozważania doświadczenia estetycznego; W. Tatarkiewicz, Klasyczne a nowoczesne rozumienie sztuki; S. Morawski, O realizmie jako kategorii artystycznej; M. Wallis, Świat sztuk i świat znaków; J. Sunderland, Geneza piękna; J. Volek, Estetyka jako nauka i estetyka jako program; Z. Lissa, Estetyczne funkcje ciszy i pauzy w muzyce; W. Molé, Prolegomena do estetyki najwcześniejszego średniowiecza; W. Stróżewski, Claritas — uwarunkowania historyczne i treść estetyczna pojęcia; J. Białostocki, Styl i modus w sztukach plastycznych; E. M. Szarota, O Winckelmannowskiej koncepcji alegorii; I. Schiller, Brecht a Stanisławski (z teorii gry aktorskiej). Informacje. Recenzje.

Studia Filozoficzne, numer obcojęzyczny 1, który ukazał się w pierwszym kwartale 1962 r., obejmuje przekłady obcojęzyczne (niemiecki, francuski, angielski lub rosyjski) wybranych artykułów z lat 1957—1960; reprezentowani są autorowie: Z. Augustynek, B. Baczeko, Z. Czerwiński, H. Eilstein, J. Hochfeld, T. Kotarbiński, W. Krajewski, T. Kroński, H. Mortimer, M. Ossowska, S. Ossowski, A. Schaff, K. Szaniawski, A. Walicki, J. Legowicz.

Biuletyn Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, pod redakcją Sekretarza Instytutu dr Jerzego Rudzkiego, wychodzi raz w miesiącu (z wyjątkiem lata) od kwietnia 1962 r. (powiel. na prawach rękopisu, tylko do użytku wewnętrznego) i obejmuje kronikę Instytutu oraz rubryki: Wydawnictwa Instytutu, Goście zagraniczni, Biblioteka.

Studia socjologiczne (zob. Ruch Filoz. XXI, str. 116b) w dotychczasowych zeszytach zawierają m. i. następujące artykuły: St. Ossowski, Stanowiska i szkoły (1, 1961); A. Malewski, Nietolerancja, dogmatyzm i lęk (2, 1961); St. Ossowski, Wzory nauk przyrodniczych w empirycznej socjologii (3, 1961); A. Malewski, Dwa modele socjologii (3, 1961); H. L. Zetterberg, O niektórych sposobach systematyzacji twierdzeń socjologicznych (3, 1961); Z. Bauman, Tendencje i szkoły w socjologii współczesnej — Próba typologii (1, 1962); W. Jedlicki, Teoria dysonansu poznawczego Festingera a doktryna psychoanalityczna (1, 1962).

Kantstudien Ergänzungshefte (zob. Ruch Filoz. XIX, str. 118a) ostatnio ukazały się: nr 79: F. Kaulbach, Die Metaphysik des Raumes bei Leibniz und Kant, 1960, str. 152; nr 80: J. Kopper, Transzendentales und dialektisches Denken, 1961, str. 194; nr 81: G. Martin, Gesammelte Abhandlungen Bd. I. 1961, str. 232 (Köln, Kölner Universitäts-Verlag).

Symbolon, Jahrbuch für Symbolforschung, organ Gesellschaft für wissenschaftliche Symbolforschung w Bazylei wychodzi od r. 1960, redaktorem jest Julius Schwabe (Arlesheim-Bâle), nakładcą firma Benno Schwabe (Bâle-Stuttgart); treścią pierwszego rocznika (1960, str. 172, 60 repr. i diag., cena 15 DM) są referaty dwóch konferencji, które towarzystwo zorganizowało w Bazylei w latach 1955 i 1957 na temat roli symboliki w religiach ludów pierwotnych, w alchemii, w psychoanalizie itp. Rocznik drugi (1961, 20 DM) liczy 196 stron, 34 repr. i diag.

Société française d'études nietzschéennes, założone w r. 1946 wydaje od r. 1961 Bulletin de la Société française d'études nietzschéennes. Prezesem towarzystwa jest prof. Jean Wahl, adres 44, rue Sarrette, Paris XIVe.

The Monist, czasopismo filozoficzne istniejące od r. 1888, przekształciło się od jesieni 1962 r. na kwartalnik ogólnofilozoficzny pod redakcją prof. Eugène Freeman; do komitetu redakcyjnego należą profesorowie z różnych uniwersytetów St. Zjednoczonych i Kanady. Każdy zeszyt czasopisma będzie poświęcony jednemu tematowi. Dwa najbliższe The Philosophical Implications of the New Cosmology oraz The Status of Metaphysics Today są już redakcyjnie gotowe, tematy następnych brzmiały: Religious Language, Ethics and Anthropology, He-

gel Today, Philosophical Implications of Recent Developments in the Sciences. Adres redakcji: The Monist, Box 20 Wilmette, Illinois, USA.

Soviet Studies in Philosophy, kwartalnik wydawany od r. 1962 przez firmę nakładową International Arts and Sciences Press, (156, Fifth Avenue, New York 10), podaje w przekładach angielskich artykuły z następujących wydawnictw radzieckich: Woprosy Filozofii, Wiestnik Leningradzkiego Uniwersytetu — Seria Filozofia, Wiestnik Moskowskiego Uniwersytetu — Seria Filozofia, Dokłady Akademii Nauk SSSR, Naucznyje Doklady Wyższej Szkoły — Filosowski nauki, Nauka i Religija, prenumerata roczna 35 dol. Ta sama firma wydaje analogiczne kwartalniki także z dziedziny psychologii i pedagogiki, socjologii oraz niektórych innych jeszcze nauk.

Dialogue, nowe kwartalne czasopismo filozoficzne wychodzi jako organ Canadian Philosophical Association od czerwca 1962 r. Zamieszcza głosy dyskusyjne i recenzje z książek, w językach angielskim i francuskim. Redaktorami są prof. H. M. Estall-Queen's University, Kingston oraz prof. V. Cauchy — Université de Montréal. Prenumerata roczna 6 dol.

Bibliografie, leksykony

Słownik filozofii w Polsce, pomyślany jako wydawnictwo encyklopedyczne, jest opracowywany przez Zakłady Historii Filozofii Instytutu Filozofii i Socjologii PAN; słownik będzie zawierał materiały biograficzne oraz hasła syntetyczne, dotyczące głównych nurtów filozofii i myśli społecznej w Polsce; ogółem Słownik obejmie około 800 haseł.

Filosofskaja Encyklopedia, tom I A-Diderot. Państwowe Wydawnictwo Naukowe „Encykl. Radziecka” Moskwa 1960, str. 504. Encyklopedia filozoficzna, wydawana przez Radę Naukową wymienionego wyżej wydawnictwa oraz Instytut Filozofii ANZSRR, obejmie cztery tomy i będzie, jak informuje przedmowa, „usystematyzowanym przeglądem wiedzy w zakresie wszystkich dyscyplin filozoficznych, historii filozofii i socjologii dialektycznego i historycznego materializmu, filozoficznych problemów współczesnego przyrodoznawstwa, psychologii, logiki, etyki, estetyki, historii religii i ateizmu”. Zawierać ma 4500 artykułów hasłowych, z uwzględnieniem także filozoficznej literatury Zachodu; poważne

miejsce zostało przyznane filozofii Chin, Indii i innych narodów Wschodu, Ameryki Południowej oraz Afryki. Artykuły dotyczące Polski zostały opracowane przeważnie przez polskich autorów. W I tomie znalazły się artykuły o E. Abramowskim, K. Ajdukiewiczu, S. Brzozowskim, A. Burskim, Wł. Witwickim, J. Hoene-Wrońskim, Grzegorz z Sanka i E. Dembowskim.

Philosophisches Wörterbuch, begr. v. Heinrich Schmidt, 16 Aufl. durchges., erg. u hrg. v. Georgi Schischkoff. (Kröners Taschenausgabe Bd. 13). Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 1961, str. VIII 656, cena 15 DM. Nowe (szóste po wojnie) wydanie tego słownika, stale rozszerzane, zostało opracowane przez znanego organizatora życia filozoficznego w Niemczech a zarazem redaktora czasopism: Zeitschrift für philosophische Forschung oraz Philosophischer Literaturanzeiger. Przy pomnożeniu treści objętość pozostała niezmienną wskutek zastosowania drobniejszej, a mimo to czytelnej czcionki. Artykuł o filozofii polskiej, zwięzły, lecz dobrze informujący, został powiększony o kilkanaście wierszy, wśród nowych haseł nazwiskowych znajdują się dwa polskie „Ingarden” i „Twardowski”.

Bibliografię pism Gastona Berger (zob. Ruch Filoz. XX, str. 128b) podaje Revue de l'enseignement supérieur (Paris) w nrze 4 z r. 1960. Liczy ona 15 dzieł książkowych, 22 referatów na kongresach filozoficznych oraz 26 artykułów w czasopismach.

International Encyclopedia of Unified Science (zob. Ruch Filoz. XVI, str. 52b): jako z. 3 tomu II wydano: Abraham Edel, Science and the Structure of Ethics (Chicago University Press, 1961, str. 101, cena 2,25 dol.).

A Patristic Greek Lexicon ed. by G.W.H. Lampe, fasc 1. (Oxford Clarendon Press, str. 288, cena 84 s). Autorzy stwierdzają, że greczyzna patrystyczna nie jest jednolitym językiem, lecz wykazuje odmiany bardziej klasyczne, bardziej biblijne itp. Poszczególne artykuły są zredagowane w ten sposób, by okazać rozwój znaczeniowy terminów. Leksykon jest oparty na tekstach krytycznych, jeżeli istnieją takie wydania, poza tym sięga do wydania Migne'a. Całość leksykonu jest projektowana na cztery zeszyty, które mają się ukazywać w rocznych odstępach,

Wykłady, odczyty, referaty

Cykl wykładów publicznych z zakresu etyki został zorganizowany przez Oddział Warszawski Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Cykl rozpoczął się 26 II 1962 r. odczytem T. Kotarbińskiego — Cel życia. Zadaniem odczytu było postawienie pytania: Uchyła się, jako źle postawione pytanie, „jaki jest cel życia”, żąda się też modyfikacji pytania „jaki winien być cel życia”. Poprawnie sformułowany problem przybiera postać następującą: „Jakie stawiając sobie cele działań, stawia się je zgodnie z potrzebami?”. Odczyt uzupełniały rozważania postulatów humanizmu, moralizmu i realizmu praktycznego. Tekst odczytu został zamieszczony w Przeglądzie Kulturalnym (nr 11 z 15 III 62) i w Argumentach (nr 11 z 18 III 62). Następne odczyty: 5 III M. Ossowska — Wzory osobowe w eposie homerowym; 12 III. A. Schaff — Czy ma sens mówić o sensie życia (zamieszczony w Przeglądzie Kulturalnym nr 12 z 22 III); 19 III. H. Maślińska — Konfrontacja myśli etycznej Bentham'a i Marksa; 26 III. M. Fritzhand — Moralność a historia; 2 IV. J. Keller — Funkcje autorytetu i sumienia w etyce katolickiej; 9 IV. J. Garewicz — Schopenhauera etyka współczucia; 16 IV. I. Pawłowska — Etyka Gandhiego; 30 IV. — L. Kołakowski — Etyka bez kodeksu.

Wykłady publiczne „Wielcy filozofowie — myśliciele współczesni” w Klubie Międzynarodowej Prasy i Książki w Warszawie (zob. Ruch Filoz. XX, str. 238b): 17 XI 61. Br. Baczeko: Marks — filozofia i człowiek konkretny; 24 XI 61. J. Garewicz: Schopenhauer — uroki pesymizmu; 1 XII 61. L. Kołakowski: Kierkegaard — nieudany dialog jednostki z absolutem; 8 XII 61. J. Kuczyński: Nietzsche — antynomie mieszczńskiego humanizmu; 12 I 62. Wł. Krajewski: Mach — walka z fetyszami; 19 I 62. H. Eilstein: Engels — idea filozofii naukowej; 26 I 62. A. Sikora: James — kariera pragmatyzmu; 2 II 62. K. Pomian: Bergson — świat i trwanie; 9 II 62. Br. Baczeko: Comte — kapłan postępu i ładu; 16 II 62. L. Kołakowski: Husserl — próba absolutu bez metafizyki; 23 II 62. Br. Baczeko: Max Scheler — osobowość i świat wartości; 2 III 62. J. Szacki: Durkheim — czyli religijność świecka; 9 III 62. A. Osiadacz-Molska Krzywicki — badacz ustrojów społecznych;

16 III 62. J. Szacki: Antonio Gramsci — filozofia człowieka zbiorowego; 23 III. 62. L. Kołakowski: Freud — demystyfikacja kultury; 30 III 62. I. Pawłowska: Gandhi — apostoł walki bez gwałtu; 6 IV 62. J. Kuczyński: Wilhelm Dilthey — niemiecka filozofia życia; 13 IV 62. M. Przełęcki: Carnap — czyli przewyciężenie metafizyki; 20 IV 62. J. Szczepański: Znaniecki — humanizm i poznanie społeczeństwa; 27 IV 62. K. Martel: Lenin — filozofia rewolucyjnej praktyki; 4 V 62. A. Nowicki: Croce a współczesna dyskusja filozoficzna we Włoszech; 11 V 62. A. Buczyńska: Symbolizm Cassirera; 18 V 62. R. Suszko: Russell — ojciec logicznego pozytywizmu; 25 V 62. L. Kołakowski: Heidegger — w poszukiwaniu autentyczności.

Wydział Filozoficzny Tow. Naukowego KUL — 29 III 62. M. Grzywak-Kaczyńska: Wstęp do psychologii (konceptja książki); 12 IV 62. I. Dąmbaska: O pewnych sposobach uzasadniania zdań o zdarzeniach przyszłych; 3 V 62. St. Adamczyk: Psychologia metafizyczna (konceptja podręcznika); 15 V 62. L. J. Bataillon (Saulchoir): L'état actuel de l'édition critique des oeuvres de S. Thomas; 31 V 62. St. Kamiński: Rola Pascala w dziejach metody dedukcyjnej — w 300-lecie śmierci Pascala. **Sprostowanie do t. XIX., s. 299a Ruchu Filoz. Wydział Filozoficzny Tow. Nauk. KUL** — powinno być: 25 IV 59. St. Kamiński: O logicznych związkach zachodzących między tezami metafizyki. — 22 V 59. St. Mazierski: Determinizm i indeterminizm w aspekcie fizycznym i ontologicznym.

V Tydzień Filozoficzny zorganizowało Koło Filozoficzne Studentów KUL 26 — 28 marca 1962 r. jako konferencję wewnątrzuniwersytecką, poświęconą estetyce. Odbyły się następujące wykłady (z dyskusjami): W. Stróżewski: Problematyka i metody estetyki; A. Stępień: O sposobie istnienia dzieła sztuki; W. Stróżewski: O przeżyciu estetycznym; A. M. Krąpiec: Byt a piękno; J. Popiel: Ideologia a sztuka. **Sprostowanie do t. XIX, s. 304b Ruchu Filoz. II Tydzień Filozoficzny KUL** — powinno być: 18 II. B. Bejze: Zastosowanie analogii w poznawaniu Boga; Fr. Tokarz: Zagadnienie duszy w filozofii indyjskiej; 19 II. A. Stępień: Problem genezy duszy ludzkiej z materii; K. Wojtyła: Natura ludzka podstawą etycznej formacji człowieka.

Oddział P. Tow. Psychologicznego w Lublinie zorganizował 29 marca 1962 r. posiedzenie poświęcone pamięci prof. Stefana Błachowskiego z referatem J. Reutta o działalności naukowej Zmarłego. Treścią innych przemówień były wspomnienia osobiste współpracowników i uczniów.

Prof. H. Elzenberg wygłosił następujące odczyty: 4 V 62 — Przeciwno hedonizmowi (Koło Filoz. Studentów UJ); 5 V 62 — Realizm praktyczny a naczelne wartości życia ludzkiego (Oddz. PTF w Krakowie); 18 V 62 — Dzieło sztuki jako przedmiot oceny (Seminarium krytyki plastycznej Klubu Stud. „Od nowa” w Toruniu); 30 V 62 — Brutus czyli przekleństwo cnoty (Klub Intel. Kat. w Warszawie).

Royal Institute of Philosophy w Londynie ogłosił następujący program wykładów na rok 1961/62: Belief and Lack of Understanding (H. H. Price), The Psychology of Aggression (A. Storr), Hume's Theory of Belief (C. D. Broad), Jevon's Critique of John Stuart Mill (W. Mays), Can Moral Philosophy be Neutral? (B. A. O. Williams), The Philosophy of Maurice Merleau-Ponty (C. Smith), Psycho-Analysis and Value (R. Wollheim), Truth, Correspondence and Confirmation (G. J. Warnock), Religious Paradox (H. L. Slater), What was Hegel's Main Problem (J. O. Wisdom), Philosophical Delimitations — Proper and Improper (W. Solomon), The Grounds of True Statements (L. J. Russell), Aristotle's Psychology (W. D. Ross), What is History? (H. D. Lewis).

Organizacje

Instytut Filozofii i Socjologii PAN (zob. Ruch Filoz. XX, str. 358a) uległ reorganizacji wskutek zarządzenia ograniczającego zajmowanie w Instytucie stanowisk przez pracowników będących jednocześnie na etatach w szkołach wyższych i innych instytucjach. Spowodowało to ustąpienie z Instytutu znacznej liczby pracowników i zamknięcie zakładów Teorii Kultury i Przemian Społecznych, Historii i Teorii Moralności, oraz Cybernetyki. Zakład Logiki zostaje w strukturze Instytutu zachowany jako placówka nieczynna, prace w nim rozpoczęte będą natomiast nadal prowadzone

w tzw. „Seminarium logiki” pod kierownictwem prof. Ajdukiewicza (zob. str. 123a). Prace innych zamkniętych zakładów zostały przeniesione do uniwersytetów. Jednocześnie zostały znacznie rozszerzone zakłady socjologiczne oraz utworzono Pracownię Religioznawstwa pod kierownictwem prof. Legowicza. Spośród zakładów filozoficznych pozostały w Instytucie (nie licząc Zakładu Logiki): Zakład Historii Filozofii Nowożytnej i Myśli Społecznej, Zakład Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej, Pracownia Materializmu Dialektycznego, Pracownia Zagadnień Przyrodniczych Przyrodznawstwa, Zakład Bibliografii i Dokumentacji.

Instytut International de Philosophie na swym dorocznym zebraniu w r. 1961 (zob. Ruch Filoz. XXI, str. 120b) powołał czterech nowych członków, zostali nimi: V. Filipovic (Zagrzeb), F. Larroyo (Meksyk), J. P. Sartre (Paryż) i A. de Waelhens (Louvain). Wybrano zarząd nowych członków zarządu w miejsce tych, których kadencja dobiegła końca. Obecny skład Zarządu: R. P. McKeon (Chicago) prezes honorowy, T. Kotarbiński (Warszawa) prezes, wiceprezesi: J. Wahl (Paryż) i H. W. Schneider (Nowy Jork), członkowie: N. Rotenstreich (Jeruzolima), Th. E. Jessop (Hull) i Theodorakopoulos (Ateny), sekretarz generalny A. Koyré (Paryż), skarbnik generalny R. P. McKeon (Chicago), sekretarz administracyjny H. Dumery (Caen); adres sekretariatu: 173, Boulevard Saint-Germain, Paris 6e.

Międzynarodowa Rada Filozofii i Nauk Humanistycznych (Conseil Int. de Phil. et des Sciences Humaines, CIPSH, zob. Ruch Fil. XVII, str. 111b), założona została w r. 1949 z inicjatywy UNESCO; jej zadaniem jest rozwijanie współpracy naukowej w skali wszechświatowej ponad różnicami kręgów kulturalnych. Rada grupuje 12 federacji międzynarodowych towarzystw naukowych (m. i. Międzynarodowa Federacja Towarzystw Filozoficznych, zob. Ruch Filoz. XVI, str. 62b, 203b). Zgromadzenia generalne Rady zbierały się kolejno w Brukseli, w Paryżu (trzykrotnie), w Ann Arbor (USA), a ostatnio 5—10 października 1961 r w Tokio, obradując na temat „Człowiek i pojęcie historii na Wschodzie”. Zebranie następne ma się odbyć w Meksyku z tematem „Spontaniczność i adaptacja w historii cywilizacji”. Organem Rady jest kwartalnik: Diogène (zob. Ruch Filoz. XVIII, str. 265a), za-

mieszczający sprawozdania z obrad Rady. Polskim członkiem prezydium Rady jest prof. Kazimierz Kumaniecki (zob. Ruch Filoz. XVIII, str. 123b).

Istituto di storia dell' ateismo powstał w Rzymie w łonie Papieskiego Uniwersytetu, pod dyktando prof. C. Fabro, mając za zadanie studium prądów antyreligijnych w umysłowości współczesnej.

Zjazdy

II Kongres międzynarodowy filozofii średniowiecznej (zob. Ruch Filoz. XX, str. 241a): w czasie kongresu, który odbył się w Kolonii w r. 1961, polscy jego uczestnicy wygłosili następujące referaty: J. Legowicz, *Metafizyka Arystotelesa w dziełach św. Bonawentury — metoda, recepcja i konsekwencje*; St. Świeżawski, *Aegidius Charlier i jego komentarz do Sentencji*; Wł. Seńko Tomasz Wilton — *nieznane kwestie dotyczące problemu duszy* (komentarze do *Metafizyki Arystotelesa* w rękopisach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego); Z. Włodek, *Komentarze do Metafizyki Arystotelesa* w rękopisach Biblioteki Jagiellońskiej; Z. Kuksewicz, *Komentarz do „De Anima” Jakuba z Placencji* w rkp. BJ. 742, 565. Referaty te były wygłoszone w języku francuskim i zostaną opublikowane w Aktach Kongresu.

Institut International de Philosophie. W czasie spotkania w Santa Barbara 25—28 sierpnia 1961 (zob. Ruch Filoz. XXI str. 120b) wygłoszono następujące referaty: *Exposé-programme sur le thème: Fondament et limites de la tolérance* (Ch. Perelman); *Some Forms of Tolerance* (J. Wisdom); *History of the Concept of Tolerance* (C. Krusé); *On Objectively Justifiable Limits in any Diversity of Views on the Same Subject* (J. Ferrater Mora); *Tolerance and Social Order* (G. Calogero); *Prejudice and the Limits of Tolerance* (N. A. Nikam); *What Are the Measures of Social Coercion Necessary to Safeguard the Technique of Effective Cooperation?* (E. Cannabava); *Quelles sont les limites raisonnables de la liberté d'expression?* (J. Wahl).

V Spotkanie międzynarodowe kultury europejskiej, zorganizowane przez Institut International d'Etudes Européennes

A. Rosmini, w Bolzano (Bozen) 29 VIII — 2 IX 1961 miało jako temat główny: *Zjednoczenie europejskie, rzeczywistość i problemy*. Wygłoszono m. i. referaty: *Jedność duchowa Europy od wieków średnich po dzień dzisiejszy* (E. Gilson), *Rozważania filozoficzne nad jednością kulturalną Ameryki Południowej* (A. Caturelli), *Duch ludów, nowe perspektywy psychologii narodów europejskich* (H. Hartmann), *Myśl Daniego w problematyce europejskiej średniowiecza* (T. D'Onofrio), *Dzieje idei europejskiej* (F. L'Huillier), *Dzieje postawy rosyjskiej i ukraińskiej w odniesieniu do jedności europejskiej* (J. B. Rudnyckij), *Narodowość i język* (C. Battisti), *Prawa podstawowe i podstawowe struktury w prawodawstwie jurystycznym wspólnoty europejskiej* (G. Küchenhoff).

Seminarium dla wykładowców logiki w szkołach wyższych zostało zorganizowane przez Ministerstwo Wyższego i Średniego Szkolnictwa Specjalnego RSFSR w oparciu o Katedrę Logiki Uniwersytetu Moskiewskiego 23 maja — 3 czerwca 1961 r. Zadaniem seminarium było zaznajomienie wykładowców logiki z ostatnimi osiągnięciami tej nauki, przedyskutowanie zachodzących kwestii spornych oraz wymiana doświadczeń naukowo-metodologicznych. W czasie seminarium w którym wzięło udział około 250 osób, zostały wygłoszone następujące referaty: M. N. Aleksiejew — *Logika dialektyczna jako nauka*; M. M. Rozental — *Odzwierciedlenie ruchu w logice pojęć*; P. S. Popow — *Sprzeczności dialektyczne i niesprzeczność logiczna*; P. W. Tawancew — *Logika formalna i filozofia*; D. P. Gorski — *Logika formalna i język*; G. W. Kołszanski — *Logika i gramatyka*; A. N. Leontjew — *Psychologia i logika*; E. M. Gałkina-Fiedoruk — *Pojęcie i słowo*; A. N. Kołmogorow — *Logiczne podstawy teorii prawdopodobieństwa*; A. A. Markow — *Logika matematyczna i jej znaczenie*; S. A. Janowska — *Filozoficzne zagadnienia logiki matematycznej*; E. K. Wojszwillo — *Pojęcie prawa logicznego w logice matematycznej*; A. A. Zinowjew — *Zagadnienia logiki wielowartościowej*. L. I. Gutenmacher — *Elektryczne modelowanie niektórych procesów pracy umysłowej*; J. N. Frołow — *Wyższa działalność nerwowa, teoria informacji i niektóre zagadnienia logiki*; W. N. Sadowskij — *Szczególne cechy rozwoju*

logiki za granicą. Wszystkie te referaty będą wydane w osobnej książce.

Centre d'Etudes et de Recherches Marxistes w Paryżu wspólnie z redakcją *Nouvelle Revue Internationale* zorganizowała międzynarodowe spotkanie filozofów, ekonomistów, socjologów i historyków w Royaumont pod Paryżem 17—20 maja 1961 r. na temat: *Quel avenir attend l'humanité (Idéaux et critères du progrès social)*. Dyskusje obejmowały następujące zagadnienia: 1. Les problèmes historiques du progrès. 2. Les problèmes économiques et sociologiques du progrès. 3. Les problèmes scientifiques et philosophiques du progrès. W spotkaniu uczestniczyli m. i. P. Chauchard, R. Garaudy, L. Goldmann, G. Gurvitch, P. M. Schuhl, N. Semenow, A. I. Sobolew, J. Wahl. Sprawozdanie z obrad zostało wydane w postaci książki *Quel avenir attend l'homme?* (Paris PUF 1961, str. 330, cena 15 NF).

V Congresso nazionale di filosofia del diritto zorganizowany przez *Società italiana di filosofia del diritto*, obradował w Rzymie 31 V — 4 VI 1961. Przedmiotem dyskusji były cztery zagadnienia: Problem sprawiedliwości, prawo i ekonomia, prawo i polityka, prawo i logika.

Via Semana Española de Filosofía, zjazd zorganizowany przez *Sociedad Española de Filosofía* obradował w Madrycie 4—9 kwietnia 1961 r. na temat ogólny: *Lo social en la vida humana*. Zebrania plenarne zostały wypełnione przez pięć referatów programowych, nadto w sekcjach wygłoszono sześćdziesiąt sześć komunikatów.

7a Reunión Anual de Psicología odbyła się w Madrycie staraniem *Sociedad Española de Psicología* 16—21 maja 1961 r. z udziałem gości zagranicznych.

Reunión Internacional de Estudios Isidorianos, zjazd zorganizowany staraniem *Centro de Estudios e Investigación de S. Isidoro* obradował w mieście León w Hiszpanii 28 IX — 5 X 1960 r. z okazji 1400 rocznicy Izzydora z Sewilli (560—636). W czasie zjazdu wygłoszono 28 referatów w językach hiszpańskim, francuskim, włoskim, angielskim i niemieckim. Referaty te zostały opublikowane w książce *Isidoriana* (León, 1961, str. 556, cena 7 dol.).

American Philosophical Association, Eastern Division (zob. *Ruch Filoz.* XX,

str. 241b) odbyło swój 58 doroczny zjazd 27—29 grudnia 1961 w Atlantic City (New Jersey) z następującym podzielnym na sekcje programem: *Philosophical Psychology: Acts of volition* (J. Silber), *Motives and Wants* (G. E. Myers), *Cobsciousness and the Body* (D. O'Connor), *Language, Experience and Action: Agent, Actor, Spectator and Critic* (L. W. Beck), *Too Obvious for Words* (V. Aldrich), *Contingent Privacy that Is Complete* (C. D. Rollins), *Logic: Contrariety* (S. McCall), *Breaking Logical Laws* (G. M. Van Sant), *Oriental Philosophy: On the Classification of Indian Darśanas* (K. F. Leidecker), *Knowledge in Indian Philosophy* (J. A. B. Van Buitenen), *Philosophy of Literature: Is there a Philosophy of Literature?* (J. G. Brennan) *Proper Names in Logic and Literature* (G. A. Clark), *Ethics: Decision Making and Ethical Naturalism* (P. W. Kurtz), *Universalizability as a Criterion of Moral Prescriptions* (J. W. Lenz), *Problematic Responsibility in Law and Morals* (J. Feinberg), *Theory of Knowledge: Is „Knowing That” Reducible to „Knowing How”?* (C. J. Ducasse), *The Linguistic Model versus the Camera Model in Vision* (C. M. Turbayne), *Ideas, Images and Sensations* (R. M. Lemos), *Philosophy of Language: Significance, Syntax and Supposition* (N. Kretzmann), *Are Concepts Useful?* (L. Resnick), *Is It Now Now?* (R. M. Gale), *Existentialist Ethics: Logic and Existentialist Ethics* (R. B. Angell), *The Loss of the World in Kierkegaard's Ethics* (L. H. Mackey), *Kierkegaard's Ethics and Its Teleological Suspension* (R. Schmitt), *History of Philosophy: Aesthetic Realism* (M. Rieser), *Thought and Touch — A Note on the De Anima* (S. H. Rosen), *Value, Reality and Some Metaphysical Presuppositions of Theistic Proof* (D. Platt), *Ethical Theory in Early Russian Marxism* (G. L. Kline), *„Without the Mind” in Berkeley* (B. Baumrin), *Hume's Hurdle* (S. G. French), *Aesthetics: The Relation of Aesthetics to Art Criticism* (M. C. Nahm) *And Yet — A Kantian Analysis of Aesthetic Interest* (S. Axinn), *Intention in Art Criticism* (J. Wacker), *Wittgenstein's Philosophical Method: Wittgenstein and Logical Positivism* (B. Gert), *Wittgenstein's Later Methods* (R. R. Ammermann), *Language Games and Symbolic Forms* (D. Berggren), *In Commemoration of A. N. Whitehead (1861—1947): Whitehead's Theory of Relativity — Its Scientific and Philosophic Implications* (R.

Palter), Some Aspects of Whitehead's Social Philosophy (A. H. Johnson), The Concept of God as a Derivative Notion (W. A. Christian). Nadto sympozja: Political Obligation and Civil Disobedience: Disobeying the Law (R. A. Wasserstrom), On Civil Disobedience (H. A. Bedau), Modal Logic (łącznie z Association for Symbolic Logic): Enthymemes (A. R. Anderson, N. Belnap), Modalities and Extended Systems (H. Hiż), Decision Theory and Its Philosophical Significance: The Philosophical Relevance of Decision Theory (P. Suppes), Decision Theory and Confirmation (I. Levi), Mental Events: The Stream of Thoughts versus Mental Acts (R. Taylor), Psychological States and Agency (K. Lehrer), Justification: Luck, License and Lingo (J. Ullian), Rationality and Direct Justification (R. Chisholm), A Note on Justification in the Sciences (S. Morgenbesser), Phenomenology: The Problem of Existence in Constitutive Phenomenology (A. Gurvitsch), Questioning the Phenomenologists (Q. Lauer), Phenomenology and the Theory of the Unconscious, W związku ze zjazdem odbyły się jak co roku zebrania innych stowarzyszeń: **Society for Creative Ethics** (J. W. Davis — Is Philosophy a Therapy or a Sickness?), **Peirce Society** (R. S. Robbin — Critical Commonsensism, D. D. Roberts — Existential Graphs), **Society for Ancient Greek Philosophy** (H. T. H. Reiche — Xenophanes and the Axiomatization of the God Concept, A. N. M. Rich — Body and Soul in the Philosophy of Plotinus), **Association for Realistic Philosophy** (J. W. Lenz — The New Naturalism in Ethics), **Personalistic Discussion Group** (P. A. Bertocci — In Defense of Metaphysical Creation), **Association for Symbolic Logic** (A. R. Anderson — Entailment Shorn of Modality, R. B. Angell — A Logical Notation with Two Primitive Signs, E. M. Fels — Some Algorithm Theories since Markov, G. Gøe — On the Simplification of Quantificational Formulae, L. Henkin — An Extension of the Craig-Lyndon Interpolation Theorem, F. B. Fitch — A Logical Analysis of Value Concepts).

American Philosophical Association, Western Division, XVI zjazd doroczny odbył się 3—5 maja 1962 r. w Wayne State University, Detroit. W programie były następujące sympozja: Definitions, Postulates and Modal Logic (H. S. Leonard, R. Martin, N. Rescher); Plato — Degrees of Reality (G. Vlas-

tos, J. Moravcsik, R. Allen); Wittgenstein — Tractatus (E. Stenius, I. Copi, E. B. Allaire); Political Philosophy (Ch. Perry, R. Brandt, D. Morgan); The Phenomenology of Responsibility (J. Wild, W. Frankena, G. A. Schrader); Qualified Indeterminism (A. Prior, A. R. Anderson, M. Mothersill); Thought and Action (A. Donagan, D. Falk, V. Chappell); Temporally Asymmetric Principles, Parity Between Explanation and Prediction, and Mechanism versus Teleology (A. Grünbaum, R. Rüdner, S. F. Barker). Nadto 24 referaty indywidualne wypełniły posiedzenia sekcyjne, zatytułowane: Criteria and Paradigm Cases; Ethics, Logic, Hume, Culture and Action, Metaphysics and Metaphor, Philosophy of Science, Philosophy of Religion, History of Modern Philosophy. W czasie zebrania ogólnego przewodniczący Ch. L. Stevenson wygłosił odczyt: Relativism and Non-relativism in the Theory of Values.

Philosophy—Physics Conferences on the Nature of the Real, sympozjum w Marquette University (Milwaukee, Wisc.) odbyło się 12—15 czerwca 1961, obejmując 16 referatów wygłoszonych przez filozofów i fizyków.

The Concept of Matter, sympozjum urządzone w Notre Dame University 5—9 września 1961 obejmowało 23 referatów, jednym z referentów był Cz. Lejewski.

Nauczanie

Zagadnienie nauczania propedeutyki filozofii w liceach ogólnokształcących, skreślonej z projektu nowego programu nauczania (zob. Ruch Filoz. XXI, str. 236b), stało się przedmiotem dyskusji prasowej. Dziennik Trybuła Ludu (nr 99 z 10 IV 1962) podaje, że według badań przeprowadzonych w ponad 300 liceach, za nauczaniem propedeutyki filozofii wypowiedziało się prawie 94% nauczycieli, a wielu z nich postuluje wprowadzenie podobnego przedmiotu do średnich szkół zawodowych.

Revue de l'enseignement supérieur (S. E. V. P. E. N. 13, rue du Four, Paris 6e) zamieściła w trzech zeszytach kwartalnych, nr 3 i nr 4 z r. 1960 oraz nr 1 z r. 1961, informacje dotyczące organizacji i administracji nauczania uniwersyteckiego we Francji.

Wiadomości osobiste

Rada Państwa mianowała uchwałą z dnia 27 kwietnia 1962 r. profesorami zwyczajnymi profesorów nadzwyczajnych Janinę Kotarbińską na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego (katedra logiki I), Kazimierza Opałka na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego (katedra teorii państwa i prawa) oraz Józefa Pietera na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Katowicach (katedra pedagogiki).

Habilitacje. Stopień naukowy docenta otrzymali mocą uchwały Rady Wydziałowej: Na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego: Zygmunt Bauman (socjologia), 31 maja 1960 r. Maria Bielińska-Hirszowicz (socjologia), 28 marca 1961 r. Jerzy Józef Wiatr (socjologia), 18 kwietnia 1961 r. Emil Adler (historia filozofii niemieckiej), 16 maja 1961 r. Marian Przełęcki (logika), 23 maja 1961 r. Klemens Szaniawski (logika), 23 maja 1961 r. Jakub Litwin (historia filozofii nowożytnej), 16 maja 1961 r. Adam Podgórecki (metodologia dyscyplin praktycznych i socjologia prawa), 5 grudnia 1961 r. Andrzej Nowicki (historia filozofii), 10 kwietnia 1962 r. Stefan Nowak (socjologia), 17 kwietnia 1962 r. Ija Lazari-Pawłowska (etyka i metodologia nauk humanistycznych), 19 czerwca 1962 r. Na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego: Lidia Wołoszynowa (psychologia wychowawcza), 17 marca 1961 r. Konstanty Lech (pedagogika), 10 października 1961 r. Na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego: Danuta Gierulanka (filozofia), 21 września 1962 r. Na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu MCS w Lublinie: Natalia Reutowa (psychologia), 20 czerwca 1961 r.

Prof. Czesław Nowiński przebywał w r. 1960/61 w Centre International d'epistémologie génétique w Genewie, kierowanym przez prof. J. Piaget, nadto zaś, wspólnie z L. Gumańskim i J. Ładoszem, wziął udział w sympozjum na temat podstaw logiki, które odbyło się tamże 30 IV — 4 V 1962 r.

Hans Kelsen ur. w r. 1881, znakomity teoretyk prawa, b. profesor Uniwersytetu

w Wiedniu, przebywający od r. 1939 w Ameryce, obchodził 80-lecie urodzin; z tej okazji Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie wydał zeszyt specjalny jemu poświęcony.

Giorgio Del Vecchio ur. w r. 1878, znakomity filozof prawa, em. profesor Uniwersytetu w Rzymie i prezes Società italiana di filosofia del diritto otrzymał z okazji V Włoskiego Kongresu filozofii prawa, który odbył się w Rzymie 31 V — 2 VI 1961 księgę pamiątkową: Scritti vari di filosofia del diritto.

Prof. Herbert W. Schneider, przeszedłszy na emeryturę w Columbia University w Nowym Jorku, złożył też funkcje redaktora naczelnego The Journal of Philosophy, które pełnił od r. 1924, pozostaje jednak nadal w komitecie redakcyjnym oraz zatrzymuje niektóre inne godności w organizacjach naukowych. Jako redaktorzy podpisują obecnie The Journal of Philosophy: John H. Randall Jr., Robert D. Cumming i George L. Kline.

Miguel Reale, profesor Uniwersytetu Sao Paulo w Brazylii i autor wielu prac z teorii i filozofii prawa obchodził w r. 1961 pięćdziesięciolecie urodzin, z tej okazji Instituto Brasileiro de Filosofia zorganizował akademię, a wygłoszone przemówienia o pracach naukowych jubilatą zostały wydane łącznie jako osobny zeszyt Revista Brasileira de Filosofia (vol. XI, nr 42), wraz z bibliografią jego pism i studiów jemu poświęconych.

Konkursy i nagrody

Jacques Maritain otrzymał Grand Prix de littérature Akademii Francuskiej na rok 1961.

Varia

Dyskusję o metodzie w socjologii na łamach tygodnika Polityka zainicjował prof. Adam Schaff artykułem: Ankietomania, czyli o rozwoju polskiej socjologii (nr 16 z 21 IV 62), w dyskusji zabrali następnie głos J. J. Wiatr (Pokusy łatwego empiryzmu, nr 18 z 5 V 62), St. Ossowski (W sprawie badań ankietowych, nr 19 z 12 V 62), Wł. Bienkow-

ski (Wiedzieć czy nie wiedzieć, nr 19 z 12 V 62), A. Wallis (Błędy metody czy jej zastosowania, nr 20 z 19 V 62) i T. Tomaszewski (O czym można wiedzieć na podstawie ankiety, nr 21 z 26 V 62). Streszczenie przebiegu dyskusji podał dziennik Życie Warszawy, nr 132 z 5 VI 62.

List Kazimierza Twardowskiego do Juliusza Twardowskiego z dn. 24 XII 1922 r., rzucający pewne światło na ówczesne stosunki polityczne w Polsce, został opublikowany w Kwartalniku Historycznym, R. LXIX nr 1 (1962), z komentarzem J. Pajewskiego pt. Z zapisek i korespondencji Juliusza i Kazimierza Twardowskich (s. 140—143).

Muzeum Marksa i Engelsa zostało uroczystie otwarte w Moskwie 7 maja 1962 r.

W stulecie urodzin Maurice Blondela w r. 1961 Uniwersytet Aix Marseille (gdzie Blondel był profesorem) zorganizował uroczystą akademię 8—9 grudnia 1961 r. Rocznica była obchodzona również we Włoszech i Hiszpanii.

Jules Lequier (1813—1862); w setną rocznicę śmierci tego filozofa Jean Lacroix w dzienniku Le Monde (20 maja 1962) przypomina jego koleje życia i jego poglądy filozoficzne, zbliżone do poglądów współczesnego mu Kierkegaarda i do nowoczesnego egzystencjalizmu; „Oeuvres complètes” Lequiera zostały wydane w r. 1952 przez Jean Greniera, który poświęcił mu nadto monografię w r. 1936, podobnie jak później Jean Wahl w r. 1948.

Instytut europejski semantyki generalnej (Institut européen de sémantique générale) powstaje w Deauville, znanym kąpielisku nadmorskim w Normandii, celem szerzenia myśli oraz metod działania Alfreda Korzybskiego (zob. Ruch Filoz. XVIII, s. 125a), których francuskim propagatorem jest Gaston Bachelard. Instytut jest pomyślany jako luksusowe miasteczko, centrum propagandowe, a zarazem turystyczne, na które złożą się pracownie naukowe, dom prasy i telekomunikacji oraz 150 mieszkań dla pracowników i gości; kosztorys jest obliczony na 2 miliardy franków. Inicjatorami przedsięwzięcia są G. Breuil, prezes Europejskiej Asocjacji Semantyki Generalnej, literaci G. Veraldi oraz L. Pauwels i fizyk J. Charron, współpracuje z nimi Mrs Kendig, dyrektorka Instytutu semantyki

generalnej w Lakeville (Connecticut), która za życia Korzybskiego była jego główną pomocnicą, i inni amerykańscy semantycy.

W stulecie urodzin A. N. Whiteheada The Journal of Philosophy wydał zeszyt specjalny Whitehead Centennial Issue (zob. Ruch Filoz. XXI, s. 198b).

A. J. Ayer, który jest obecnie profesorem na katedrze logiki w Oksfordzie, ogłosił w tygodniku The Observer z 8 kwietnia 1962 r. artykuł: Philosophy in Russia — Breaching the Dialectical Curtain, w którym opisuje swój pobyt w Moskwie i Leningradzie, poprzedzony wydrukowaniem w Woprosach Filozofii jego artykułu na temat filozofii i nauki; wywodził w nim, iż zasady dialektyki interpretowane w sposób, który wyklucza możliwość ich sfalsyfikowania, nie posiadają treści empirycznej i nie są prawami naukowymi. Artykuł był zaopatrzony życzliwą w formie notą redakcyjną, znaczącą jednak, iż autor nie pojmuje dialektyki w sposób właściwy, po czym następował dłuższy wywód polemiczny, podtrzymujący naukowy charakter filozofii dialektycznej. Wspomniany artykuł został przez prof. Ayera napisany na zaproszenie redakcji Woprosów, pozostawiającej autorowi wybór tematu, a potem dziekan Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu w Moskwie zaprosił prof. Ayera do wygłoszenia cyklu wykładów także. W ciągu dziewięciu dni prof. Ayer miał cztery wykłady w Uniwersytecie Moskiewskim i jeden w Leningradzkim, na tematy: Współczesna filozofia brytyjska (głównie Wittgenstein, Wisdom, Ryle i Austin), Pragmatyzm (od Peirce'a po czasy obecne), Pojęcie osobowości (zagadnienie stosunku psychofizycznego, z uwzględnieniem teorii Strawsona), Prawda (w pewnej wersji teorii semantycznej), ten ostatni wykład został powtórzony w Leningradzie. Wykłady miały liczną publiczność, złożoną z profesorów i studentów. Prelegent nie władał językiem rosyjskim, więc były one tłumaczone, po wykładach następowały wyjaśnienia i uzupełnienia w formie odpowiedzi na pytania stawiane na piśmie. Poza wykładami odbywały się dyskusje w szerszym gronie pracowników filozoficznych. Prof. Ayer podkreśla dużą kurtuazję, z którą się wszędzie spotykał, mimo znacznych nieraz różnic w poglądach, zwłaszcza w trzech punktach: dialektyka, materializm (pojmowany jednak swoiście w sposób, który by można nazwać realizmem ontologicznym) i teoria

odbicia. Stanowisko filozofów radzieckich było mniej sztywne niż się spodziewał; główną ich słabość widzi w tym, iż operują oni pojęciami mało sprecyzowanymi, nie nadającymi się jako materiał dla systematycznej analizy; logicy zaś tamtejsi, którzy mogliby zainicjować taką analizę, trzymają się raczej z matematykami, a stronią od filozofów. Ogólne wrażenie wskazywało na chęć ze strony radzieckiej podtrzymania nawiązanych stosunków i wzmacniania ich przez częstszą wymianę myśli w druku i w kontaktach osobistych.

The Times Literary Supplement, który niejednokrotnie dawał wyraz niechęci względem oksfordzkiej filozofii lingwistycznej, zamieścił w numerze z 30 marca 1962 r. następujący uszczypliwy cztęrowiersz:

Lines for the Grave of a Linguistic Philosopher

„Stranger, do not address me.
The vocative case is no longer appropriate.
Bad grammar fosters doubtful metaphysics.
Do not suppose that you have been addressed”.

Miles Burrows.

(W swobodnym przekładzie: Napis na grobie lingwistycznego filozofa — „Przechodniu, nie odzywaj się do mnie. Wołacz już nie jest poprawnym przypadkiem. Zła gramatyka rodzi wątpliwą metafizykę. I nie myśl, że ja odzywam się do Ciebie”).

Nekrologia

Mikołaj Łoskij, ur. w Krzesławce z witebskiej w r. 1870, profesor Uniwersytetu w Petersburgu do r. 1921, potem jako emigrant wyjechał w Pradze i Bratysławie, a od r. 1947 osiadł w Nowym Jorku, zmarł w r. 1959 w Baltimore. Pisał po rosyjsku, po niemiecku, po francusku i po angielsku. Ogłosił m. in.: *Die Grundlehren der Psychologie vom Standpunkt des Voluntarismus* (1905), *Die Grundlegung des Intuitivismus* (1908, 3 wyd. 1924), *Handbuch der Logik* (1927), *Freedom of Will* (1932), *Les conditions de la morale absolue* (1948), *History of Russian Philosophy* (1951).

Jacques Chevalier, profesor filozofii w Grenoble, ur. 13 III 1882, zmarł 19 IV 1962. Filozof kierunku spirytualistycznego, zbliżony do Bergsona, pracował

głównie na terenie historii filozofii, zaśluzony jako wydawca i monografista Pascala. Odegrał też rolę polityczną w stosunkach wewnętrznych i międzynarodowych czasu wojny. Ogłosił m. in.: *La notion du necessaire chez Aristote* (1922), *Descartes* (1921, 2 wyd. 1938), *Pascal* (1922, 2 wyd. 1948), *Bergson* (1926, 2 wyd. 1949), *L'habitude, essai de métaphysique scientifique* (1929, 2 wyd. 1939), *La vie de l'esprit* (1931), *L'idée et le réel* (1932), *Cadences* (2 t. 1939, 1951), *Histoire de la pensée* (2 t. 1955/56).

Pravas Jivan Chaudhury, profesor Uniwersytetu w Kalkucie, zmarł w jesieni 1961 r. Publikował liczne artykuły w czasopismach angielskich na temat filozofii indyjskiej, epistemologii i estetyki, wykładał również w uniwersytetach amerykańskich. Osobno ogłosił m. in. *Studies in Comparative Aesthetics* (1953), *The Philosophy of Science* (1955).

Wydawnictwa nadesłane

Adameczyk S., Krytyka ludzkiego poznania, Lublin, Tow. Nauk. KUL, 1962.

Austin J. L., *Sense and Sensibilia*, London, Oxford Univ. Press., 1962.

Austin J. L., *Philosophical Papers*, London, Oxford Univ. Press, 1961.

Barker E., *Principles of Social and Political Theory*, London, Oxford Univ. Press, 1961.

Bocheński I. M., *Die zeitgenössischen Denkmethode*, Bern, A. Francke, 1959.

Ciupak E., *Parafianie?*, Książka i Wiedza, 1961.

Chauvineau J., *La logique moderne*, Paris, Presses Univ. de France, 1960.

Collingwood L. G., *The Idea of History*, London, Oxford Univ. Press, 1961.

Croce B., *Zarys estetyki*, Warszawa, PWN, 1961.

Flew A., *Homes Philosophy of Belief*, London, Routledge & Kegan Paul, 1961.

Fritzhand M., *Człowiek, komunizm, moralność*, Warszawa, Książka i Wiedza, 1961.

Fulton J. S., *Buren P. M. van, Harding A. L., Vliet R. D., Responsibility in Law and Morals*, Southern Methodist Univ. Press., Dallas, 1960.

Gramsci A., *Pisma wybrane*, Warszawa, Książka i Wiedza, 1961.

Heidegger M., *Nietzsche*, t. 1—2, Pfullingen, G. Neske, 1961.

Holzamer K., *Philosophie*, Gütersloh, C. Bertelsmann Verlag, 1961.

- Jaeger W.**, Aristotle, London, Oxford Univ. Press, 1962.
- Kamiński S.**, Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk, Lublin, KUL, 1961.
- Kanthack K.**, Nicolai Hartmann und das Ende der Ontologie, Berlin, Walter de Gruyter, 1962.
- Labriola A.**, Szkice o materialistycznym pojmowaniu dziejów, Warszawa, Książka i Wiedza, 1961.
- Lafargue P.**, Pisma wybrane, t. 1—2, Warszawa, Książka i Wiedza, 1961.
- Lombardi F.**, Die Geburt der modernen Welt, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1961.
- Löwith K.**, Die Hegelsche Linke, Stuttgart, F. Frommann Verlag, 1962.
- Mumby D. L.**, God and the Rich Society, London, Oxford Univ. Press, 1961.
- Rodzieński A.**, Sprawiedliwość chrześcijańska wobec problemu nierówności majątkowych w II i III w., Lublin, Tow. Nauk. KUL, 1961.
- Runes D. D.**, The Art of Thinking, New York, Phil. Library, 1961.
- Schmalhausen J. J.**, Organizm jako całość, Warszawa, Książka i Wiedza, 1962.
- Thomson G.**, The Inspiration of Science, London, Oxford Univ. Press, 1961.
- Wach J.**, Socjologia religii, Warszawa, Książka i Wiedza, 1961.
- Wenzl A.**, Die Philosophische Grenzfragen der modernen Naturwissenschaft, 3 Aufl., Stuttgart, W. Kohlhammer Verl., 1960.
- Biuletyn Polskiego Komitetu do Spraw UNESCO**, 1 (46)—6 (51), Warszawa, PKS-UNESCO, 1962.
- British Book News**, Nr 256, 257, 258, 259, 260, London, The British Council, 1962.
- Cahiers du communisme** — Revue, Année 38 N° 1, 3, 5, Paris, C. C. d. Parti Communiste Français, 1962.
- Darshana** — An International Quarterly, Vol. II, No 1 (5), Moradabad, J. P. Atreya, 1962.
- Deutsche Zeitschrift für Philosophie**, Jahrg. IX — 11, 12, Jahrg. X — 1, 2, 3, 4, Berlin, VEB, Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1962.
- Diogenes** — A Quarterly, No 34, Fiesole, Int. Counc. f. Philos., 1961.
- Filosofia**, Anno XIII, Fasc. 1, 2, Torino, Filosofia, 1962.
- Kultura i Społeczeństwo**, T. VI nr 1, 2, Warszawa, KBKW-PAN, 1962.
- Letopis Slovenske Akademije Znanosti in Umetnosti**, Kn. XI, Ljubljana, SAZU, 1961.
- Logique et Analyse**, Vol. 15—16, Louvain, Nauwelaerts, 1961.
- Philosophy and Phenomenological Research**, Vol. XXII No 1, 3, Philadelphia, Univ. of Pennsylvania, 1962.
- Przegląd Socjologiczny**, Tom XV, 1—2, Łódź, Zakł. Nauk. Ossolińskich, 1961.

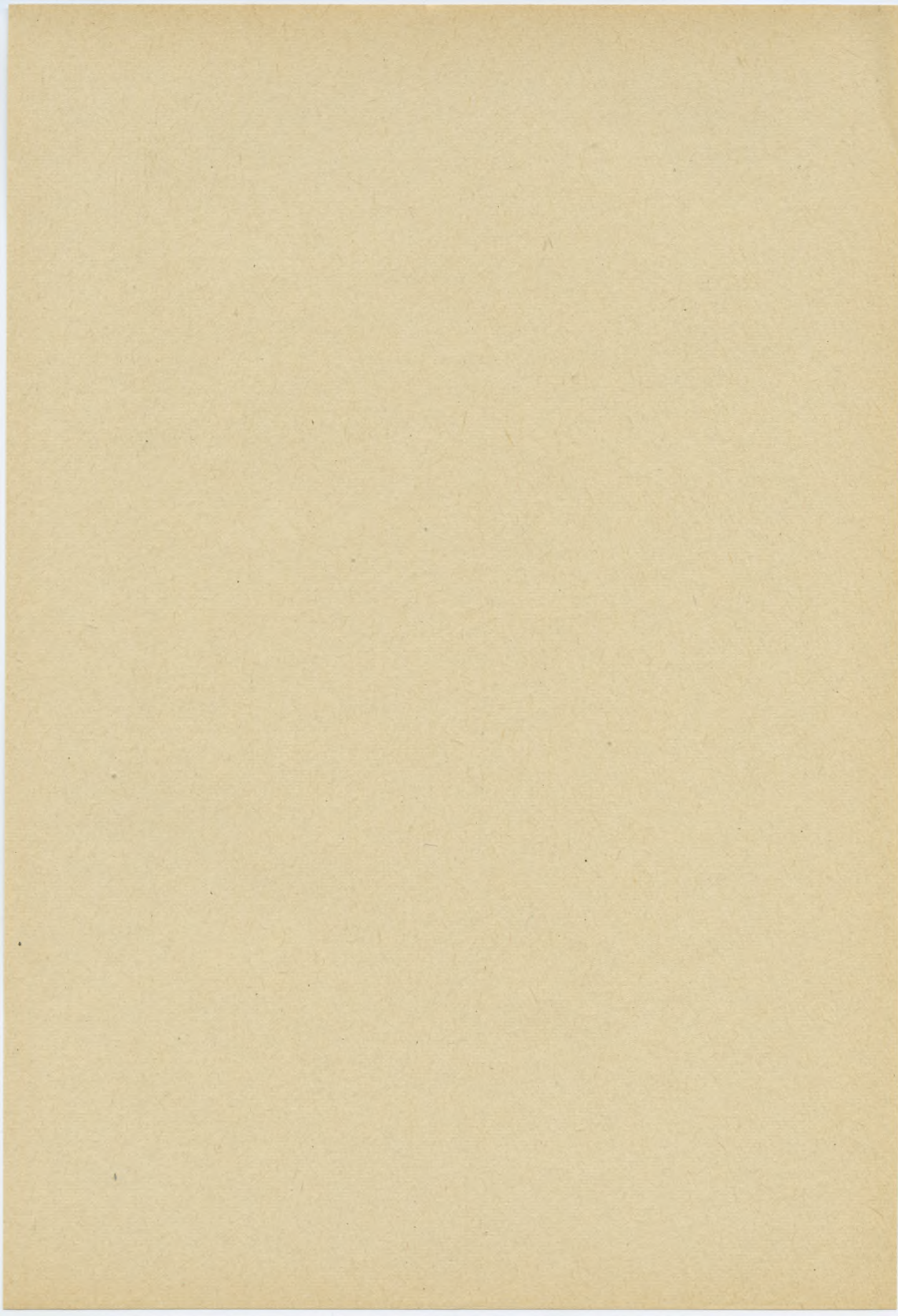

Wydawca: Polskie Towarzystwo Filozoficzne. Nakład 500+30. Ark. wyd. 11, ark. druku ¹⁴/₁₆. Papier ilustracyjny V kl. 70×100. Podpisano do druku 15 XII 1962 r. Druk ukończono w grudniu 1962. Cena zł 30,—

Toruńskie Zakłady Graficzne — Nr zam. 1655 — W-11

Psychologia, s. 322b. Etyka i teoria postępowania, s. 323a. Estetyka oraz teoria sztuki i literatury, s. 323b. Filozofia społeczeństw i nauk społecznych, s. 323b. Filozofia wychowania, s. 324b. Filozofia historii i nauk historycznych s. 325a. Filozofia przyrody, s. 325b. Filozofia religii, s. 325b. b) Prace w językach obcych: Filozofia w ogóle, s. 325b. Wydania i przekłady dzieł, s. 326b. Historia filozofii, s. 328b. Współczesne kierunki filozoficzne, s. 329a. Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących, s. 329b. Metafizyka, s. 331a. Teoria poznania, s. 331a. Historia i filozofia nauki, s. 331b. Logika i metodologia, s. 331b. Psychologia, s. 332a. Etyka i teoria postępowania, s. 332b. Estetyka i teoria sztuki, s. 333a. Filozofia społeczeństw i nauk społecznych, s. 333a. Filozofia historii i nauk historycznych, s. 334a. Filozofia przyrody i nauk przyrodniczych, s. 334a. Filozofia religii, s. 334a. Mistyka, teozofia, okultyzm, s. 334b Varia, s. 334b.	
Wiadomości bieżące	335
Wiadomości wydawnicze	335
Publikacje jednostkowe, s. 335a. Publikacje zbiorowe, s. 342b. Wydawnictwa seryjne, s. 342b. Wydawnictwa ciąża i czasopisma, s. 343a. Bibliografie, leksykony, s. 344a.	
Wykłady, odczyty, referaty	345
Organizacje	346
Zjazdy	347
Nauczanie	349
Wiadomości osobiste	350
Konkursy i nagrody	350
Varia	350
Nekrologia	352
Wydawnictwa nadesłane	352

Numer 4 tomu XXI będzie zawierał:

L. Gumański, Jean Piaget. — B. Juhos, Aktualny stan filozofii naukowej w Austrii. — Recenzje i sprawozdania. — Polemika. — Autoreferaty z odczytów i wykładów. — Przegląd czasopism. — Zapiski bibliograficzne. — Wiadomości bieżące.

Cena zł 30,—